

- Kazuo Ishiguro: Falu sötétedés után (próza) 3
Clive Wilmer: Közterület Tooting Becben, Tintástoll kisasszony 13
(prózaversek)
- Selyem Zsuzsa: Ugyanazok a kutyák (kisprózaciklus) 15
Mizsur Dániel: „Énekek” egy peremvidékről (Takács Nándor: *Kolónia*) 22
Takács Nándor versei 26
Lázár Júlia: A szekrény, Rideg (kisprózák) 31
Szűcs Balázs Péter: Feljegyzések (kisprózaciklus) 34
- Balogh Ákos: Én-konstrukciók válsága Faludy György írásaiban 36
Urbán Csilla: Kapjuk el, ha akarjuk!
(Karátson Endre: *Az elbeszélő önkénye*) 48
Makai Máté: Az almafa árnyéka (Gömöri György: *Rózsarovaglás*) 53
Gömöri György: Szóvilág babaszemmel, Külső-Józsefváros 1939–1944
(versek) 58
- Deczki Sarolta: Képes történelmi lecke felnőtteknek
(Závada Pál: *Természetes fény*) 60
Földes Györgyi: A kézzelfogható és a tenyérből kicsúszó
(Deczki Sarolta: *Az érzékiség dicsérete*) 68
Dallos István: 100 Blues (Fülöp Péter fotóiról) 73
Belinszki Zoltán: Séta egy régi parkban
(kisprózaciklus Dallos István fotóihoz) 76
- Faludi Ádám versei 79
Reichert Gábor: Kis Magyar Rockográfia (Faludi Ádám: *A rockdíler*) 84
Domán Csaba: Beat, hippi, punk és újhullámos újrajátzások
(Gyukics Gábor: *A Kisfa galéri*) 87
Müller Péter Sziámi: Jónás, Halpedikűr (versek) 91
Acsai Roland: Laza beszélgetés (Müller Péter Sziámival) 93
Lou Reed: Az őrzőangyal (dalszöveg) 95

A borítón és a lapzárókon Dallos István fényképei

E számunk szerzői:

Acsai Roland költő, szerkesztő (Bp.), Balogh Ákos irodalomtörténész (Bp.), Belinszki Zoltán író (Bp.), Dallos István fotóművész (Tatabánya), Deczki Sarolta irodalomtörténész (Bp.), Domán Csaba kritikus (Bp.), Faludi Ádám író, költő (Tatbánya), Földes Györgyi irodalomtörténész (Bp.), Gömöri György költő, fordító (Cambridge), Greskovits Endre fordító (Bp.), Juhász Tibor költő (Bp.), Kazuo Ishiguro író (London), Lázár Júlia költő, fordító (Bp.), Makai Máté író, kritikus (Bp.), Mizsur Dániel kritikus (Bp.), Müller Péter Sziámi költő, dalszövegíró, zenész (Bp.), Papp Máté kritikus, fordító (Kecskemét), Reed, Lou zenész (1942–2013), Reichert Gábor irodalomtörténész (Tatabánya), Selyem Zsuzsa irodalomtörténész, író (Kolozsvár), Szűcs Balázs Péter író, kritikus (Bp.), Takács Nándor költő (Bakonybél), Urbán Csilla kritikus (Bp.), Wilmer, Clive költő (Cambridge)

Volt idő, amikor hetekig utazgathattam Angliában, mégis eszemnél maradtam – amikor ha más nem is, az utazás felvillanyozott. De most, hogy idősebb vagyok, könnyebben összezavarodom. Így történt, hogy amikor épp sötétedés után megérkeztem a faluba, egyáltalán nem igazodtam el. Alig tudtam elhinni, hogy ugyanabban a faluban vagyok, ahol még nem is olyan régen éltem, és ahol akkora volt a befolyásom.

Kazuo Ishiguro 3

FALU SÖTÉTEDÉS UTÁN

Semmit nem ismertem föl, és azon kaptam magam, hogy csak járom a kanyargós, rosszul világított utcákat, melyeknek mindkét oldalán a vidékre jellemző kis kőházak állnak. Az utcák gyakran annyira elkeskenyedtek, hogy haladás közben a csomagom vagy a könyököm súrolta valamelyik érdes falat. Én azonban kitartottam, botladoztam a sötétben abban a reményben, hogy rátalálok a főtérre – ahol legalább tájékozódni tudtam –, vagy belefutok egy falusiba. Amikor jó darabig egyik sem történt meg, kimerültség lett úrrá rajtam, és úgy gondoltam, az lesz a legjobb, ha találmomra kiválasztok egy házat, bekopogok, és talán olyasvalaki nyit ajtót, aki emlékszik rám.

Megálltam egy különösen rozogának látszó ajtó előtt, amelynek felső fája olyan alacsonyan volt, hogy láttam, le kell hajolnom, ha be akarok lépni. Halvány fény szűrődött ki az ajtó szélén, és hangokat meg nevetést hallottam. Hangosan bezörgettem, hogy a lakók beszéd közben is meghallják. Ám ekkor valaki így szólt mögöttem:

– Jó estét.

Amikor megfordultam, húszéves körüli, fiatal nőt láttam, aki rongyos farmert és szakadt pulóvert viselt, s kicsit odébb állt a sötétségben.

– Az előbb elment mellettem – mondta –, pedig szóltam magához.

– Tényleg? Hát, sajnálom. Nem akartam udvariatlan lenni.

– Maga Fletcher, ugye?

– Igen – mondtam némi büszkeséggel.

– Wendy gondolta, hogy maga az, amikor elment a házunk előtt. Mind nagyon izgatottak lettünk. Maga azok közül való, ugye? David Maggis meg a társai közül.

– Igen – feleltem –, de aligha Maggis volt a legfontosabb közöttük. Meglep, hogy így kiemeli. Voltak más, sokkal fontosabb alakok. – Elmormoltam egy sor nevet, és érdeklődéssel láttam, hogy a lány mindegyikre bólint, hogy ismeri. – De ez nyilván még azelőtt volt, hogy maga felnőtt – mondtam. – Meglep, hogy tud ezekről a dolgokról.

– Igen, ez még kiskorunkban volt, de mind szakértők vagyunk a maga társait illetően. Mindenről többet tudunk, mint a legtöbb idősebb ember, aki akkor itt volt. Wendy azonnal felismerte csupán a fényképeiről.

– Fogalmam se volt, hogy maguk, fiatalok, ekkora érdeklődést
4 tanúsítanak irántunk. Sajnálom, hogy az előbb elmentem maga mellett. De tudja, most, hogy idősebb vagyok, utazáskor egy kicsit össze-zavarodom.

Vidám beszélgetést hallottam az ajtó mögül. Megint dörömböltem, ezúttal már elég türelmetlenül, bár nem nagyon akartam véget vetni a lánynyal folytatott beszélgetésnek.

Rám nézett egy pillanatig, aztán így szólt:

– Maguk abból az időből mind ilyenek. David Maggis pár évvel ezelőtt idejött. '93-ban vagy talán '94-ben. Ilyen volt. Egy kicsit bizonytalan. Ezt nyilván a folytonos utazás hozza magával egy idő után.

– Szóval Maggis itt volt. Milyen érdekes. Tudja, ő nem tartozott a valóban fontos alakok közé. Nem szabad ilyen gondolatokban ringatnia magát. De talán tudja véletlenül, hogy ki lakik ebben a házban. – Megint dörömböltem.

– Petersonék – mondta a lány. – Régen itt laknak. Valószínűleg emlékeznek magára.

– Petersonék – ismételtem, de a név nem mondott semmit.

– Jöjjön el hozzánk. Wendy tényleg izgatott. Ahogy mi, többiek is. Igazi jó alkalom ez arra, hogy beszéljessünk valakivel abból az időből.

– Nagyon szeretnék elmenni. De előbb meg kell nyugodnom. Azt mondja, Petersonék?

Megint vertem az ajtót, ezúttal elég vadul. Végre kinyílt, meleg és fény áradt ki az utcára. Egy öregember állt az ajtóban. Alaposan végigmért, aztán megkérdezte:

– Fletcher, igaz?

– Igen, és most érkeztem a faluba. Több napja utazom.

Ezen egy pillanatig gondolkodott, majd így szólt:

– Hát, talán jöjjön be.

Szűk, rendetlen szobában találtam magam, mely tele volt nyersfával és törött bútorral. A kandallóban égő rönk lángja volt az egyetlen fényforrás, amelynél ki tudtam venni néhány görnyedten üldögélő alakot. Az öregember a tűz mellett álló székhez vezetett olyan vonakodással, ami arra utalt, hogy pont abból állt fel az ímént. Amint leültem, láttam, hogy hiába forgatom a fejem, innen nem könnyen láthatom a környezetemet meg azt, hogy kik vannak még a szobában. De a tűz melege nagyon jólesett, és egy pillanatig csak bámultam a lángokba, kellemes kábultság vett erőt rajtam. Hangok hallatszottak mögöttem, érdeklődtek, hogy jól vagyok-e, hogy messziről jöttem-e, hogy éhes vagyok-e, és én válaszolgattam, ahogy tudtam, bár tisztában voltam vele, hogy

válaszaim aligha megfelelőek. Végül abbamaradtak a kérdések, és felöltött bennem, hogy jelenlétem nagy feszengést okoz, de annyira hálás voltam a melegtért meg a pihenés lehetőségéért, hogy nem nagyon törődtem vele.

Amikor azonban a mögöttem lévő csendet több percen át senki sem törte meg, elhatároztam, hogy kicsit udvariasabban szólok vendéglátóimhoz, és megfordultam a széken. Miközben ezt tettem, hirtelen a ráismerés erős érzése kerített hatalmába. Teljesen taláломra választottam ki a házat, de most láttam, hogy nem más, mint ahol a faluban töltött évek során laktam. Tekintetem azonnal a távoli sarokba tévedt – amely e pillanatban sötétbe burkolózott –, arra a helyre, ami az én sarkom volt, ahol valaha a matracom feküdt, és ahol sok csöndes órát eltöltöttem könyveket lapozgatva vagy társalogva azzal, aki éppen arra tévedt. Nyári napokon az ablakokat és gyakran az ajtót is kitártam, hogy beengedjem a frissítő szellőt. Abban az időben a házat nyílt mezők vették körül, és odakintről a barátaim hangja hallatszott, akik a magas fűben lustálkodtak, és költészetről meg filozófiáról vitatkoztak. A múlt becses töredékei oly erőteljesen rohantak meg, hogy alig tudtam megállni, nehogy ott és akkor elinduljak régi sarkom felé.

Valaki megint szólt hozzám, talán egy újabb kérdést tett fel, de én alig figyeltem oda. Felállva kémleltem az árnyékokat a sarkomban, és most már kivettem egy keskeny ágyat, amelyet egy régi függöny borított, s többé-kevésbé azt a helyet foglalta el, ahol annak idején a matracom feküdt. Az ágy rendkívül hívogatónak tűnt, és azon kaptam magam, hogy belevágok az öregember szavaiba.

– Nézze – mondtam –, tudom, hogy ez kicsit buta dolog. De tudja, annyit utaztam ma. Tényleg le kell feküdnöm, behunynom a szemem, még ha csak néhány percre is. Azután annyit beszélgetek, amennyit csak szeretnének.

Láttam, hogy a szobában az alakok feszülten mozgolódnak. Aztán elég mogorván megszólalt egy új hang:

– Akkor gyerünk. Aludjon egyet. Ne is törődjön velünk.

De én már elindultam a rendetlenségben a sarkom felé. Az ágy nyirkos volt, és a rugók nyikorogtak a súlyom alatt, de amint háttal a szobának összegömbölyödtem, a sok órás utazás letaglózott. Félálomban még hallottam, hogy az öregember így szól:

– Ez tényleg Fletcher. Istenem, hogy megöregedett.

Egy női hang szólalt meg:

– Hagyjuk, hogy így aludjon? Lehet, hogy néhány óra múlva felébred, és akkor fenn kell maradnunk vele.

– Hagyjuk aludni vagy egy órát – mondta valaki. – Ha egy óra múlva még alszik, felébresztjük.

Ekkor teljes kimerültség vett erőt rajtam.

Nem aludtam se mélyen, se kényelmesen. Az álom és az ébrenlét közt hánykolódtam, mindig tudatában voltam a mögöttem hallatszó hangoknak.

Egyszer hallottam, hogy egy nő azt mondja:

6 – Nem tudom, hogy kerülhettem valaha is a varázsa alá. Most úgy néz ki, mint egy csavargó.

Félálombéli állapotomban azt fontolgattam, hogy ezek a szavak rám vonatkoznak-e, vagy esetleg David Maggisre, de nemsokára megint hatalmába kerített az álom.

Amikor felébredtem, a szoba mintha sötétebb és hidegebb lett volna. Továbbra is fojtott hangok hallatszottak mögöttem, de nem tudtam kihámozni a beszélgetés értelmét. Most már kínosan éreztem magam, amiért így elaludtam, és néhány további pillanatig a fal felé fordultan mozdulatlan maradtam. De valami eláruhathatta rólam, hogy ébren vagyok, mert egy női hang a társalgást megszakítva így szólt:

– Nézzétek, nézzétek.

Suttogást hallottam, majd azt, hogy valaki jön a sarkom felé. Éreztem, hogy valaki finoman megfogja a vállam, és amikor felnéztem, egy nő térdelt mellettem. Nem fordultam meg eléggé ahhoz, hogy lássam a szobát, de az a benyomásom támadt, hogy kihunyó paraszak világítják meg, és a nő arcát csak árnyékban láttam.

– Na, Fletcher – mondta. – Ideje, hogy beszélgezzünk. Sokáig vártam, hogy visszatérj. Gyakran gondoltam rád.

Erőlködtem, hogy tisztábban lássam. Negyvenes éveiben járhatott, és még a homályban is észrevettem, hogy álmos szomorúság ül a szemében. De arra még a leghalványabb emlékeket sem ébresztette fel bennem.

– Sajnálom – mondtam. – Nem emlékszem magára. De kérem, bocsássa meg, ha találkoztunk valamikor. Mostanában tényleg nagyon össze vagyok zavarodva.

– Fletcher – mondta –, amikor annak idején ismertük egymást, én fiatal voltam, és szép. Bálványoztalak, és minden, amit mondtál, válasznak tűnt nekem. Most megint itt vagy. Már sok éve meg akarom mondani, hogy tönkretetted az életemet.

– Ez így nem tisztességes. Jó, tévedtem egy csomó dologban. De sosem állítottam, hogy bármiféle válaszaim vannak. Akkoriban csak annyit mondtam, az a kötelességünk, mindannyiunké, hogy részt vegyünk a vitában. Annyival többet tudtunk a dolgokról, mint az itteni emberek. Ha a magunkfajták húzzák az időt azt állítva, hogy még nem tudunk eleget, akkor ki cselekedett volna? De én sosem állítottam, hogy megvannak a válaszaim. Nem, maga nem tisztességes.

– Fletcher – mondta a nő furcsán gyengéd hangon –, akkoriban szeretkeztél velem többé-kevésbé minden alkalommal, amikor betévedtem ide,

a szobádba. Ebben a sarokban mindenféle gyönyörű, mocskos dolgot csináltunk. Furcsa nekem a gondolat, hogy valaha annyira felizgattál testileg. És most csak egy bűdös rongycsomó vagy. De nézz rám... én még mindig vonzó vagyok. Az arcom egy kicsit ráncos, de amikor a falu utcáin sétálok, olyan ruhát viselek, amit külön azért varrtam, hogy kiemelje az alakomat. Még mindig egy sereg férfi kíván. De rád már egyetlen nő se nézne. Egy rakás bűzlő rongy és hús vagy.

– Nem emlékszem magára – mondtam. – És manapság nincs időm szexre. Más dolgokkal kell törődnöm. Komolyabb dolgokkal. Igaz, sokat tévedtem akkoriban. De sokaknál többet tettem azért, hogy kijavítsam ezeket. Tudja, még most is utazom. Sose álltam meg. Egyre csak utaztam, és megpróbáltam helyrehozni a károkat, amiket okozhattam. Ez több, mint amennyit mostanában másokról el lehet mondani. Fogadok, hogy Maggis például közel se dolgozott annyit, hogy helyükre tegye a dolgokat.

A nő a hajamat simogatta.

– Nézz magadra. Annak idején ezt csináltam, az ujjaimmal gereblyéztem a hajad. Nézd meg ezt a mocskos kócot. Biztos vagyok benne, hogy mindenféle paraziták leptek el. – De lassan továbbra is a koszos fürtöket gereblyézte. Nem éreztem ebben semmi erotikát, pedig talán ezt akarta. Círógatása inkább anyainak tűnt. Egy pillanatra tényleg úgy éreztem, mintha végre valami védőburokba értem volna, és kezdtem megint elálmosodni. De hirtelen abbahagyta, és erősen rácsapott a homlokomra. – De most már ülj közénk. Kialudtad magad. Egy csomó mindent el kell magyaráznod. – Azzal felállt és otthagzott.

Első ízben fordultam úgy, hogy áttekinthessem a szobát. Láttam, hogy a nő elmegy a padlón heverő kacatok mellett, aztán leül a kandalló mellett álló hintaszékbe. Láttam, hogy három másik alak görnyed a kihunyó tűz mellett. Az egyikben felismertem az öreget, aki ajtót nyitott. A másik kettő – akik együtt ültek valami fatönknek látszó alkalmatosságon – mintha olyan korú lett volna, mint az, aki beszélt velem.

Az öregember észrevette, hogy megfordultam, és intett a többieknek, hogy nézem őket. Mind a négyen mereven ültek, nem beszéltek. Abból ítélve, ahogy ezt tették, nyilvánvaló volt, hogy alaposan kitérgettek, míg aludtam. És tényleg, ahogy figyeltem őket, többé-kevésbé kitaláltam az egész beszélgetésüket. Megértettem például, hogy jó ideig fogalmazták aggodalmaikat a fiatal lány miatt, akivel odakint találkoztam, meg hogy milyen hatással lehetek a rokonaira.

– Mind annyira befolyásolhatók – mondhatta az öreg. – És hallottam, hogy meghívták magukhoz.

Mire a fatönkön ülő egyik nő kétségtelenül ezt mondhatta:

– De most már nem tehet sok kárt. Annak idején mindannyian bedőlünk a fajtájuknak... fiatalok és elragadók voltak. De manapság időről időre kerülnek elő fura alakok, akik ugyanolyan roskatagnak és kiégettnak látszanak, mint ez... ha más nem, ez lerántja a leplet a régi időről szóló minden szövegről. A hozzá hasonlók mindenestre egészen más helyzetben vannak mostanában. Maguk se tudják, mit higgyenek.

8 Az öreg a fejét csóválta.

– Láttam, ahogy az a fiatal lány néz rá. Tényleg, most éppen szálnalmas kupacnak látszik. De amint az egója kicsit meghízik, amint hízelgést kap a fiataloktól, és megérti, hogy hallani akarják az eszméit, akkor nem lesz majd megállás. Olyan lesz, mint azelőtt. Mindet ráveszi, hogy az ő ügyéért dolgozzanak. Az ilyen fiatal lányoknak annyira kevés kell, hogy higgyenek. Még egy ilyen bűzös csavargó is célt tud adni neki.

Beszélgetésük, míg aludtam, nagyon hasonló lehetett ehhez. De most, amikor a sarkomból figyeltem őket, továbbra is büntudatos csendben ültek, bámultak a tűzük maradványaira. Egy idő után felálltam. Azok négyen furcsa módon nem néztek rám. Vártam pár pillanatot, hogy megtudjam, szól-e valamelyikük. Végül azt mondtam:

– Jól van, az előbb aludtam, de kitaláltam, mit mondanak. Szóval tudni szeretnék, hogy azt teszem-e, amitől tartanak. Ebben a pillanatban elmegyek a fiatalok házába. Megmondom nekik, mire használják a sok energiájukat, a sok álmukat, a készítetésüket, hogy valami tartós jóval szolgálják ezt a világot. Nézzenek magukra, micsoda szálnalmas társaság. Gubbasztanak a házukban, félnek attól, hogy bármit tegyenek, félnek tőlem, Maggistól, mindenkitől abból az időből. Félnek, hogy bármit tegyenek a világban, csak mert valaha elkövettünk néhány hibát. Hát, azok a fiatalok még nem süllyedtek olyan mélyre, hiába prédikáltak nekik annyi fásultságot az évek során. Beszélek velük. Fél óra alatt semmivé teszem a szálnalmas erőfeszítéseiket.

– Látjátok – mondta az öregember a többieknek. – Tudtam, hogy így lesz. Meg kéne állítanunk, de mit tehetünk?

Átcsörtettem a szobán, fogtam a csomagomat, és kimentem az éjszakába.

A lány még mindig odakinn állt, amikor felbukkantam. Mintha rám várna, és egy bólintással mutatta az utat.

Az éjszaka nyirkos volt, és sötét. Kanyarogtunk és be-befordultunk a keskeny ösvényeken, melyek a házak közt futottak. Némelyik ház olyan romos és omladozó volt, hogy úgy éreztem, ha teljes erővel nekiszaladnék, összedőlne.

A lány néhány lépéssel előttem járt, időnként hátrapillantott rám. Egyszer azt mondta:

– Wendy nagyon fog örülni. Biztos volt benne, hogy maga az, amikor elment előttünk. Mostanra tudni fogja, hogy igaza volt, mert sokáig elmaradok, és összehívja az egész sokadalmat. Mind várni fogják.

– David Maggis is ilyen fogadtatásban részesült?
 – Hát persze. Nagyon izgatottak voltunk, amikor jött.
 – Biztosan jólesett neki. Mindig is eltűlozta a saját jelentőségét.
 – Wendy azt mondja, Maggis az érdekesek közé tartozott, de
 hogy maga, hát maga volt fontos. Azt gondolja, maga tényleg fon-
 tos volt.

Ezen egy pillanatig elgondolkodtam.

– Tudja – mondtam –, sok mindenről megváltozott a véleményem. Ha
 Wendy azt várja tőlem, hogy ugyanazokat mondjam, amiket sok évvel ezelőtt,
 hát, csalódás fogja érni.

A lány ezt mintha nem hallotta volna, céltudatosan tovább ve-
 zetett a házak között.

Egy idő után léptekre lettem figyelmes, melyek vagy egy tucat
 lépéssel hallatszottak mögöttünk. Először úgy véltem, valami falusi,
 aki kijött sétálni, és nem fordul vissza. De aztán a lány megállt egy
 utcai lámpa alatt, és hátranézett. Ezért én is kénytelen voltam meg-
 állni és megfordulni. Középkorú, sötét kabátos férfi tartott felénk.
 Amikor hozzánk lépett, kinyújtotta a kezét, és megrázta az enyémet,
 bár nem mosolygott.

– Hát – mondta –, itt vagy.

Ekkor ráébredtem, hogy ismerem. Tízéves korunk óta nem ta-
 lálkoztunk. Roger Button a neve, és a kanadai osztályomba járt két
 évig, mielőtt a családom visszatért Angliába. Roger Button meg én
 nem álltunk különösebben közel egymáshoz, de mivel félénk fiú volt,
 és ő is Angliából jött, egy darabig kísérgetett. Se nem láttam, se nem
 hallottam róla azóta. Most, miközben a külsejét tanulmányoztam az
 utcai lámpa alatt, láttam, hogy az évek nem bántak jól vele. Kopasz
 volt, arca himlőhelyes és ráncos, és egész tartása valahogy megeresz-
 kedett. Mindennek ellenére nem volt kétséges, hogy ő a régi osztálytársam.

– Roger – mondtam –, én éppen látogatóba megyek ennek a fiatal
 hölgynek a barátaihoz. Azért gyűltek össze, hogy engem fogadjanak. Külön-
 ben azonnal felkeresnélek. Tulajdonképpen azt forgattam a fejemben, hogy
 ez lesz a következő, még mielőtt aludnék. Éppen gondoltam magamban:
 bármilyen későn végzek is a fiatalok házában, utána megyek és bekopogok
 Rogerhez.

– Ne aggódj – mondta Roger, amikor mindannyian újra elindultunk. –
 Tudom, milyen elfoglalt vagy. De beszélünk kéne. Dumálnunk a régi időkről.
 Amikor legutóbb találkoztunk... szóval az iskolában... azt hiszem, elég
 gyenge példány voltam. De tudod, minden megváltozott, amikor tizennégy-
 tizenöt éves lettem. Tényleg megkeményedtem. Egészen vezető típus lett be-
 lőlem. De te már rég elmentél Kanadából. Mindig azon tűnődtem, mi történt

volna, ha tizenöt éves korunkban találkozunk. Egészen másként alakultak volna a dolgaink, az biztos.

Miközben ezt mondta, megrohantak az emlékek. Abban az időben Roger Button bálványozott, cserébe én szüntelenül piszkáltam. Volt azonban 10 köztünk egy különös egyetértés abban, hogy az én piszkálásom csak az ő érdekében történik; hogy amikor figyelmeztetés nélkül gyomorba vágom a játszótéren, vagy amikor a folyosón hátratekerem a karját, amíg kiabálni nem kezd, akkor ezt azért teszem, hogy ő keményebb legyen. Ennek megfelelően az ilyen támadások azzal a hatással jártak a kapcsolatunkra nézve, hogy ő félelemmel vegyes tiszteletet érzett irántam. Mindez eszembe jutott, amikor hallgattam a mellettem sétáló, megviseltnek tűnő férfit.

– Persze – folytatta Roger Button talán olvasva a gondolataimban – könnyen lehetséges, hogy ha nem bánsz velem úgy, ahogy bántál, akkor soha nem lehettem volna az, ami tizenöt éves koromban lettem. Mindenesetre gyakran tűnődtem azon, mi van, ha néhány évvel később találkozunk. Akkor már tényleg számolni kellett velem.

Megint a házak közti szűk, kanyargós utcácskákban sétáltunk. A lány még mindig mutatta az utat, de most már sokkal gyorsabban ment. Gyakran épp csak hogy megpillantottuk, ahogy egy sarkon befordul előttünk, és felöltött bennem, hogy ébernek kell lennünk, ha nem akarjuk szem elől téveszteni.

– Ma már persze – mondta Roger Button – elengedtem magam kicsit. De meg kell mondanom, öregem, hogy te mintha sokkal rosszabb állapotban lennél. Hozzád képest én atléta vagyok. Nem nagyon szeretném hangsúlyozni, de te most már csak egy koszos, öreg csavargó vagy, ugye? De tudod, miután elmentél, én még sokáig bálványoztalak. Fletcher ezt csinálná? Mit gondolna Fletcher, ha látná, hogy ezt csinálom? Bizony. Csak amikor betöltöttem a tizenötödik évemet, akkor néztem vissza az egészre, és láttam át rajtad. Akkor persze nagyon dühös voltam. Néha még ma is gondolok erre. Visszanézek, és azt gondolom: hát, végtelenül utálatos alak volt. Abban a korban alig volt súlyosabb meg izmosabb nálam, és egy kis önbizalommal teljesen kihasznált. Igen, visszatekintve nagyon is világos, milyen utálatos kis fickó voltál. Persze nem azt mondom, hogy ma is az vagy. Mindannyian változunk. Ezt hajlandó vagyok elfogadni.

– Régóta élsz itt? – kérdeztem, hogy témát váltsak.

– Vagy hét éve. Persze sokat beszélnek rólad errefelé. Néha mesélek nekik a régi társaságodról. „De rám nem emlékszik”, mondom nekik mindig. „Miért emlékezne egy vézna kisfiúra, akit annak idején piszkált meg ugráltatott.” Mindegy, manapság egyre többet beszélnek rólad itt a fiatalok. Azok hajlanak rá a legjobban, hogy bálványozzanak, akik sosem láttak. Gondolom, azért jöttél vissza, hogy mindebből tőkét kovácsolj. De akkor sem hibáztatlak. Jogod van hozzá, hogy megments egy kis önbecsülést.

Hirtelen egy nyílt mező szélén találtuk magunkat, és mindketten megtorpantunk. Hátrapillantva láttam, hogy kísértáltunk a faluból; már az utolsó ház is mögöttünk volt. Ahogy tartottam tőle, elveszítettük a fiatal nőt; ráébredtem, hogy egy ideje már nem követtük.

Abban a pillanatban előbukkant a hold, és láttam, hogy egy 11 nagy, füves mező peremén állunk – úgy véltem, messze túlnyúlik azon, ameddig a hold fényénél ellátok.

Roger Button hozzám fordult. Arca a holdvilágnál kedvesnek, szinte gyengédnek látszott.

– De – mondta – itt az ideje a megbocsátásnak. Nem lenne szabad annyit aggódnod. Mint látod, a múlt bizonyos dolgai végül visszatérnek. De nem lehet felelősségre vonni bennünket azért, amit nagyon fiatalon tettünk.

– Semmi kétség, igazad van – mondtam. Aztán megfordultam és körülnéztem a sötétségben. – De most nem tudom biztosan, hová menjek. Tudod, vár rám néhány fiatal a házában. Mostanra már meleg tüzet és forró teát készítettek nekem. Meg házi süteményt, talán egy finom ragut is. És amikor belépnék annak a fiatal hölgynek a kíséretében, akit az imént követtünk, kitörne a taps. Mosolygó, rajongó arcok vennének körül. Ez vár rám valahol. Csak nem tudom pontosan, hová menjek.

Roger Button vállat vont.

– Ne aggódj, elég könnyen eljutsz oda. Csak tudod, a lány egy kicsit félrevezetett, ha arra célzott, hogy el tudsz sétálni Wendy házába. Az nagyon messze van. Valójában buszra kell szállnod. De még akkor is elég hosszú út. Azt mondanám, körülbelül két óra. De ne aggódj, megmutatom, hol szállhatsz fel a buszra.

Azzal visszaindult a házak felé. Amikor követtem, érezkeltem, hogy már nagyon későre jár, és a társam alig várja, hogy alhasson. Ismét több percen át sétáltunk a házak között, aztán elvezetett a falu főterére. A terület igazából olyan kicsi és hitvány volt, hogy aligha érdemelte meg a tér nevet; alig volt nagyobb egy kis zöld foltnál egy magányos utcai lámpa alatt. Ennek fénykörében néhány bolt állt, amelyet mind bezártak éjszakára. Teljes csend volt, semmi nem moccant. Könnyű köd lebegett a talaj fölött.

Roger Button megállt, mielőtt a zöldhöz értünk, és mutatta.

– Ott – mondta. – Ha ott állsz, jönni fog egy busz. Mint mondtam, nem lesz rövid út. Körülbelül két óra. De ne aggódj, biztos vagyok benne, hogy a fiatalok várnak. Tudod, nem sok másban lehet hinni manapság.

– Nagyon késő van – mondtam. – Biztos, hogy jönni fog busz?

– Igen. Persze lehet, hogy várnod kell. De végül jönni fog egy busz. – Aztán vigasztalóan megérintette a vállamat. – Értem én, hogy kicsit magányos dolog lehet itt álldogálni. De amint megjön a busz, hidd el, jobb lesz a

kedved. Bizony. Az a busz mindig nagy öröm. Fényesen ki van világítva, tele van vidám, nevető, tréfálkozó és az ablakon kimutogató emberekkel. Amint felszállsz, melegben és kényelemben leszel, az utasok beszélgetnek majd veled, talán még étellel-itallal is kínálnak. Még az is lehet, hogy énekelnek... az a sofőrtől függ. Egyes sofőrök szeretik ezt, mások nem. Hát, Fletcher, örülök, hogy találkoztunk.

12 Kezet ráztunk, aztán megfordult és elment. Figyeltem, ahogy eltűnik két ház közt a sötétségben.

Odasétáltam a zöld területhez, és letettem a csomagom a lámpaoszlop lábához. Hallottam egy jármű hangját a távolból, de az éjszaka mozdulatlan volt. Mindazonáltal felvidított, amit Roger Button a buszról mondott. Ráadásul az út végén váró fogadtatásra gondoltam – a fiatalok rajongó arcára –, és valahol a lelkem mélyén éreztem, hogy ébredszik bennem az optimizmus.

(Fordította: Greskovits Endre)

*Ez a fiú nyári délutánon-
ként játék közben el tudta
felejtetni, hogy nem falusi*

Clive Wilmer 13

paradicsomban él. Errefelé halastavak voltak és egy csónakázó tó, meg erdős területek, uszoda, meg egy olasz fagyaltos-kocsi. Mókusok is voltak, meg énekesmadarak és haza tudtál menni egy durbinccsal a befőttesüvegben, vagy egy szarvasbogárral a gyufás skatulyában. Voltak még kemény srácok is, akik belédkötöttek, szatírok a bokrokban, továbbá utcalányok, akik esténként letaposták a kert szélét, amennyiben kertnek lehet nevezni az akkor forgalmasnak látszó utcára nyíló kis zöld földdarabot. Voltak sebhelyek is.

Dél-London akkor még egy köztulajdonban lévő terület volt, amit csak megbontottak az ikerházak és előre gyártott barakkok, pár fényűző villa és világos, új, egyenesen sorakozó lakóházak, amik középkori vártornyokként emelkedtek ki közülük. William Morris pasztorálja volt ez, kárt tettek benne az ellenséges bombázók, de megújította Le Corbusier.

A közös rétet vasút vágta szét, amin a háború alatt lőszerezl megrakott teherautókat szállítottak. A főutcával alkotott szögben egy légelhárító üteg maradványai: szomorkásan, mint egy rombadőlt apátság. A túloldalón családí házak sora, a legtöbb lebombázva, mivel a bombák eltévesztették célpontjukat.

Ez az ötvenes évek Londonja még Viktória-korabeli volt, neogótikus templomaíval, lovaskocsis ószeresével. Az ivóutakkal a parkokban és a közkönyvtárakkal, ahol autodidakták kerestek rejtett kincseket. Hajszálcsíkos nadrágos szocialista miniszterekkel, akik Morrisra és John Ruskinra esküdtek. Földi paradicsomot akartak építeni. Keményen dolgoztak. Legjobb tudásuk szerint.

*Dél-londoni városrészt

TINTÁSTOLL KISASSZONY

14

Amikor Mr White ordított az udvaron, ki akartam menni vécére. De már hét éves voltam és nagyfiú.

Egyébként az iskola nekem Miss Inkpen volt, Tintástoll kisasszony, aki rászolgált a nevére.

Mindig kék ruhát hordott. Szépen írt, elegáns, kalligrafikus írással. Szobája íróasztalán porcellán tintatartók ragyogtak, ősi egyiptomi szemekkel néztek rád, kék-fekete íriszekkel. Tintástoll kisasszony maga is egy emlékmű volt: nagy, masszív termetű, földigérő szoknyával, ősz hajkoszorúval glóriásan.

*Mártogatós tollakkal írtunk. Bár az iskolát Modern Iskolának hívták, gáz-zal világítottunk. Magániskola jellege volt – nem voltak köztünk közönséges gyerekek. Tintástoll kisasszony, aki nem kedvelte Attlee urat, * korábban egy állami elemi iskolát igazgatott. Miután visszavonult, még ragaszkodott hivatásához, ápolva és megbecsülve a tehetséges kisgyerekeket. Ő volt a Modern Iskola legfőbb dísze.*

De ó! Mint egy pásztor táplálta gyerekeit és báránykái szabadon legeltek! Tudta, ha eltévelyegtünk. Még azután is rajtam tartotta a szemét, hogy elhagytam az osztályát. Egy napon egy olyan sorban látott, ahol a gyerekek testi fenytésre vártak. "Te kis hólyag!" mondta, megveregetve rózsaszín arcomat.

Később elmondtam neki, hogy láttam a Julius Caesar című filmet, Marlon Brandoval. Elmondtam, hogy Brutus akarok lenni, mert szeretném, ha azt mondanák rólam: „Ez igazi férfi volt”. Másnap ideadta nekem örökségül a könyvet, amiből a film készült. Akkor már megtanított számolni és szavakat lebe-tűzni – és most itt volt a kezemben Shakespeare.

** Clement Attlee, munkáspárti miniszterelnököt*

(Fordította: Gömöri György)

A lámpás csávó

Csöndesek az utcák, egy-egy sietős kutya tappancsának és körmének finom kis hangját hallani csupán. Hideg van hajnali négykor, az őszer bejára-

tánál a pufajkás jegyszedő szótlanul veszi el a pénzt. Amatőr árusok hajlonganak a sötétben, újságpapírra, nylonra pakolják holmijaikat. Apró fénypöttyűnkin fel, nyomában nyikorgás, recsegés.

Hát megjött a lámpás csávó. A recsegés és a magánfény megszűnik, kézimeghajtós lámpáját leteszi, hogy portékáját elrendezze. A vásárlók még meleg, puha, bűdös ágyukban alszanak ilyenkor, de ideális a pillanat felmérni a színvonalat – meg is kér, hogy tartsam a szemem a dolgaim, míg ő körülnéz. Azzal fogja a lámpáját, a nyekergés halkul, kis fénye is távolodik.

Tűzet kér, rekedt hangján elégedetten közli, ha fél órával később jövünk, már csak vacak helyet kapunk, így viszont, figyelje csak meg, fiatal-ember, pompás vásárra van esélyünk. Cigarettáját az ösvényre fricskázza, és körútján szerzett újabb cuccait berendezi a többiek közé: szemüvegtok, lábmasszírozó fából, műsoros kazetták, napszíttá gumi- és plüssállatok, rongyosra olvasott könyvek, egy halom *Metal Hammer* a hetvenes évekből. Az a zöld BMW matchbox az enyém volt, jól emlékszem a karcolásra a motorházán. Neki friss szerzemény, beilleszti a többi kisautó közé.

A rózsaszín tréninges kislány persze egyből kiszúrja a lámpás csávó fakópink gumilovát, de az anyja, hallva az árát, gyakorlott mozdulattal kicsavarta a gyerek kezéből, ez nem normális, mondta, s együttérzést keresve körülnézett: 18 lejt elkérni egy darab műanyagért! Hát, tényleg magasra tette a mércét a csávó. A kislány viszont nem mozdul, hiába rángatja az anyja, áll és üvölt a gumilóért. A jobbik persze győz, főként, hogy előkerült a nagymama is, csitítgatja a gyereket s a lányát, ez dühöng tovább, az meg torkaszakadtából bőg. Nagyon lassan haladnak. Már olyan ötven méterre lehetnek, amikor a lámpás csávó végre fölkapja a kibaszott lovat, és utánuk szalad.

– Hölgyeim! Hölgyeim! Egy pillanat! – a csávó feléjük nyújtja a rózsaszín vackot. A gyerek boldogan vigyorogni kezd, a két nő arcára a hálálkodás készülődik kiülni. De félúton minden elakad:

– Maguknak 15 lejtért odaadom.

Selyem Zsuzsa 15

UGYANAZOK

A KUTYÁK

Amikor az anya meghallja, mit mond a faszkalap, egy pillanatra megtántorodik. A nagymama viszont azonnal előveszi pénztárcáját, odaadja a csávnak a 15 lejt, kitépi a kezéből a lovat, s a gyerek kezébe nyomja.

– Tudja, fiatalember – fordul hozzám, miután gondosan elrakta
16 a pénzt –, már ígért nekem egy másik asszony is 15 lejt ezért a lóért, azt mondta, visszajön, de itt az ilyesmire jobb, ha nem bázírozik az ember... Egyébként utálok árulni. Nem nekem való az efféle. Tekeregni szerek a sorok közt.

Oroszlán

Ureczkiné elzárta az aragázt, befödte a fazekat, kikapcsolta a rádiót, levetette a kötényét, beleszagolt pulóverének hónaljába, legyintett, fölkapta kabátját, szatyrárt, és elindult. Az utcára érve lassított: az egész lakótelep egy jégpálya, de hát kit büntessél meg, egyetlen lépcsőházban is laknak vagy ötvenen.

A kis fodrászszalonban hajlakk, sampon, különféle krémek illata keveredett a padlócsempét a két forgószék körül vastagon beborító levágott haj szagával. Alina kezében az olló sebesen járt, tizenöt év körüli, szőke lány asszimetrikus frizuráján dolgozott. Ureczkinét még mindig sokkolta az orr- vagy szájkarika, pedig látott ő ennél cifrábbat is a tévében, de az más, soha nem fogja megérteni, miért kell egyetlen fülbe nyolc-tíz fülbevaló, kinek tetszik az, ha a szemöldök át van fúrva, mint ennél a csitrinél is. Médi viszont szabad volt, éppen a seprűt hozta elő a sarokból, amikor meglátta Ureczkinét:

– Szervusz, drágám, már azt hittem, kolostorba vonultál!

– Szervusz, Médikém, el nem tudod képzelni, mennyi dolgom van, de most végre itt vagyok, ugye, van rám néhány perccskéd?

– Még szép, hogy van, foglalj helyet, kérlek, éppen összehúszom itt egy kicsit ezt a dísznólat, így ni, a szokott vöröset, ugye... hát persze... azért látszik ám, hogy rég nem jártál felém, ez a jó a mi mesterségünkben, nu-i așa, Alina?, nem lehet rólunk sokáig megfeledkezni... Na és mondd, Icukám, egyébként...

És Ureczki Icuka mondta. A hajcsavaroknál tartottak, amikor rátért a fiára, hogy nőszül, mire Médi megkérdezte, hogy hány éves is Pityu.

– Negyvenöt – válaszolt Ureczkiné.

– És eddig nem volt felesége? – kérdezte Médi a tükör felé fordulva.

A tükörben hosszan nézte a bolt előtti a járdát, talán várt még valakit. Egy kutya szedte a lábát határozottan a pár szem délelőtti járókelő között, kisvártatva megjelentek a többiek is, siettek, mint mindig.

– Dehogynem, kettő is – mondta a tükörben Ureczkiné, miközben elégedetten nézte új, vörös hajfűrtjeit. Mélyet szippantott a fodrászműhely szexi illatából, s alig palástolt büszkeséggel folytatta: – De tudod, hogy van ez: oroszlán a csillagjegye.

Trolibuszon

Valachi úr még mindig jó megfigyelő volt. Csak éppen már nem volt kivel megosztania észrevételeit – felesége öt éve, ahogy mondani szokás, a temetőben nyugszik, de ha élne is, Valachi úr soha nem pazarolta privát kapcsolataira információit. Egyetlen privát kapcsolatára. Az sincs már, de 17 mindegy.

Alig ért oda a buszmegállóhoz, még el sem foglalta kedvenc várakozóhelyét, ahonnan elsőként pillanthatta volna meg a közelgő járművet, már ott is állt az orra előtt a 3-as trolibusz. Némi bosszúságot vett észre magán: honnan szedik elő ezt az ősrégi Skoda 9TR-t, a múlt század hatvanas éveiben gyártottak ilyeneket Csehszlovákiában. Öröme is volt azonban: ablak melletti ülőhely, mellette senki.

Az ülés viszont, hogy ennek a hülye dialektikának sosincs vége!, az ülés kőkemény volt és nyirkos. Valachi úr megtapogatta a mellette levőt is, az üreset, de az is nedves volt. Óvatosan előrenyúlt, ugyanaz. Elbizonytalanodott, és fölnézett: a busz fenti ablaka zárva. És hát amúgy sem esik az eső.

Nem mondhatnám, hogy Valachi urat béke árasztotta volna el. Ráadásul arra lett figyelmes, hogy előtte három sorral két kutya beszélget, pontosabban be nem áll a szája az egyiknek, a másik bólogat.

Lehettek tíz-tizenkét évesek is, nagytestű, törődött kutyák rossz fogakkal. Az egyik bundája inkább barnás, a másiké inkább szürkés. Ültek a kőkemény trolibuszon, elülső mancsukkal megkapaszkodtak az előttük lévő szék támlájába, mert persze ezeknek az öreg Skodáknak még nem volt az ülés tetején fogantyúja.

Mintha politikáról beszélgetnének – Valachi úr hegyezni kezdte a fülét.

– Mert, kérdem én, hogy is volt '90 előtt? Nem ugathattál, de éltél.

A szürkebundás bólogatott. Valachi úr pedig morgott magában: ugyan mit tudhattok ti a tizenkét évetekkel arról, hogy mi volt '90 előtt... azaz, vilant be hirtelen, egy kutyaév nagyjából hét emberévet tesz ki, következésképpen ez a barnás lehet vagy nyolcvan éves.

– S mit csináltak ezek? – a nyolcvanéves kutya ablak felőli mancsával egy nagyvonalú gesztussal a kinti világra mutatott. – Meghosszabbították a láncot, de a lábost is arrébb lökték.

Valachi úr maga is kinézett az ablakon, majd sóhajtott. Életében először tett ilyet nyilvános helyen.

Szilveszter

Klárka néni kihajolt földszinti konyhája ablakán:

– Cicc, cicc – mondott valami effélét nagyon halkán, de ennyi pont elég is volt, mert innen-onnan máris ott termett néhány macska. Vá-

18 rakozóan tekintettek föl Klárka néniére, aki erőtlen mozdulattal máris hajította ki nekik a tyúkfejet, bőroket, csontokat. A macskák komótosan nekiálltak. Ám kisvártatva megjelentek a kutyák.

Klárka néniéknél megszólalt a csengő, lánya, Kamilla indult, s miután a kukucskálón meggyőződött róla, hogy kedves kis szomszédai azok, ajtót nyitott. Klárka néni sem várta meg a fejleményeket, kezét kötényébe törölte, s ő is odasietett az ajtóhoz.

– Nagyon szépen köszönjük a finom süteményeket – mondta Teutsch Réka, és Kamilla felé nyújtott egy ajándéksomagot –, igazán semmiség, ezek csak afféle bolti nyalánkságok, nem vehetik fel a versenyt Klárka néniel, mindig elszégyellem magam, hogy kimaradt életemből az édességek művészete.

– Ó, dehogyis! De nem kellett volna ránk költenie, Réka. Kérem, jöjjenek be egy percre – szólt kedvesen Klárka néni.

– Iiii-igen, gye-gye-gyertek be, nnnne sssss – szólalt meg Kamilla, de Réka azonnal szabadkozni kezdett:

– Köszönjük, de...

– Ez a drága Eszterke mennyire megnőtt, hány éves is vagy már? – kérdezte Klárka néni.

– Tizenhat leszek februárban – válaszolt Eszter, Réka pedig reménykedett, hátha más nem veszi észre a lánya grimaszát. Azért egy kicsit könyököl megbökte, mire Eszter színpadiasan tágranyitott szemmel mintha azt kérdezné: mi van?

– Ó, hogy telik az idő, nemrég még a kis szánkóval húzta az óvodástársát a parkban, ugye, Kamilla, éppen a tegnapi sétánkon emlegettem...

– Iiigen, éééééppen ttttttttegnap...

De igazán, jöjjenek be egy percre....

Sajnos, nagy rohanásban vagyunk – mondta Teutsch Réka –, Eszter szilveszteri mulatságba készül, s tetszik tudni, hogy van ez, Klárka néni, frizura, ruha, manikűr...

Ó, hogyne tudnám, én is milyen szívesen mennék, itt vagyok, kilencvenegy évesen...

Isten éltesse, Klárka néni! – Teutsch Rékának nem volt újdonság a kilencvenegy, szinte heti rendszerességgel értesítette őt Klárka néni a koráról, meg arról, hogy telik az idő, de valahogy soha nem adta fel a reményt: ha közbévág a litániába, hamarabb szabadul. Kamilla miatt viselte el az egészet, bár őt az anyja alig engedte szóhoz jutni. Réka szentül meg volt győződve, hogy az

áspiskígyó Klárika néni különféle porokat hint mesés süteményeibe, Kamillát így láncolta magához, hogy ötven évesen is olyan mint egy kisgyerek, pedig elvileg tökéletesen egészséges nő lenne. Klárika néni zavartalanul folytatta:

Ha tudnák, kedveskéim, mennyire szívesen szilvesztereznék én is, annyira, de annyira magányos vagyok... – és patyolatliszta kötél- 19 nyével fölitta szeme sarkát.

Réka Kamillára nézett, Kamilla ott állt a konyhaküszöbön lehorgaszott fejjel.

Még egyszer köszönjük a süteményeket, kellemes estét kívánunk! – mondta gyorsan Teutsch Réka, s Esztert maga előtt tolvá kilépett az ajtón.

Esernyő

A könyvtár zárva volt. Mihez kezdjen most, téblábolt Teutsch Réka a bécsi állami egyetem kapujában, esett, napok óta ezt csinálta, visszamenni a kollégiumba a két autóbusszal és a U-Bahnnal több mint egy óra, viszont délután négyig mégsem sétálhat az esőben. Végül is, gondolta, a Schönnbrunner Schloßstraße ott van a nagy kert mellett, van ott állatkert is, meg múzeum is, könnyen eltelik ott az idő.

Mire odaért, cipője átázott, keze rádermedt az esernyő elefántcsontszín nyelére. Teljesen elment a kedve az állatkerttől. Arra viszont nem számított, hogy a múzeum sem lesz melegebb: hatalmas hodályokban császári hintók, a falakon festmények, büszke lovak tekintettek le a látogatóra, kantárszárú lovaszfiúk kezében. Teutsch Réka közelebb lépett az egyikhez, hogy elolvassa a kép címét. II Ramses.

Legalább itt is az állatok a főszereplők.

A kis kastélyt ezen a későnovemberi esős délutánon, amikor Teutsch Réka egy befőttesüveg szelídgesztenye mézzel Julia Contéhoz ment látogatóba, ápolt kert övezte, a rózsatövek gondosan be voltak csomagolva, a bejáratig fehér kavicsokkal szórt ösvény vezetett. Teutsch Réka az ernyője alól fölpillantott: az ösvényre néző egyetlen erkélyen megjelent egy elegáns, idős nő. Csak ő lehet az, gondolta Teutsch Réka, és valóban, miután az ápolónő megmutatta merre menjen, és bekopogott, ez a szép asszony nyitott ajtót.

– Remélem, nem kellett sokáig bolyongania ebben az esőben – üdvözölte Rékát Julia Conte – adja csak ide az esernyőjét, a fürdőszobában megszárad.

Teutsch Réka szíve szerint szabadkozott volna, de a szűk bejáratnál tényleg az volt a legokosabb, ha odaadja.

Egy óra múlva többszáz méteren át tartó várfal mellett gyalogolt. Valamit mintha elfelejtett volna. Hátranézett: egy csapat kutya éppen akkor vette be a kanyart a Zeneakadémia felé.

Elázott költők

A pincérek jó ideje felszívódtak, csak mi maradtunk a Partizanszkaja sugárút 81-es száma alatt található Tourist Hotel éttermében. Nem is baj, legalább nyugodtan ihattuk a magunkét. Ilja mukuzaniját nyakaltuk, kőke-

20 mény, száraz vörös 2009-ből, még legalább tizenkét évig békén kellett volna őt hagyni, de hát hajnali négykor ez már édeskevésé érdekelt.

Még akkor is nehéz nap után lettünk volna, ha nem a nyomasztó Minszkben vagyunk (télen), de a nyomasztó Minszkben (és télen) valahogy minden ezer-szer nehezebb. A Janka Kupala irodalmi múzeum hívott meg kétnapos fesztiválra, ma este mi olvastunk föl: Ilja, Grigorij, Pjotr, Mása meg én. Rajtunk kívül a teremben csak kókadt vendéglátónk, Volha Leherzak tartózkodott, a nyikorgó, kilazult lábú, tömött sorokban elhelyezett székek nem kis öröme. Persze, normális otthoni körülményeink között még ennyien sem ismerkednek meg műveinkkel, egymást pedig régtől fogva nem olvassuk, s ha tehettük volna, ott is, a Janka Kupalában, míg a másik olvas, leginkább szépen bedugtuk volna a fülünket.

– „Nem vagyok költő, isten ments, ahogy – nem kell a hírnév, meg-vagyok magamba, bár hébe-hóba rímet faragok, a nevem egyszerű: Kupala Janka” – üvöltötte Pjotr magasba tartott mutatóujjal, majd fogta Ilja ötlite-res demizsonját, s lötytyintett egyet-egyet Mása meg a maga poharába.

– Miről beszélsz te, miről beszélsz? – nézett rám sötéten Grigorij, és próbált úgy helyezkedni, hogy csak ő férjen be a látóterembe. – Még hogy időutazás, gratulálok, mit mondhatnék, gratulálok, ha neked ez az ebszar időutazás, akkor ...

– Nyugi, Grigorij – mondtam én –, egyáltalán nem...

– Nekem te ne magyarázz, engem egy csöppet sem hat meg, hogy nő vagy – és Grigorij ingujját tűrögetve kezdett fölemelkedni, egy pillanatra még Pjotr is felénk nézett, aztán Mását átkarolva folytatta:

– „A híres költőt eldédelgetik, babér jár néki, ódák büszke hangja... A csöndes dalost észre sem veszik – csak falum tudja: ez Kupala Janka.”

Grigorijnak közben sikerült fölállnia, körülnézett tanácstalanul, egy pillanatra találkozott a tekintetünk, „te ki vagy?”, kérdezte, de mire kitátot-tam volna a szám, és mondtam volna valamit, ő már az asztalra borulva horkyogott. Ugyanezt tette délelőtt a Mindenszentek katedrálisban, csak éppen állva. Közvetlenül azelőtt még fölfelé a lépcsőn megcsúszott egy amolyan csillogó barna darabkán, kabátja híven őrizte az eseményt, körülötte finto-rogorog vetették a keresztet.

– Látjátok – szólalt meg sírós hangon Ilja, és Grigorijra mutatott –, megint hagyátok, hogy elaludjon, de én kell majd fölvigyem a szobánkba, mint a tegnap, pedig nekem a csípőm miatt nem is szabad cipelnem.

– „A boldogság e földön ritka fény, csak sejlik, fölcikázva-elborongva – ha átragyogna népem éjjelén...” – szavalta Pjotr, és rámkacsintott. Grigorij meg hirtelen fölpattant, s nemsokára összegyűjtött verseinek díszkiadásával tért vissza.

– Nyisd csak ki – mondta, és kezembe nyomta a könyvet.

21

Kutyák, télen

Egész éjszaka futottunk, nagyon hideg volt, tappancsainkat már nem is éreztük, de muszáj volt futni, még ha a hideg vágta is a torkunkat, muszáj volt, Jákób már nem volt velünk, egyik lábával lett valami, és egyre lassabban jött, három lábon, aztán már nem bírta, mi meg nem állhattunk meg, mert akkor mi is megfagytunk volna, most már kisütött a nap, de hideg van, és éhesek vagyunk, megyünk Sion leánya kukájához, az egyik tömbháznál egy özvegyasszony valahogy megszerette Sion leányát, s mindig tesz ki neki csontokat, persze minden mást is megesszünk, Júda egyszercsak nem volt sehol, víz is kéne, de minden kőkemény, a hó meg vágja a torkom, egész népemnek csúfjává lettem, és gúnydalukká napestig, de nem akarok leszakadni, a többiek meg futnak tovább, aztán láttuk a testét, amikor arra futottunk, fölhusantak a madarak, valami nem volt rendben Júda szaglásával, futunk a centrumba, ott melegebb van, de sok az autó is, Jáhvé egyszer ott maradt, valami nem volt rendben a hallásával, a centrumban nem lehet maradni, hiába van meleg, futunk az állomás felé

Új Forrás 2015/2 – Selyem Zsuzsa: Ugyanazok a kutyák

Ritka az olyan költészet, amely annyira dísztelenül és részvétlenül szólna egy közösség életéről, benne önmagáról, mint ahogy azt Takács Nándor teszi első, *Kolónia* című kötetében. Egy emberi közösség – még ha nem is szolgál rá –

22 Mizers Dániel

„ÉNEKEK” EGY PEREMVIDÉKRŐL

Takács Nándor: *Kolónia*

mégiscsak megérdemel némi megértést, részvétet és az ábrázolás által valamit az együttérzésből; de a *Kolónia* világát inkább érezzük *élővilágnak*, alakok természetes terepének, mintsem egy emberi közösség helyének: ez a

kötet egy elátkozott peremvidék „élővilágáról” szól ritkán hallható nyelven.

A kérdés az, vajon a tárgy eredményez-e ilyen nyelvet, avagy a nyelv által válik oly távolivá a kolónia élővilága? Távoli, a szó fizikai értelmében is, hiszen az az érzésünk támadhat a kötet olvasása során, mintha Bodor Ádám *Sinistra-körzete* elevenedne meg magaslataival, erdőivel, hegyekbe költözött ismeretlen remetéivel, ködös völgyeivel és arctalan alakjaival, a maga mesterséges világával. És közben látjuk részleteit: a felhőkkel takart ösvényeket, a fák tövében megbúvó árnyakat, ablakokat tükröként fényleni, ágyakat, párnákat csonttá fagyni. És azt is, ami emberi lehetne: a bőr alá beszívódó párákat, a halántékra tapadt hajszálakat, testek eresztékeit. Mondanám, hogy emberek jelennek meg ebben a költészetben, de érdemesebb helyettük alakokról, megközelíthetetlen arcokról, formákról beszélni. Akárhol nyitom fel a kötetet: érintés, közelség és bensőségesség helyett rideg geometrikusság, formaváltozatok és formatorzulások, meleg szobák helyett kíméletlen terek, testek, melyekre képek tapadnak: „Az alak azt mondja, ura önmagának, / de a halántékból eldobott szerkezet már nem tapintható, / és nem uralja semmilyen gondolat.” (*Hajtóvadászat*) „Csontok a haladás útjában, / tétova mozdulatok. / Izgatott keresés a lezárt terekben. / Egy ismeretlen felszín sötét képei, / tárgyak és nevek sokasága, / melybe a test minduntalan ütközik.” (*Labirintus*) A találkozásról így beszél: „Formáink torzulnak egymás közelében, / feszültségük kirobban és elcsendesül, / egyazon időben, de eltérő fekhelyen.” (*Átutazó*). Mintha a találkozásban csak az alak, a forma, a felszín venne részt, a társas érintkezés dimenzionalitását állítva, hiszen nem azt ábrázolja, ami megjelenik, ami látható, hanem azt, ami a jelenségek mögött zajlik.

Takács költői szótárának gerincét a következő fogalmak alkotnák: „eltervezett hallgatás”, „a pusztulás gondolata”, öröklét, „rideg körülmények”, az Én mint „kötődési pont”, „alkalmi menedék”, „nevezéktan”, az ábrázolás „kötelességtudata”, terek, ívek, élek és szerkezetek, „terekbe áramló

hideg”, magukban álló formák”, „félbehagyott érintés” és arc nélküli figyelem. Költészete intellektuális költészet, szigorúan gondolati; nem ecsetel, nem ábrázol, nem a külső érdekli, hanem ami a dolgok mögött húzódik. Ezért beszél a megelevenedő személy helyett alakról, testről vagy névről.

Empirikus élményei helyett a gondolat kerül előtérbe, a leírás helyett az absztrakció, a gondolat megjelenítése, ha lehet ilyesmiről beszélni. Mindennek csak a körvonala, éle, geometrikus adottsága jelenik meg: mintha ódzkodna a megnevezéstől, a külsőtől, a mindennapitól. Költészete anonim. Nem hiába érdekli annyira több helyen is a név: „de legalább kimondanák a nevedet, / papírra írnák a nevedet, / és vacsorát főznének a nevednek” (*Emlékmű*); „A villanyt lekapcsolta ránk, és olyat tett, / amit régóta semelyikünk: / elmondott értünk egy imát, / és homloka mögül végleg kitörölte neveinket.” (*Kolónia*); „Az ágy szöveteiben egy nevet ismételgetsz magadban, / mindegy, hogy kiét.” (*Név II.*) A név mint a személyiség megjelenítője, a név mint a szubjektum helyettese nem példátlan kortárs költészetünkben. Gondolhatunk Bajtai András verseire, de Krusovszky Dénes első kötete is eszünkbe juthat, amely már címében is azt jelzi (*Az összes nevem*), hogy az összes fellelhető névből (azaz: személyiség-darabból) állhat össze talán egy egységes lírai szubjektum. Így a *Kolóniában* mintha kissé túljáratott lenne a név témája, amely inkább már divat, mintsem a költői program szükségszerű velejárója/része.

Takács Nándor költészete állító jellegű, erősen kihagyásos, hiszen gondolati. Versei nem szaporítják a szót, szikár, dísztelen állításai rövid darabokká állnak össze. Az állítások és a sorok egybeesnek, ami azt az érzést keltheti, mintha valamiféle ráolvasás-szerű mantrát olvasnánk. Vegyünk egy példát a második, *Váltóláz* című ciklusból, *A lány és a róla szóló mondatok* címűt:

A lány szemei valaki máséra hasonlítanak.

Bőre tapintása, akár az enyém.

A hegyeket látja, a sűrű erdőt, ahová nem kívánczik.

Hallgatja ezeket a mondatokat, cigarettára gyújt.

Magamat okolom mindenért.

Mások nem ismerik őt, és nem ismernek engem.

Őt nézik, és ezeket a szavakat felejtik.

Egy sor, egy állítás, kihagyásos szerkezet. Nincs semmi váratlan, higgadt, mindenre felkészült, uralt, de feszült beszéd. Semmi elágazás. Szinte atomi mondatok. A vers folyamatos ténymegállapítás, mondatai súlyukkal az olvasó vállára nehezednek, nem mozdulnak onnan. Látszik a szem, a sűrű erdő,

látszanak a hegyek. De nem a külsőn van a hangsúly, nem a látványon, hanem a felejtésen, az oda-nem-kívánczósáson, azon, hogy nem ismerik sem a lányt, sem a beszélőt. És azon, hogy nem tudni, kik nem ismerik őket. Befagyott állapot, amelyet még a látvány, a nagyon egyszerű látvány sem melegít meg. Végül a szó-felejtésben az egész megsemmisül, köddé válik, a lány, a beszélő, a hegy, a sűrű erdő, ahogy a lány szemében tükröződhet. Az ábrázolás minimuma, a minimum ábrázolása jellemző az egész költszetre. Mintha csak a tapasztalat, a látvány vázlata lehetne elmondható: dísztelenség, egyszerű kimondás, a hétköznapi nyelvet meg nem haladó költszet. Takács Nándor mindemellett szigorúan elkötelezett alkotó. Versei nem megalkotottságukkal, széles spektrumú poétikai eszköztárukkal hívják fel magukra a figyelmet, hanem a pusztá közlés egyszerű hangszínével. Az állítás-kimondás súlyosságával. Rímnek, kérdésnek nyoma sincs. De nyelve egyszerűségével erőteljes hatást képes kifejteni.

Jobb kifejezés híján: „szerelmes verseiben” nincsenek titkok, nincsenek lelepleződések. Nincs túl sok az igazi melegségből, kötődése inkább szűkszszerű törvény, mint választás. Talán innen is a szigorú nyelv. „Te fiatal vagy, én egyre öregebb. / Amit mutatsz, már nem tudom követni. / Kapcsold le a villanyt, / a bajban úgysem ég.” (*Rettegett pokol*); „Az álom gyöngye, / és a mozdulatok kiforratlanok, / de ez a pimasz tartózkodás, ez is dühítő. / Lehetnék olyan, aki megfelel. [...] Legalább vágynál valamire, / ólálkodó képmás, ijesztő alak.” (*Képmás*) A megszólítás is csak távoli lehetőség: „Úgy éljek, nem tudom, ki vagy, / de megvárom a reggelt, / és az ablakom előtt megszólítalak.” (*Második pecsét*)

Ez a költészet egy világvégi tartomány világvégi alakjairól, helyeiről szól: egy ismeretlen *kolóniáról*, arról, hogy miként tud megszólalni a nyelv egy ilyen peremvidéken; vagy éppen fordítva, hogyan látszanak az alakok az ekként választott nyelven keresztül? Ez a szikár-szigorú nyelv a peremvidék *nyelve*, vagy előbb van a költő választása (adottsága?), a nyelv, a poétika, ahogy megjeleníti a kolónia világát? Takács néhol öröklétről beszél, de az öröklét nem egy elnyert, transzcendens kilépés lehetősége, hanem a dolgok örök és megváltoztathatatlan rendje, amelyből talán mégis jobb lenne kimaradni. „Helyettesít a némaságban, és én ráérek, / (nincs más választásom) felszívódni a dolgok között, / azok közé a rideg körülmények közé, / amiket gazdátlan bútorok és a lehullott bőr biztosítanak.” (*Második pecsét*); „Az idő múlhat. A szemem elfáradhat. / Örökké itt maradok.” (*Első pecsét*) „Az öröklét nem kíváncs.” (*Monolit*). Minden elrendezett, még a seb is a „megfelelő helyen nyílik” (*Rög*) és minden kérlelhetetlenül az, ami: önmaga, semmi több (beleértve a nyelvet is): „Rólad leomlanak a kedélyek, / olyan szagod lesz, amiből vagy, / csont-szagod lesz és hús-szagod” (*Emlékmű*); „Hasonlóvá válok önmagamhoz” (*A leghidegebb nap*); „Minden az enyém, ahogy lennie kellett” (*Első pecsét*).

Szuggesztív, kötelességtudó líra, amelyet azonban nem szabad túlzásba vinnünk: a kritikus ritkán adhat tanácsot, de e sorok írója arra inti az olvasót, hogy a kötetet ne egyhuzamban olvassa, mert túl tömör lesz és elillan a szuggesztivitása, az állítások elvesztik oly jelentős súlyukat, 25
összesűrűsödik a nyál a szájbán. Így megóvhatjuk magunkat attól, hogy azt érezzük, egyetlen vers elolvasásával elolvastuk az egész kötetet. Olvassuk Takács Nándor kötetét felütés-szerűen, egy-egy vers után le-
téve, hagyva dolgozni, hogy az egész idővel összeállhasson.

Mert össze fog. (*Napkút Kiadó, Bp. 2014*)

Új Forrás 2015/2 – Mészur Dániel: „Énekek” egy peremvidékről
Takács Nándor: *Kolónia*

A CSALÓ

Megérteni a bűnt,
és nyomában a csöndet.
Maga mellé fektet, hagyja,
várja, hogy megérintsem.
Azután ellök, közömbös marad.
Várja, amit nem kért,
és elveszi, amit nem adott.

APERTURA

27

Aki járt már ezen a helyen, közelről láthatta magát.
Kimondható a megvetés, és az ellenkezője is.
Sokan bámulhatják, mégsem nézi senki.
Az otthonába vágyik, mely porrá égett.
Aki olvas, annak a könyv kinyílik a megfelelő helyen,
aki pedig kimond egy nevet,
nem mondhat egyszerre egy másikat is.

HŰSÉG

Az asszony menekül a falu utcáján,
késő este, a fagyban.
A szobában két gyermek alszik,
álmukban oroszlánokkal küzdenek.
Van még valaki a házban,
aki az emlékeit próbálja összerakni,
jóllehet, az elméje most zavaros.
Történetükből többet nem tudunk.
Annyi biztos, hogy az anya hazatér,
és ez megtörténik többször,
úgy, ahogyan egy titkot elmesélünk,
vagy elkaparunk egy sebet.

28 APOKALIPSZIS

Hiszem, hogy valóban itt vagyok,
és hogy az események sora
bármelyik percben megszakadhat.
Tanúságot teszek az Akaratról,
mely, ahogy e szavakat leírom,
ujjával szájához ér,
és leolvassa a formálódó hangokat.
Amikről mindig is tudta,
hogy el fognak hangzani.
Amiket hallott,
mielőtt bárki kimondta volna őket.

PROCONSUL

29

Az erdőből kiléptem,
és megláttam L.-t, ahogy fát cipel az úton.
Magával vitte kutyáját is,
de messze voltak ahhoz, hogy észrevegyenek.
Az úton, mint egy árnyék, egyedül maradtam.
Most már nem tudom, valóban ott jártam-e,
vagy csak az ő képzeletük helyezett oda.

SIKÁTOR

D. megátkozott.
Időnként vásárolunk egymástól valamit,
intünk, ha a járművek lassan közelítenek.
A járókelők figyelik, hogyan üdvözljük egymást,
közben fejük felett lemegy a Nap,
és az égen madarak kiáltásait viszi a szél.

30 VIGÍLIA

Tompa súrlódások között,
egy meg nem álmodott jelenetben
a sietségben megelőztük egymást,
és ő vagy én korábban megérkezett.
Pokrócba burkolta magát,
lábait rám vetette.
Egy voltam végre azok közül,
akik sajnálnak valamit.
A falon lassan kúszó férgeket,
bámultam a vakolat repedéseit.

Kislenke a szekrényajtó tükréből látja, ahogyan apa az ágyra dönti anyát. Kiabálnak. Apa nyitott tenyérrel löki meg a mellén. Anyán nagyon szép fehér ruha van. Rásimul a derekára, szabadon hagyja a vállát, nyakát. A szeme, a haja, a szája, anyának mindene szép. Ha mosolyognak, mind a ketten szépek, ha kiabálnak, akkor hideg lesz és sötét. Apa gyakran kiabál, anya sír. Utána ülnek a vacsoránál, apa beszélgetni akar, Lenke rámosolyog, aztán anyára. Anya nem válaszol, a szeme könnyes. Kirándulni mennek. A régi bogárhátúval. Apa káromkodik, a bogár megáll, apa még hangosabban káromkodik, anyát okolja. A bátyáit. Őt nem, őt soha.

A piros halásznadrágot azért veszik neki, mert előtte lehányja a ruháját, az autó hátsó ülését. Kimászik a vár fokára, szédül, mellette a kedvenc bátyja, aki öcsi. Azért öcsi, mert így hívják. Ez a neve és kész. Nagyfiú, neki szabad kimászni a vár fokára, Lenkének nem. A nagyobbik bátyja parancsolgatni próbál, azt meg Lenkének nem lehet. Egymással szemben állnak, és a bátyja órákon át pofozza. Közben lefogja a két csuklóját. A lábát nem tudja lefogni, a bokája napokig tarka lesz. Lenke azt mondogatja: – Üss csak, te vagy az erősebb! Azért sem fogok árulkodni. – Rúg egyet, kap egy újabb pofont. És még egyet. Sokáig. Balról, jobbról, míg el nem szédül.

Kiállnak a ház elé, és kórusban kiabálják: – A-pa, gye-re ha-za! – Apa Simsonnal jár át a rabgazdaságba, ott főagronómus. Ez azt jelenti, hogy csizmát vesz, kimegy hajnalban a földekre, és ott nézelődik. Este Lenke segíthet lehúzni a csizmáját. Szép, barna bőrcsizma, poros, de nem baj. Van hozzá csizmahúzó, olyan, mint egy számárfej.

A házban nincs víz. A vasúthoz járnak két vödörrel. Segít anyának cipelni, nagyon vigyáz, hogy ki ne loccsanjon a víz. Este lavórban fürdeti anya az olajkályha előtti szőnyegen. A szőnyeg piros, a hosszú rojtjai nem egyforma hosszúak, foltos lesz a víztől.

Őzikéjük is van, cumisüvegből itatják. Megvágta a kombájn a lábát, kicsi még, kisgyerekőz. Bambi. Anyára hallgat, visszajön a fák közül, ha hosszan szólongatja. Tőle fogadja el a cumisüveget is. Szabad megsimogatni. Puha a szőre, de a szeme nagy, barna és szomorú, mintha sírni akarna. Nem sír. Kislenke sír, amikor visszaviszik az erdőbe. Kimegy és a fáknak panaszkodik. Velük mindig lehet beszélni, értik, amit mond. A kutyái is értik: Pletyka, a tacsó és Lujza, a vizsla. Pletyka kedvenc helye a vaskályha mögött van, a hátsó szobában. Lujza halat lop a halászoktól, vigyázni kell rá, meg ne mérgezzék.

A nagymamának bajusza van és gonosz. Miért nem őt akarják megmérgezni a halászok? Csúf boszorka, mindig veszekszik anyával. Apának meg beárulja, mi nem tetszik neki. Kidagad a székből, pofozkodik, és rossz szaga van. Anya nem veszekszik, anya csak szomorú. Ha nem szomorú, akkor énekel.

32 De inkább főz meg mosogat. Kislenke húzza-vonja a partvist, eteti a tyúkokat, morzsolja a kukoricát. Anya nem mesél este, Kislenke már olvas, mindig olvas. El kell bújni, mert mindig ki akarják küldeni a levegőre. Játsszani. A fiúk nem veszik be, lányok meg nincsenek. Fölmászik a fára, jó távol a háztól, barátja a fa. Vannak indiánjai és van kötélhágcsója. Apró ágakból és piros cérnából. A fák széles, kidudorodó gyökerein másznak az indiánok. Nem esnek le, nem törik össze magukat. A fakéreg mindig meleg és biztonságos. Az eső is. Amikor apa azt mondja, Kiscsillag.

Apa mellett ül, amikor a fejére esik a gerenda. Garázst építenek, figyelni kell, mert jó. Látja, ahogy dől a gerenda, eszébe se jut elugrani, apa ott van mellette. Arra ébred, hogy autóban van, émelyeg a benzinszagtól, a feje anya ölében, a feje alatt a törölközőn piros foltok. A fejéből fut a piros csík. Őlben viszik. Beszélnek fölötte, félig érti. Nem jó helyen vannak, mennek tovább. Másik kórház, sötétség. Nem fáj. Minden rendben, mert anya simogatja a haját. Jó szagú és meleg, nem beszél. Nem beszél senki, nem kiabál senki. Jó így.

RIDEG

Szerette volna látni a napot. Hosszú, sötét alagútban jártak. Oldalvást és a mennyezeten csövek kígyóztak, dohszag érződött. Elágazás elágazást követett. Előtte a tolószék és a fehérköpenyes alak. Futnia kellett, hogy lépést tarthasson velük. Mint egy roncsderbin, néha feltűnt egy másik tolószék, a fehérköpenyesek kísértetiesen hasonlítottak egymáshoz. Soha nem tudta, melyikük zsebébe dugdosott már pénzt. Ők is futólépésben haladtak.

A mennyezeten egy-két bányáslámpa világított. Az elágazásokban kötszeres targoncák. A tolószékben Szívem Pál. A belgyógyásatról a sebészetre vitték, kötözésre. Odakint dült a tél. A két épület között vagy a felszínen vagy ezen a labirintusrendszeren át vezetett csak út.

Pállal labdázta az orvosok. Az egyik azt mondta, belgyógyászati, a másik azt, sebészeti teendője nincs. A sebből genny szivárgott, és mivel a nővér nem ért rá, Lenke zuhanyozta le. A zuhanyozó nagy és rideg szoba volt. Benne gumiágy és gumiszék, mosdó, zuhanyrózsa. Pál vacogott. A genny

csimbókokban jött ki a varratok közül, a három hosszú vágás élespiros. A sebet törölni nem lehetett, itatgatta róla a vizet. Lassan, nagyon lassan felöltöztette Pált. Úgy bánt a férfi testével, akár egy kisgyerekével. Aztán a korántsem gyerekes ősz szakáll következett, úgy borotválta le, hogy rövid borosta takarja a kiütköző csontjait, a beesett arcot. Következett 33 a koponya. Pál Gandhi-feje most alig tartotta meg a szemüveget. Mindketten elfáradtak.

Pál nem evett. Lenke az automaták forró csokoládéin élt.

Az első műtét után hajnali negyed ötkor Pál azzal hívta föl, hogy vigye onnan, mert meg akarják ölni. De vigyázzon magára is, mert ez egy nemzetközi összeesküvés. Lenke megijedt, rohant. Mire a kórházba ért, Pál tudata többé-kevésbé kitisztult. A harmadik műtét után öt napig tartott a delírium. Mikor azt hitték, vége, meghal, vagy soha nem nyeri vissza a józan esztét, újságot, könyvet kért, és nem kellett már lekötözni a kezét.

Lenke a labirintusban az emberi agy tekervényeire gondolt. Azt hitte, a férfi elfelejt majd minden örültséget, amit a delírium ideje alatt művelt, de Pál emlékezett, ha nem is minden szóra, minden mozdulatra.

Az alagút kijárata, ha van, lucskos, bűzös mocsárba vezet. A napfény megint csak ígéret. Ha átkeltünk a mocsáron. A mocsár lélegzik és bugyborog. Lenke úgy képzelte, mert tudta, hogy most is képzelődik, hogy csak a saját ellenállását kellene legyűrníe, és akkor, mint a mesében, kupolásan ráborulna a fény. Meg kell ismernie a mocsarat. Részvétet éreznie, ha a mocsár sóhajt, örömet, ha vibrál, és elnyeléssel fenyeget. Megtudni, mi jó a mocsárnak. Minden létezőnek joga van – az ő rovására vagy vele együtt – örülni. Érezte, hogy a szépség és világosság, melyek elérésére és megtartására egész életében törekedett, ugyanazokból a láthatatlan részecskékből tevődik össze, mint ő maga vagy a bűzös mocsár. Ő az összekötő kapocs, kerülhet összhangba ezzel is, azzal is. A tudatában nyithat és csukhat ajtókat. Nem, mint már annyiszor, nem, nem hivatkozhat semmire, ami rajta kívül esik. Ő a bűnös vagy bűntelen. Ővé a felelősség. A fiáért, Pálért. Önmagáért.

A szerelmére gondolt. Mindhiába. Megint. Szerette volna megölelni. Helyette lehűtötte a hangját, és mondott valami bántó semmiséget.

FELJEGYZÉSEK

Akkor már egy ideje itt éltem az utcán. Az egyik nap odajött hozzám egy barom, és csak mondta.

Mindig jön egy, és mindig csak mondja. Hogy így meg úgy, hogy szégyellhetném magam, meg hogy mit kéne csinálni az olyanokkal, akik itt élnek az utcán. És azt is mondta a barom, hogy egy vagyok azok közül, akiket senki nem akar itt látni, mivel már a pusztá létezésemmel megsértem a polgári rendet, s tagadom a jólét és a fogyasztás kultúráját.

Én meg csak hallgattam.

A PSZICHOLOGUSNÁL

Előre tudtam, mit fogok hallani a pszichológusomtól, ettől a rendkívül megértő és rendkívül sovány szakembertől. Nyilván most is azt fogja mondani, mint máskor, hogy az élet megy tovább. Hogy nézzem a jó oldalát a dolognak.

A pszichológus, mint mindig, ott ült a karosszékében, a félhomályos szoba sarkában – de aznap semmit sem mondott.

A VÉGTELENSÉGIG

Egy délután a hangszerboltban (meglehetősen varázslatos hely) megpillantok egy lányt, aki épp a gitároknál áll, s azonnal szerelmes leszek belé. A lány reménytelenül megközelíthetetlen, vagy szeretném azt hinni róla. Naiv vagyok. Naiv, a végtelenségig.

AZ EGYETEMEN

Az indián fiú Seattle-ben tanult az egyetemen, s már volt egy csomó órájuk az indián öntudatról, meg az indián reneszánszról, de őt a legkevésbé sem izgatta a dolog. Nem érdekelte a kulturális elnyomás, sem a lázadás, az elnyomottak hanghoz való jogának kérdése. Nem bánta, hogy indiánnak

született, semmi gondot nem okozott neki. Bár mondjuk büszke sem volt rá különösebben. Nem hitt az indiánról szóló mítoszokban. Nem hitt a bátor harcosban, a vakmerőségben, a nemes vadember jellegű baromságokban. Fiatal egyetemi hallgató volt, egy fiatal amerikai fiú, aki mellesleg indián, aki egy rezervátumból került az egyetemre, aki nem tudja mihez fog kezdeni az egyetem után, csak azt tudja, hogy már megint szerelmes egy fehér lányba – akit nem mer megszólítani.

35

EGY KÉZIRAT

Egy időben viszonylag sokat beszéltek egy bizonyos kéziratról, ő pedig elképzelte, hogy milyen volna ellopni azt. Mondjuk otthon ülne a tévé előtt, s az egyik pohár bort inná a másik után. Késő lenne már, majd nem éjfél, mikor elindulna. Viszonylag lassan vezetne, mégis egész gyorsan a megadott helyen volna. Semmi komolyabb felügyelet nem lenne, semmi komolyabb riasztó. Esetleg valami kis őcskaság, pár kamera, de az nem jelentene gondot. Két perc alatt benn is lenne a helyiségben. A kéziratot nem volna nehéz megtalálnia. Hamar végezne, s már indulna is haza. Otthon ismét elkezdené inni. Nem sokat, de kihatóan. A lopott kéziratot pedig elrejtene, és soha nem találnák meg. De tudta, hogy sosem tudná megcsinálni. Nem, és kész.

Új Forrás 2015/2 – Szűcs Balázs Péter: Feljegyzések

FEBRUÁR

Téli pillanat. Egy hóember a napfényben. Mintha szédelegne, nem tudja mi vár rá.
Mire jó ez az egész?

ZORD VIDÉK

A vonat zord, hideg vidéken halad keresztül. A szétterülő ködben csak a rettentő magas fák látszanak. Hó mindenütt.

SÁVOK

A leeresztett redőny apró résein fény ragyog át. Sávok a falon.

HÁZAK MÖGÖTT

Lassan tűnik el a házak mögött a nap. Maradt még idő.

Faludy György életének 96 éve alatt végigélte a válságok sújtotta 20. századot. A század első felében Európa nagy történelmi fordulatait át- és túlélni volt kihívás, míg a század második felében, második emigrációjában az amerikai

36 Balogh Ákos

ÉN-KONSTRUKCIÓK VÁLSÁGA FALUDY GYÖRGY ÍRÁSAIBAN

életforma egy másfajta konfliktushelyzetet teremtetett, amelyben a humanista erudíció megőrzése, az általa fontosnak tartott értékek átadása, és a múlt árnyaival való szembenézés jelentette az embert próbáló nehéz-

ségeket. A történelem változásai következtében látta a világ nagy válságait: háborúkat, gazdasági összeomlásokat, morális és egzisztenciális válságokat. Ezek lenyomatai mind ott vannak verseiben, prózájában.

Nyladozó értelemmel, a 20-as évek végére a numerus clausus rendelkezései következtében európai egyetemekre küldték szülei tanulni, ekkor már megfigyelhető, hogy érdeklődése, politikai gondolkodása a baloldali liberális értelmiség felé húzta. A Horthy-rendszer ellen felszólaló, a cenzúra orra alá borsot törni szándékozó orgánumok holdudvarába kerülve a *Szép Szó* és *A Toll* hasábjain publikált. Későbbi írásaiban is ott bujkál a harmincas évek második felének publicisztikai hangvételében megjelenő alaphang, amely védekező pozícióból irányuló kiállás, küzdelem egy szabad eszméért, ami ott rezonált a *Szép Szó* írásaiban is: „...ha hurokká válik a nyakatokon minden ű, melynek felső szárát egy hízott tarkójú vicinális kényúr, az alsót pedig egy sértett és nyílsebesen politikusodó pályatárs tartja a csuklójára csavarva, ha majd kosarat viseltek a szátokon és farkcsóválva köszöntök meg minden szelvény fakéreglisztjegyet, vizipókkivonatjegyet és szarvascsontjegyet, akkor sincs veszve az ügyetek, akkor se esetek kétségbe annak sorsán, amiről hallgatnotok kell!”¹

Faludy már első köteteiben maszkok mögé bújva, hol Villon, hol Heine álarca mögül szólt. Később Cserépfalvi Imre felkérésére a humanista eszme égisze alatt vágott bele egy olyan antológiakötet összeállításába, amelynek üzenete akkor, amikor Hitler Ausztria annexiója után fenyegette egész Európát, még fokozottabb jelentéssel bírt. A bevezető sorok hitvallása önmagában is példaértékű: „Magyar és idegen költők vannak ebben az antológiában. A békevágy és a szabadságvágy, két hű és igaz múzsa sugallta verseiket. Fellázadt lelkiismeretüknek engedtek írás közben s azoknak a lelkiismeretére fellebbeznek, akik irtóztak a vérontástól s szeretik a szabadságot.”² Másik oldalról azonban az egész vállalkozás értékét megkérdőjelezi az eljárás, ami Faludy minden fordításával kapcsolatban felbukkan: a fordítói folyamat

irodalmi hitelességének deficitje. A válogatásról megjelent kritika kortünetként értékeli, hogy bátor és okos tanulmányok helyett a fiatal költők antológiák összeállításába menekülnek, ahol a felelősségvállalás jobban eloszlik és saját világlátásuk szolgálatába állíthatják pályatársaik műveit.

A fordításokat „szép parafrázis, ügyes átírás, derék hamisítvány” jelzőkkel illeti. A fent idézett bevezető kapcsán is felmerül a kifogás, hogy „az irodalmat egy baloldali színezetű demokrácia függvényének tekinti. [...] Furcsa paradoxona ennek a gondolkodásnak, hogy vallja a teljes szabadságot, de szabadságnak csak azt ismeri el, ami elveivel egyezik, s minden olyan megnyilatkozás, ami elveivel ellentétben áll, szemében megálázkodás, árulás, uszítás.”³

Bár Faludy több helyen is következetesen átköltőnek vallja magát, a gyanútlan, felkészületlen olvasót könnyen félrevezethetik a tolla alól kikerülő írások. Aki átsiklik eme részlet fölött, könnyen hiheti, hogy eredeti gondolatokkal, pontos fordításokkal találkozik. Ezt az agresszív, narcisztikus törekvést, amelyben minden költőt a saját képére formálva tesz közzé, nehezen mentheti a szabadságeszményért folytatott harc nemes szándéka. Esztétikai értéként itt magának az átköltésnek a gesztusa merülhet még fel, amelynek frappáns megoldásait szinte kivétel nélkül minden bíráló elismeri. A személyiség ambivalenciája az egyszerre megjelenő magamutogató, fitogtató törekvés az eredeti művek másításában, és a mások neve mögé bújó szemérmes, félénk tartózkodásban ütközik ki.

Ami akkoriban jó ötletnek tűnt, mármint, hogy saját gondolatait Villonként, Heineként adja elő, később visszájára fordult, és költészetének egyik válságos időszakát eredményezte: úgy érezte, Faludy György bármit is tesz, ír, mond, Villon mindig elé áll, sőt amikor már szívesen kiállt volna a fénybe Faludyként, nem látszott a nagy francia elődtől. Tény, hogy a korabeli kritika első, saját néven közölt verseskötetéről, az 1938-as *A pompeji strázsnáról* is elmondja, hogy markáns folytatása az állvilloni hangnak. Fő jegyeiben a klasszikus műveltséget, a régmúltat mint biztonságos, a napi gondok elől menedéket nyújtó óvóhelyet jeleníteni meg: például a címadó versben is. Ebben a kötetben jellemzően túlírt, a sűrítés képességének hiányát felmutató szövegek találhatók. Ezt felismerve tért át Faludy a későbbiekben a szonettformára, amely reflektáltan hozzásegítette a koncentráltabb szövegalkotáshoz. A kötet záró szerzeménye, amely aztán később minden versgyűjteményében a nyitó pozíciót kapta meg, az életmű egyik legerősebb darabja, a *Michelangelo utolsó imája*, már a balladáktól elmozdulva, szonettformába öntve reprezentálja és vezeti be a későbbi versformát.

Mindemellett a Pompeji név evokálása egy letűnt nagyváros képét jeleníti meg, amely nyüzsgő kereskedelmével, virágzó kultúrájával az emberi

civilizáció alkotó erejének fontos reprezentánsa. Az ott élők mindennapjainak szerves része volt, hogy néha földrengések zavarták a nyugalmat, életüket a Vezúv árnyékában kellett szervezniük, amely a pusztulás, az elmúlás konstans

38 érzését csempészte minden viszonyrendszerbe. Elevenen találó kép ez a harmincas évek Magyarországáról is, amely nagyhatalmak árnyékában, kiszolgáltatottan, ideológiai földrengések közepette próbált élni, túlélni. Mivel a küzdelem a szabadságért és az elnyomás jelenlétének dialektikája kiirthatatlan a magyar tudatból, ebben a konstellációban a kötet cím mélyen gyökerező érzések jelentésmezőit lépteti életbe a szövegben. A pompeji strázsán őrt álló feladata kiterjed a veszélyek figyelésére, riadót fűjni, kijelölni a menekülési útvonalat az áldozatok számának csökkentése érdekében. A költő verseivel ilyen társadalmi szerepvállalásra készült, figyelve a második világháború előtti Európa egét beborító viharfellegekre. Nem marad az egyszerű figyelmeztetésnél, további lépéseket tesz, amennyiben felmutatja a lehetséges kiutat a bajból: a szabadság, a humanizmus, a kultúra értékeinek tiszteletben tartásával. Olyan erkölcsi és emberi magatartásformák népszerűsítésével, amelyek semmilyen szinten sem egyeztethetőek össze a faji megkülönböztetés, az elnyomás, a könyvégetés eszmeiségével. Ez a tónus megmarad a második emigráció idején született írásokban is.

Önálló hangjának artikulálódása mindemellett *A pompeji strázsán*⁴ című kötetben már tetten érhető. Ez a líra azonban ebből a szempontból visszhangosra sikerült. Ott hemzseg a balladákban Villon hangja, Kosztolányié a könyv címadó versében, Brechté a *Johanna Dark*ban, Keats az *Óda egy görög vázához* versében. A kritika is látja a fordításokkal rokonítható tónus megjelenését: „A kétségtelenül kitűnő verselő arcát majdnem teljes egészében beárnyékolja az a fény, ami a mögötte álló Villon alakjáról reásugárzik. [...] Nemcsak Villon mozgalmas, nagytávlatú tárgyköre, de az epikus hangszerelt megindulások, a balladás alaphang, a nosztalgiásan egyre visszatérő alaptéma, a versek régies belső szerkezete, mind-mind a nagy francia költőre emlékeztetnek.”⁵ Az első ballada már ezt a hangot üti meg:

*S egy őszesten szeptember kék havában
Faludy György Párisban verset írt...⁶*

A klasszikus minták követésénél olyan tradíciók megelevenítésében, mint a múzsa segítségül hívása, az erudíciót mintául állító eszményítő tényezők játszatása erősen beágyazza ezeket a verseket a klasszicizáló modernség szövegébe. A korabeli kritika szemére veti a villoni és az önálló hang összemosását: „A saját élmény és a kívülről felvett költészeti forma egybeolvasztásának példája ez, ami könnyen lebeg, amíg tárgya csak költészeti anyag, de összeomlik,

mihelyt a valósághoz közeledik. Az ilyen vers sem költészetté emelt valóság, sem az élet igazság-ereje révén nem igazolja a költőt.

*A munkások harmadnap néma csendben
száznolc halottal őt is eltemették.
És harmadnap megint a gyárba mentek
és aztán mindjárt, mindjárt elfeledték.*

39

A valóságot nem oldotta fel a költészeti erő és a valóság az, hogy a munkások nem felejtik el ilyen könnyen az értük elesetteket.”⁷ A Faludy által itt kikevert nyelv, Villon nyelve, eluralkodik a szöveg felett. A szerző nem tud kilépni hatása alól, és ezzel elvész a pluralitás lehetősége, hogy sokhangú, változatos lírát hozzon létre. Viszont ebben a gesztusban alkotja meg a rá jellemző irályt, amely megkülönbözteti kortársaitól, de továbbra is feloldhatatlan egységbe kényszeríti az általa megköltött Villonnal, Heinével. Ebből az aspektusból nézve viszont egyik is írhatta volna a másik verseit és fordítva. Az első látásra nagyszerű nyelvi lelemény a fordításoknál előnyt, míg ebben az esetben – az önálló hang hallatásának elfedésével – korlátozó tényezőt jelent. A lehetőségek változatosságának expanziója helyett egy beszűkülő rendszerbe szorítja a lírát. Ha viszont ez a hang Faludy hangja, ehhez felesleges volt más neveket választani, hacsak a cenzúra megtévesztésére irányuló szándékot nem tekintjük releváns érvek. Rövidesen baloldalisága és zsidó származása miatt az országot elhagyni kényszerült, 1938-ban.

Első emigrációjában nézett szembe azzal az egzisztenciális válsággal, ami egy új identitás megalkotásának kísérletében mutatkozott meg, miután maga mögött hagyta egész addigi életét. A keleti kultúra volt a katalizátora ennek a folyamatnak, ekkor figyelhető meg az a metamorfózis, amelyben a lírai beszélő az identifikáció során újratelemi önmagát. Önfeledt felszabadultság, érzelmi kiteljesedés a szerelemben, a múlt és a jövő leomlása, az új szubjektum számára a jelenben mutatkozik meg a mindenség, amint az *itt* és *most* egyszerre végtelenné tágu. A keleti világ impressziói artikulálódnak plasztikus képekben a *Kasba*⁸ című versben, ahol a keleti *áradat* perszonifikációja a régi szubjektum totális dekonstrukcióját hajtja vége. A test médiummá, üres lappá válik, így az új én konstitúciója explicit dominanciára tesz szert.

*– Hazád rom, nőd hervadó locska,
munkád hitványság, életed gyötör:
jöjj és merülj e mély síkátorokba,
hol kéj az élet s a halál gyönyör.*

– Nincs rend s törvény e nyüzsgő ázalagban,
hazád felől nem ér be hír, se szó,
pusztulj el, halj meg s kelj fel száz alakban:
van vénen is reinkarnáció.

40

– A mór fürdőben vetkezd le a múltat,
köpj a morálra (hitvány szóbeszéd!)
nevedet dobd el (régesrég meguntad!)
s ejtsd rá az emlék gyűrött szőttesét.

[...]

– Légy csempész, tolvaj, kerítő, halárus,
szeress fiút, lányt – hidd meg, egyremegy –,
rabolj vagy gyilkolj s karold át halálos
ölelkezéssel ezt a várhegyet.

Érdekes szembeállítani a referenciális életrajzi vonatkozások vetületében a későbbi kötetekből kimaradt, első feleségéhez írt *Feleség*⁹ című versben tapasztalható rideg, kissé távolságtartó magatartást a Marokkóban megismert Amárhoz szóló soraival.¹⁰ Feleségét *mindentudó lakótárs, néma titkár* jelzős szerkezeteken keresztül vezeti a szövegben az olvasó elé, míg szeretőjét az *Ének Amár szépségéről*¹¹ soraiban az őt körülvevő mindenség legapróbb momentumaiban is alkotóelemként, szerves részként mutatja. Ezekben a folyamatokban megkezdí annak a kulturálisan domináns imperatívusznak a dekonstrukcióját is, amely a szexualitást a szexuális tárgy választása felől határozza meg. Esetében a biszexualitás nem egyszerűen identitás, amely integrálja a heteroszexuális és homoszexuális orientációt, hanem olyan pozíció konstruálása, amelyből az állandósult társadalmi normák kritikáját hajtja végre. Foucault szerint a homoszexualitás konstans jelenléte a történelemben nem azonosítható a 19. századi homoszexualitással. A modern kori homoszexuális már önálló személyiség, saját neméhez vonzódásában van múltja, van jelleme, egész személyiségének konstrukciójában cselekedetei mögött látni sen meghúzódo vezérelvként jelenik meg nemi hovatartozásának kiemelt fontossága. Szexualitása egy lényegű vele, különösen azt követően, hogy az orvosi, pszichológiai megközelítésben érzékenységet megkülönböztető attribútumaként kezelték, és a nőiesség és férfiasság különös elegyét implikálták vele kapcsolatban.¹² Szexualitásában Faludy egyaránt vonzódott férfiakhoz és nőkhoz, ám szövegeiben a partner szubjektumát feltölti az egyszerű testiségben kimerülő szépségen túli, erkölcsi tartalmakból táplálkozó szépséggel is.

A második világháborút követő hazatérése után az árnyékból, a háttérből ki-kipillantó átköltő karakterét sokkal gyakorlatiasabb szerepre cserélte. Az ideológiai meggyőződéseken túl, az elvek vezérelte elméleti

tevékenység kereteit jócskán túllépve Faludy részt vett a Károlyi-kertben felállított Prohászka-szobor ledöntésében. Párizsi emigrációjában keresett és talált kapcsolatot Károlyi Mihállyal, a volt köztársasági elnökkel, viszonyuk állandó jelenléttel bír Faludy mind lírai, mind prózai munkáiban.

A szobordöntés gesztusértékű: markáns felvállalása a lázadó szerepének, aki már nem csupán a szavak erejével keres megoldást az őt és érdeklődésének holdudvarába tartozókat foglalkoztató problémákra: a tettelegességtől sem riad vissza. Előzményként Károlyi Mihály emlékezéseiben találjuk meg a szobor ledöntéséhez vezető tettek motivációit. 1946-ban hazatérve emigrációjából, a volt köztársasági elnök a Károlyi-kertben meglátta a vallási előljáró szobrát: „Ez hidegzuhanyként ért. Prohászka püspök a fehérterror egyházi támogatója és a szocialisták egyik leghevesebb ellensége volt. [...] – Ennek pedig el kell tűnnie innen, ha azt akarják, hogy ebben a házban éljek – jelentettem ki, hátat fordítva a szobornak.”¹³ A lábjegyzeteknél még ez a kiegészítés szerepel: „Két évvel később Katust egy éjszaka a telefon csengése riasztotta fel. Egy hang csak ennyit mondott: – Épp most döntöttük le a püspököt, már rég meg kellett volna tenni.”¹⁴ Faludy másként rekonstruálja a körülményeket, ő úgy emlékezik, hogy maga Károlyi kérte meg erre a cselekedetre.¹⁵ Kapcsolata Károlyi Mihállyal meghatározó volt közéleti szerepvállalásában a negyvenes évek végén, illetve a kommunista eszméből történő kiábrándulása utáni időkben.

Faludy későbbi írásaiban finomhangolást végzett, amellyel hazatérését követően a politikai életben, illetve a *Népszava* újságírójaként vállalt szerepét kívánta tudatosan módosítani. Így próbálta megalkotni az ideológiáktól mentes, független, szabad költő archetipusát. A következő példában jól megfigyelhető, hogy az átélt múlt újraalkotási folyamatában az írói onnipotenciával hogyan módosítható egy esemény prezentációjában a főszereplő karaktere úgy, hogy stilizáltan, emberi bátorságában felfelé pozicionáltan jelenjék meg. Ehhez elegendő néhány részletinformáció kihagyása, és más összefüggésbe helyezése. Különkülön részleteiben realitásként kezelhető a két történet, de kontextusban, egymás mellé helyezve teljesen más kép alakul ki. Péter Gábor az Államvédelmi Hivatal vezetőjeként élet és halál ura volt, a letartóztatottak joggal rettegték nevét. Faludy így emlékszik vissza az Andrássy út 60. alatti találkozásukra: „Fölvittek a Péter Gáborhoz [...] előtte egy dosszié feküdt a nevemmel, [...] miután engem is tegezett, természetesen visszategeztem és megkérdeztem, hogy olvastad-e.”¹⁶ A főszereplőt egy konstitúciós aktusban a bátorság attribútumával ruházza fel, amikor kihallgatási szituációban letegezni Péter Gábort. Az olvasói elvárásban az ilyen szituációban fellépő félelem lenne a hagyományosan megjelenő reakció. A főhős részéről viszont

ennek éppen ellenkezőjének sugalmazásával emberi értékek mentén képződő presztízse megemelkedik. Az elhallgatott adatok azonban már más megvilágításba helyezik ezt a bátorságot. Tulajdonképpen Faludy legendateremtő képességének esszenciáját találjuk itt. Azt ugyanis nem említi, hogy 42 nem ekkor találkozott az ÁVH vezetőjével először, és a korábbi találkozásnál Péter Gábor reggelire invitálta Faludyt. Az eset Prohászka Ottokár szobrának ledöntése kapcsán történt. Miután Faludy és néhány munkás eltávolította a püspök szobrát, letartóztatták őket, és bevitték a rendőrségre. A történeteket egy interjúban így rekonstruálta: „Másnap bevitték a rendőrségre. Kértem a feleségemet, telefonáljon Tildy Zoltán köztársasági elnöknek, szabadítsanak ki. Mire beértem, Péter Gábor már megkapta az értesítést, úgyhogy amikor meglátott, azt mondta: szervusz, gyere velem reggelizni.”¹⁷ Belátható, hogy ennek ismeretében nemhogy a regnáló hatalommal karakteres szembenállást képviselő, hanem sokkal inkább az összeköttetései révén a szabályok, és azok áthágása következtében fellépő felelősség alól kibújó karakter jön létre.

Később az általa megalkotott hős-ellenálló én-konstrukció képviselte értékrendbe nehezen illeszthető versrészleteket ignorálta, átdolgozta, így újraalkotta korai műveinek egyes részeit. Egyik kedvelt, és ismert verséből, az *Óda a magyar nyelvhez*¹⁸ címűből kikerült Károlyi Mihály neve, és helyére Rákóczi került az 1980-as Püski-kiadásban. A rendszerváltás közeledtével, a nyolcvanas évek végén, a magyar történelem második világháború utáni korszakáról való közbeszédben egyre erősebb igény mutatkozott a tisztánlátás megteremtésére. Ennek a törekvésnek részeként az *Élet és Irodalom* hasábjain induló polémia is Faludy György és saját, illetve kortársainak szerepéről alkotott képének szembesítéséről szólt. „Elégedettséggel tölt el bennünket, hogy az utóbbi időben a közelmúlt tabuként kezelt kérdéseiről nyíltan lehet beszélni, hogy az orvoslás reményében megnyitattak gyógyulatlan sebek.”¹⁹ A nyolcvanas években szamizdat kiadásban terjedt Faludy önéletrírásának számos példánya. A könyv még élő és emlékező szereplőinek vagy családtagjaik részéről várható volt a reakció. Ennek bekövetkeztekor nyílt levélben az *ÉS* lapjain Mihályi Gábor számos váddal, köztük rágalommal illeti Faludyt, és fejére olvassa verseiben, cikkeiben elkövetett ideológiai tévedéseit, a kommunista rezsimit kiszolgáló írásait. „Csak akkor háborodtam fel, amikor életrírásának ez a tiszta lelkű bölcse feláll az erkölcsi piedesztálra és onnan ítélkezik elevenek, de még inkább holtak felett, akik már nem tudnak védekezni.”²⁰ Érdemes megvizsgálni, hogy mennyiben reálisak Mihályi Gábor felvetései, hisz tény, hogy a baloldali ideológiához köthető vonzalom, érdeklődés felbukkan már az 1938-as *A Pompeji strázsán* kötetben is. Ezeket az említéseket későbbi összegyűjtött verseit tartalmazó köteteiből mind kigyomlálta.

*Az Éva Scherff nem főzött puncsot néki,
s cigarettáit nem gyűjtotta meg,
s fűtyült Zolára és fűtyült Leninre,
s nem érdekelte, Marxról mit beszél...*²¹

Az idézett rész negyvenkét évvel később így szól:

*Az Éva Scherff nem szívott, csak méregdrága
angol cigarettákat és meg se hallotta, hogy F. Gy. verseket liheg,
fűtyült Einsteinre, Mannra és Zolára...*²²

Láthatóan Marx és Lenin *persona non grata* lett, és a kései én-konstrukcióba nem illett a szerelmi hevületben róluk áradozó beszélőhöz való kötődésük. A múlt újraalkotásának első mozzanatai ezek a lírában, amelyek a kommunista eszméből kiábrándult, azzal mereven szembehelyezkedő szubjektum megalkotásának szerves részeként értékelhetők. Faludy védekező érvrendszerének fundamentuma az, hogy a kommunista ideológiával átítatott verseket nyomás hatására, félelmében a letartóztatástól írta.²³ Azonban a fenti írások még a harmincas évek második és a negyvenes évek első felében keletkeztek. Ez a védekezés így nehezen terjeszthető ki az első emigráció idején, 1940. júliusában, Casablancában írt *Óceánium mellett* című versének soraira:

*Nagy szocializmus,
kinek éltem izmos
tenyerére tettem,
kiben több a hűség,
mint a keserűség:
te vigyázz felettem.*²⁴

Ugyanez érvényes az 1943-ban, Indianapolisban jegyzett *Mississippi mellett* című költeményében az ítélni hívott „Vladimir Uljanovra” is:

*Rengesd és dönts e földi boltokat,
s ítéld megint élő és holtakat,
Vladimir Uljanov!*²⁵

A fenti idézetek a vitatott kor – 1946–1950 – előtti időkből valók, és érzékeltetik Faludy ideológiai orientáltságát. Tehát a presszúra hatására, az igazi meggyőződés nélkül írt művek expanziója nem érhet el idáig. A citátumok, valamint barátsága a baloldali emigráns értelmiséggel, Károlyi Mihállyal,

Németh Andorral, Ignótus Pállal, Havas Endrével stb., illetve 1947-ben a Prohászka-szobor ledöntésében játszott aktív szerepe tulajdonképpen alátámasztja meggyőződéses beállítottságát. A kiábrándulás, ami később bekövetkezett nála is, mindenképpen feltételezi az *a priori* hit meglétét. Egyik példaképe, Károlyi Mihály is, akinek személyiségét több versben, novellában megörököltette, csupán 1949 közepén mondott le párizsi nagyköveti posztjáról, addigi működésével – akárcsak Faludy – ha sok esetben csupán hallgatásával is, de biztosította egy épp kiépülő diktatúra legitimitását. Miután Faludy hazaérkezett első emigrációjából, 1946 elején, „aktívan politizált a szociáldemokrata pártban. Párttagként vidéken tartott előadásokat, politikusokkal levelezett.”²⁶ A megtagadott írások között számos olyan is lehetett, amelyet valóban személyes okokból, félelemből, a párt-funkcionáriusok előtt önnön igazolására készíthetett.

Az *Élet és Irodalomban* Faludy egyetlen pontban ismeri el jogosnak Mihályi kritikáját, mégpedig a Rajk-per idején írt *Nyolc szörnyeteg*²⁷ című verse miatt. A helyzet élét tompítani szándékozik az akkor már működő belső terror nyomásának megidézésével, bár megadóan belátja az ellene szólók igazát: „Az sem szolgál mentségemre, hogy legközelebbi hozzátartozóm a maga naiv módján így biztatott: »írj verset Rajkék ellen, Gyurka, hogy az akasztófától megszabadítsd magadat.« A vers miatt mélységes szégyent érzek azóta is, és a legkevésbé ment, hogy a szégyent már akkor éreztem, amikor megírtam.”²⁸

A *Népszavában* megjelent írásaiban a (vulgár)marxista frázisok helyenként mulatságosnak hatnak.²⁹ A Rákosi Mátyás *Építjük a nép országát* című könyvéről írt ismertetője vaskosan teleírt kommunista terminológiával, miközben felmerül a kérdés, hogy egy írástudó, humanista műveltségű ember ilyen mértékű kollaborációja mennyire gyökerezhet a realitásban.³⁰ Mentséget találni magának a szerzőnek sem sikerült, pláne, ha figyelembe vesszük, hogy az a legitimitás, amit ezekből a szövegekből a rendszer nyert, már egy sokkal komolyabb regiszterben mutatja fel az erkölcsi megalapozottság hiányát, amivel Faludynak szembe kell néznie. Ebből az aspektusból érthető az írásaiban megidézettek felháborodása, amikor Faludy ítéletet mond a kor szereplőiről. A személyes múltjának átalakítása, sötét vetületeinek elfedése élete utolsó éveiben is foglalkoztatta. „A legjellemzőbb az 1949–1950-ben a *Népszavában* megjelentetett négy olyan vers, mely nyílt kiállítás a Rákosi-rendszer mellett – melyek létét a későbbiekben következetesen megtagadta. Hozzánk írt 2003-as levelében kifejezetten kérte, hogy ekkor írt »legrosszabb« és a szerkesztők miatti »seggnyalást« tartalmazó műveinek halála utáni publikálásától tekintsünk el.”³¹ Az önkritika bár meglévő, de mérsékelt jelenléte kölcsönöz hamis felhangokat egy-egy írásának. Nincs védhető szegmense az erkölcsi alapok jogosságát hangoztató érvelésnek, amikor az eddigiek ismeretében ezek a sorok jelennek meg *Összegyűjtött versei* közt:

Barátomnak és kollégámnak,
mikor Kossuth-díjjal tüntették ki

*Én nem kapok ilyen kitüntetést,
minőt ma gomblyukadba tűznek.
Azért nem kapok, amit írok.
Azért kapod, amit nem írsz meg.³²*

45

Az elhallgatás számos esetben fordulhat az író ellen, ugyanúgy, mint az iménti vers címzettje és – kimondhatjuk – szerzője ellen is. A példák tovább sorolhatók, ám különösen akkor problémás a jelenség megítélése, amikor egy-egy írás leválasztva az előzetes ismeretekről már egy olyan attitűddel lép fel, amelyben kivetnivaló nem lenne. Ilyen például az *Egy helytartóhoz 25 év után* c. vers, amely bár kimondatlanul, de kontextusba helyezve megállapíthatóan Kádár Jánoshoz szól:

*Tiéd a jelen. Agyoncenzúrázott
múltaddal mint vagy? Olykor, esti csendben
hallod-e újra, ahogy Rajk barátod
nyakcsigolyája reccsen?³³*

Ugyanis annak a nyakcsigolyának a reccsenésében, minden jó szándéka ellenére, Faludy is benne van a *Nyolc szörnyeteg* című verse után. Ezen nem változtat az öncenzúra sem, amellyel kihajította ilyen verseit az életműből. Nem lehet minden szöveg mellé magyarázót állítani, aki ismerteti az egyik és másik textus mögötti szerzői intenciókat. A szöveg önmaga áll ki önmagáért. Ebben a kiállításban veszít Faludy, magyarázkodni pedig nehéz ebben a pozícióban. Különösen akkor sajnálatos a szélesebb történelmi környezetbe helyezett mondatok esete, amikor a későbbi, 1981-es megnyilatkozások külföldről artikulált kritikái hangvétele már olyan ügy mellett szól, amelynek diadalra juttatása egy egész nép sorsát emelhetette jobb helyzetbe. Fontos azonban itt megjegyeznünk, hogy ez a deficit a politikai tartalmú, társadalmi, közéleti szerepvállalásokkal rokonítható megnyilvánulások területén jelentkezik, míg az ideológiáktól mentes területek stabilitása szignifikáns.

Második emigrációjában megkezdte, és később is jelentős energiát fordított arra, hogy a kommunista ideológia által átítatott verseit ignorálja az életműben. Az 1948–49-ben írt verseit megtagadta, köteteiből kihagyta és emlékirásaiban is futó, pár soros utalásokat tesz az e korban játszott szerepére: „Igyekeztem az adott körülmények közt tisztességesen, vagy legalább nem becsstelenül viselkedni. Mégis: írásban, cikkeimben nemegyszer

hazudtam, vagy legalább kerültem az igazságot.”³⁴ Viszonylag rövid reflexiókban gyakorol önkritikát, és önmagával szembeni engedékenysége, elnézése jóval rugalmasabb, mint amit kortársaival szemben gyakorol.

Faludy én-konstrukciói izgalmas területet nyújtanak a további vizsgálódásokhoz. Írásai kapcsán okkal merül fel számos egyéb kérdés között az, amelyik az életmű relevanciájának, közönségközeli helyzetének fenntarthatóságát firtatta. Emigrációs és magyarság-versei sorra jelennek meg azokon az internetes fórumokon, amelyeken tapasztalataikat teszik közzé a jelenleg országhatárainkon kívül élő honfitársaink, így tartva egymásban a lelket, küzdve a honvágygal. Korunk válságának embere érdeklődve fordul ehhez az irodalomhoz, miközben új életet, új helyet keres magának a gazdasági, ideológiai zűrzavarban.

¹ IGNOTUS Pál, *Fiaim, csak zűmmögjetelek!*, Szép Szó, 1938/július, 417.

² *Európai költők antológiája*, szerk. FALUDY György, Cserépfalvi, Budapest, 1938.

³ SZEGEDI Gergely, *Amikor irodalmi nagyságok mögé menekül az írói bátorság...*, *Katholikus Szemle*, 1938/szeptember, 551-553.

⁴ FALUDY György, *A pompeji strázsán*, Officina, Budapest, 1938.

⁵ TAMÁS Aladár, *A Pompeji strázsán*, *Új Hang*, 1938/10, 112.

⁶ FALUDY György, *Ballada Faludy György szerelméről*, = F. Gy., *A pompeji strázsán*, 13.

⁷ TAMÁS Aladár, *i. m.*, 112-113.

⁸ FALUDY György: *Kasba*, = F. Gy., *Versek*, Budapest, Magyar Világ, 1995, 206.

⁹ FALUDY György, *Feleség*, = F. Gy., *Őszi harmat után*, Officina, Budapest, 1947, 23.

¹⁰ FALUDY György, *Pokolbéli víg napjaim*, Magvető, Budapest, 1989, 105.

¹¹ FALUDY György, *Ének Amár szépségéről*, = F. Gy., *Őszi harmat után*, 48-50.

¹² MICHEL FOUCAULT, *A szexualitás története. A tudás akarása*, ford. ÁDÁM Péter, Atlantisz, Budapest, 1996, 46.

¹³ KÁROLYI Mihály, *Hit, illúziók nélkül*, Európa, Budapest, 1982, 344.

¹⁴ KÁROLYI, *i. m.*, 430.

¹⁵ „Azt, hogy zsidó vagyok, mindenki tudja. De miért kellene mindig erről írnom?” Faludy György költővel beszélget DÉSI János, *Szombat*, 1999/2, 12-14.

¹⁶ *Faludy György, költő*, magyar dokumentumfilm, Rendező: BÖSZÖRMÉNYI Géza és GYARMATI Livia, 1988.

¹⁷ „Azt, hogy zsidó vagyok, mindenki tudja. De miért kellene mindig erről írnom?”, 12-14.

¹⁸ FALUDY György, *A magyar nyelvhez*, = F. Gy., *Őszi harmat után*, 7.

¹⁹ BATA Imre, az ÉS főszerkesztőjének levele Faludy Györgyhez, melyben válasz-lehetőséget biztosít Faludy számára, a hozzá intézett nyílt levél miatt, *Élet és Irodalom*, 1988/43, 5.

²⁰ MIHÁLYI Gábor, *Az írástudók becsülete. Nyílt levél Faludy Györgyhez*, *Élet és Irodalom*, 1988/43, 5-6.

²¹ FALUDY György, *Ballada Faludy György szerelméről*, = F. Gy., *A pompeji strázsán*, 14.

²² FALUDY György, *Ballada F. Gy. egyetlen szerelméről*, = F. Gy., *Összegyűjtött versei*, Püski, New York, 1980, 11.

²³ FALUDY György, *Válasz Mihályi Gábornak*, *Élet és Irodalom*, 1988/47, 3.

²⁴ FALUDY György, *Óceánium mellett*, = F. Gy., *Őszi harmat után*, 36.

²⁵ FALUDY György, *Mississippi mellett*, = F. Gy., *Őszi harmat után*, 85.

²⁶ CSISZÁR Gábor, *Előszó* = FALUDY György, *Elfeledett versek*, szerk. CSISZÁR Gábor, Alexandra, Pécs, 2010, 7.

²⁷ FALUDY György, *Nyolc szárnyeteg*, *Népszava*, 1949/223, (szeptember 25.)

²⁸ FALUDY György, *Válasz Mihályi Gábornak*, *i. m.*

²⁹ „Elvhűség, szilárdság, forradalmi elv és forradalmi gyakorlat összekapcsolása, ez erkölcsi álláspont és a magánélet tökéletes harmóniája: ez Petőfi – és ez a mi kommunista példaképünk. Nem csak a

költőt, a forradalmárt szerettük benne, hanem az embert is. És nem kevésbé. Hiszen, ha itt élne, Petőfi az első pillanatban itthon érezné magát a mai Magyarországon, semmitől nem idegenkedne, mindenben velünk örülne. Mert ezt a társadalmat olyan kommunista embereknek építjük, akikhez Petőfi ideálja a megtevéstésig hasonlít.” FALUDY György, *Petőfi harcos realizmusa*, *Népszava*, 1949. július 31, 7.

³⁰ „Ez a mindenre kiterjedő figyelem ébreszti – az előbb elmondottakkal együtt – minden hallgatójában azt az érzést, hogy Rákosi egyenest hozzá szól; ez ébreszti azt a személyes kapcsolatot a dolgozók és a dolgozók vezére közt, amely a szocializmus építésével közös munkába népünket egygyéforrasztja és felsorakoztatja a Magyar Dolgozók Pártja vezette Népfrent lobogója alá.” FALUDY György, *Építjük a nép országát. Rákosi Mátyás új könyve*, *Népszava*, 1949. május 15.

³¹ CSISZÁR Gábor, *Előszó*, i. m., 13.

³² FALUDY György, *Noteszlapok*, = F. Gy., *Összegyűjtött versei*, 490.

³³ FALUDY György, *Egy helytartóhoz 25 év után*, = F. Gy., *Versek*, 659.

³⁴ FALUDY György, *Pokolbéli víg napjaim*, 301.

47

Új Forrás 2015/2 – Balogh Ákos:
Én-konstrukciók válsága Faludy
György írásában

„A világ elbeszélés. Hogyan állunk az elbeszélővel?” – És a szereplővel? Told-hatnánk meg Karátson Endre új, *Az elbeszélő önkénye* című novelláskötetének mottóját. A szerző legutóbbi könyvei – a 2007-es *Otthonok I – II.* című öné-

48 Urbán Csilla

KAPJUK EL, HA AKARJUK!

Karátson Endre: *Az elbeszélő
önkénye*

letrajzi regény, illetve a *Retúrjegy* (2012) – az elbeszélhetőség, az alanyi megszólalás és az elbeszélő kilétének problémáit is felvetik, műfajilag azonban a tizenhárom, az elbeszélői önkény variánsait felvonultató novellából álló legújabb könyv a novelláskötetek sorát

folytatja, amelyek közül a legutolsó 2001-ben jelent meg (*Első személyben*), és az első személyű megszólalás lehetőségeivel játszik.

A megszólalás és a kimondás jogáért folytatott harc korábbi Karátson-műveknek is szövegszervező problémája, az új kötet ezekhez képest radikálisan nem hoz újat. A fülszövegben azt olvashatjuk, hogy a szerző „egy elhallgatás gyanús csöndjét töri meg”, az elhallgatás tárgya pedig ezek szerint az lenne, hogy valójában mindig az irányít, aki ír, de önkényével nem henceg. Ezek az elbeszélők bezzeg... Elég merész lenne azonban azt állítani, hogy ezt a hallgatást Karátson törné meg, ráadásul először ezzel a kötettel.

Ha tovább boncolgatjuk a fülszöveget, akkor olyan narrátorokra számíthatunk, akik „az eseményeket arra terelik, amerre nekik tetszik”. Ez sem teljesen igaz, ugyanis van, amikor nemcsak a szereplő fenyegetett az elbeszélő önkénye miatt, hanem az elbeszélő is kététes helyzetbe kerül, és megkérdőjeleződik, hogy a narrátornak valóban korlátlan hatalma van-e a nyelvi világ felett. Az elbeszélőt és a szereplőt is érhetik meglepetések, az olvasót pedig pláne, aki gyakran szintén hasonló értelmezési nehézségekbe ütközik, mint a szereplő – vagy éppen az elbeszélő. Az önkény, a szeszély irányította elbeszélés koncentrált figyelmet kíván az olvasótól – de már ezt is megszokhattuk a Karátson-novelláktól –, az elbeszélő viszont annyira mégsem önkényes, hogy koncentrált értelmezői munkával ne lehessen felfejteni az eseményeket, a motivikus hálót, és ne lehetne fülön csípni az elbeszélőt.

Főleg, hogy még felkészítést is kapunk hozzá. A kötet nyitó darabja (*Felkészítés*) tematikailag a gyerekeket a válásra, az olvasót és a szereplőket pedig a kötetre készíti fel, és az elbeszélői eszköztár több, később is megjelenő elemét felvonultatja. Ilyen például a szöveg elején a párbeszédes forma, majd a harmadik személyből első személybe váltó „bácsihang” (amely utal a kötetben lévő férfi identitású elbeszélőkre), a megszólalás feletti hatalmat

gyakorló narrátorok megsokszorozódása, az emiatt érzett fenyegetettség, bizonytalanság, elveszettség és az elbeszélés elleni düh, amelyből többször következik lázadás és erőszak. Ami pedig az egész kötetet áthatja, az a követés, az üldözés motívuma, és így természetesen a menekülésé.

Az olvasóknak és a szereplőknek is szól a felhívás: „Úgy megtáncolatlak titeket, hogy attól koldultok. Kapjatok el, ha nem tetszik!” 49

Felszólítást kapunk rá, hogy üldözzük a manipuláló, a szereplők kiszolgáltatott helyzetével visszaélő elbeszélőt majdnem kétszáz oldalon át, de ha tetten érjük, és elkapjuk is, revansot nehezen vehetünk: legalábbis ezt vetíti előre az első szöveg. A „bácsihang” ugyanis elpusztíthatatlan, mert nem egy, létmódja a sok, ezért nehéz is azonosítani.

Ha még egy kicsit leragadunk az első szövegnél, még egy megállapítást tehetünk az egész kötetre vonatkozóan. Az önkényes narrátor által véghezvitt elbeszélés és az elbeszélt olyannyira összefonódik, hogy a kettő között különbséget sem igazán érdemes tenni, ahogy aközött sem, hogy a narrátor az elbeszélt történeten kívül vagy belül áll. Valóban teljes önkényről van szó, vagy vannak ennek korlátai? A *Felkészítés*ben ugyan az elbeszélő a gyerekek fölött van, elérhetetlen számukra, de más szögből úgy tűnik, nem is merne lemenni közéjük. Fejét vennék. A „semmirekellő kicsikéket” éppen arra készítette fel, hogy ha több Apu (elbeszélő) van, akkor akár ki is játszhatják őket. A lekicsinylés pofára eséssel is végződhet.

A *piac a ludas*ban sincs a történesek magaslátán az elbeszélő. A piac összefog a magát rendőrként bemutató narrátor ellen. Az alpesi faluban az idegen a saját maga szakállára kezd el nyomozni a harsány figuraként bemutatott Sógor rejtélyes eltűnése ügyében. A szöveg egy elbaltázott detektívtörténet, ahol az elbeszélőt a pletyka, a gyanúsítás félreviszi, a piac számára annyira kiismerhetetlen, hogy elveszik a feketekalaposok beazonosíthatatlan tömegében (csak róla tudja mindenki első látásra, hogy rendőr). Az áldozatnak gondolt Sógorról először kiderül, hogy tettes, majd áldozattá épp a rendőr üldözése miatt válik. Az elbeszélő nem vallja be a kudarcot, áttolja a piacra a felelősséget, és saját hitelességét gyöngíti azzal, hogy beismeri, elbeszélése jóhiszemű (szépít), önkénye pedig abban merül ki, hogy nem fedi fel a Sógort övező rejtélyt.

Az *El a gazditól* című szöveg az, amely a legradikálisabban megmutatja, hogy milyen is az, amikor az elbeszélő önkényes. A szereplő a regényvilág nyelvi teremtettségére és saját ontológiai bizonytalanságára ébred rá. Röviden összefoglalva az elbeszélő elmondja K. József történetét, akit gyors-hajtás miatt bírságnak meg. A gyors-hajtást az elbeszélő követte el, aki első személyű megjegyzésekkel is jelen van. A szereplő besétál az elbeszélő, az ő megnevezése szerint „gazdi” otthonába, ahol megtalálja azt a kéziratot,

amely az eddig olvasott történetet meséli el. A szereplő – aki az elbeszélő alakmása, életük egyes elemei megegyeznek, a narrátor belvilága számára otthonos – eleinte racionális magyarázatot keres a rendőrség gyanúsításával, de amikor a kézirat olvasásában elérkezik a jelenhez, rájön a vissza-
50 élésre: szabad akarattal, önálló egyéniséggel nem rendelkezik, bár-
mikor rávehetik a törvénytelenségre. „Gyorsabban kellene cselekedni, mint ahogyan ő ír” – ez lenne a megoldás a szereplő szerint, ami viszont lehetetlen, és ebben mutatkozik meg az elbeszélő végtelen önkénye és ennek az önkénynek a kegyetlensége. Hiába van az elbeszélő lakásában, semmit nem tehet meg, amit az elbeszélő nem ír meg, és ez azt is jelenti, hogy az elbeszélő vagy önkényeskedik nyíltan, vagy lapít, de valójában mégis ő irányít. Teljesen ki van szolgáltatva, a lázadását is az elbeszélő írja. Az ő írásán kívül nincs semmi.

Ezt gondolja a *Kolumbusz tojásai* narrátora is, de ő csúnyán pórul jár. A történet egy szerencsétlenül megtervezett uszoda megnyitójával kezdődik, ahol az úszóverseny a zavaró napsütés miatt labdázásba torkollik, majd két úszó felfigyel egy a labdával ügyesen bánó lányra. A szöveg elején a narrátor többes szám első személyben beszél, ez válik szét a piros és a zöld sapkás úszóra, majd megszólal egy harmadik hang, amelyet a valódi elbeszélővel azonosíthatunk, aki csak kegyesen megengedi, hogy a szereplők próbálják elmondani azt, ami velük történik. Itt megfigyelhetjük azt a technikát, amely Karátsonra jellemző: egy könnyen követhető történetmondás vált fantasztikumba, az úszók a lány keresését kitalált lényekkel megtűzdelve mesélik el. A címben szereplő Kolumbusz, a Sargasso-tenger, az irreálisan a medencébe képzelt tengeren való átkelés és az idegen nyelvet beszélő, idegen kultúrájú, álomszép nő meghódítása nemcsak a gyarmatosításra vonatkozik, hanem az idegen nyelv elvetését, a hódító saját nyelvére cserélését, illetve a másik elbeszélés általi megértését, bekebelezését. A kötetben nincsenek női elbeszélők, és a női szereplő itt sem emelkedik elbeszélővé, mégis ez az egyetlen alkalom a kötetben, amikor a narrátor nem tudja a maga nyelvére fordítani az idegenséget. A szereplő fölé kerekedik, ráadásul kiderül, hogy van egy másik, még egy nála is nagyobb erejű, önkényesebb elbeszélő, akinek a könyvében szereplő képek az eddig ismert narrátor halálát vetítik elő.

A kötet jobban sikerült darabjai a könyv elején találhatóak (*A piac a ludas, El a gazdától, Kolumbusz tojásai, A mellőzött angyal*), ezek közül is kiemelkedő az *Óriásfej*. Karátson más novelláiban is megfigyelhető architextusok, mitikus történetek átírása. Ebben a novellában a Khmer Birodalom egyik leghatalmasabb uralkodójának, VII. Dzsajavarmannak a lepra okozta halálát veszi alapul. Az elbeszélés legnagyobb erénye – amellet, hogy nem egy agyonhasznált figurát, történetet koptat tovább –, ahogy a magát kőfaragóként bemutató narrátor elbeszéli, hogyan válik a kígyóval megküzdő

istenkirály „pár mondaton belül” elhatalmasodó betegség miatt egyszerűen klinikai leírássá. Az állítása szerint éppen a király és Avalokitesvara bódhiszattva arcvonásaiból egymásra vetített szobor arcát faragó elbeszélő tudatában van annak, hogy kedve szerint alakítja a történetet, és csúsztatja egymásba az idősíkokat. Az eszméletvesztésből felriadó narrátor a 51 beteg királyt a kórházban a mellette fekvő disznótekinetű rémarccal próbálja azonosítani, aki végül vizeletével eláztatja – a feltételezhetően a történetét elbeszélő – kéziratot. Az *Óriásfej* stilisztikailag és a történetvezetést tekintve is a kötet legsikerültebb darabja, és a szerző talán legjobb novelláskötetének, az *In vitro* (1998) szövegeinek szintjét éri el.

A kötetből érdemes kiemelni még *A mellőzött angyalban* lévő harmadik személyű elbeszélőt, aki teljhatalmát azzal fejezi ki, hogy mindent tud, és még az Urat is látja „előnytelen helyzetben”. Az Urat elméletileg a világ teremtetőjeként megilletné az elbeszélés joga, a földi világ igazgatása, az utóbbit viszont átengedi az angyaloknak, ő maga pedig egy elkényelmesedett, a kínos helyzeteket inkább kerülő, nagyhatalmú basának tűnik. A szövegben feltorlódnak a főleg a szexualitással kapcsolatos motívumok, témák: például a nemi erőszak, az incesztus, a prostitúció, kielégületlenség.

Ez is egyfajta felkészítés, a kötet novelláit ugyanis innentől nagyrészt a szexualitás, a nemiség szervezi. És ki is merül, ellaposodik. *A Mégis punga a punga* obszcén, abszurd, fárasztó szöveg, ahol a punga jelentését mindig a közvetlen szövegkörnyezetből lehet sejteni. Az itt önkényeskedő elbeszélő magát mindenhatónak, jó tanácsadónak próbálja beállítani: tippeket ad a „magyarosított nevű” Punga Farkasnak, de valójában egy hencegő, ellenszenves link, aki azon morfondírozik, mit csináljon a szereplőkkel. Úgy tesz, mintha bármi a hatalmában állna, de mire dönt, már maguktól megtörténnek az események.

Amit érdemes még kiemelni, az talán az *Állványzaton* elbeszélője, aki a saját maga által megírt házat akarja felújítani, és beáll a munkások közé, „bevándorló segédmunkás lesz a saját szövegében”, és nem tud nem önkényes lenni. Tudja, hogy teljhatalmú, de ő nem olyan, hogy visszaéljen vele. Ennek ellenére ő határozza meg, hogy mit lássanak, és még olyan mondatokat is ad a munkásszereplők szájába, amelyek nem felelnek meg az adott regiszternek. A szöveg abban az obszcén jelenetben csúcsosodik ki, amelyben a pornóra kiéhezett munkások egy ablakon keresztül éppen azt nézik, ahogy egy írástudónak feltételezett férfi egy szent írásra – Jaki azonosítása szerint a *Tőkére* – maszturbál.

A kötetzáró *Nap* ismét egy motivikailag és szerkezetileg kidolgozottabb elbeszélés. A csattanó, hogy az elbeszélő nem emberi (az *El a gazditól*-ban a szereplő a gazdi elnevezéssel a kutya pozícióját húzza magára,

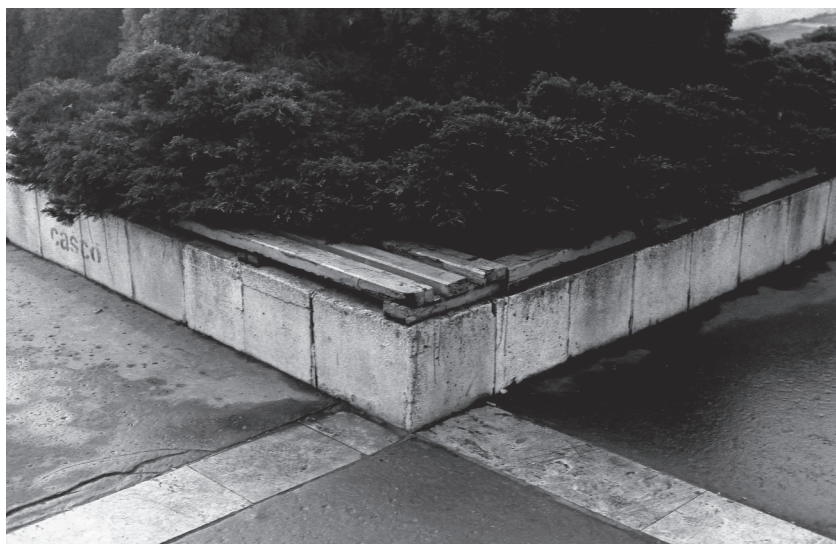
Új Forrás 2015/2 – Urbán Csilla: Kapjuk el, ha akarjuk!
Karácsony Endre: Az elbeszélő önkénye

a *Kolumbusz tojása*iban pedig felmerül, hogy a papagáj a lány könyvének elbeszélője). A templomban látható szakállas istenképhez hasonló Nap az, aki világosságot hoz a nagymedve, a változékony hold és a változékony nap jellemzésébe bújó szereplők számára, akik hiába egy családi szerelmi há-

52 romszög részei (férj, feleség, após), bizonytalan derengésű, homályos árnyéklényekként egymást is nehezen tudják beazonosítani a szálakat összekuszáló esti sötétségben.

A kötetnek vannak kiemelkedő darabjai, a beígért megtáncoltatás viszont nem sikerült túlságosan vadra, legalábbis táncoltunk már ehhez hasonlót. A szerző 1990-es években megjelent könyveinek hangja (*Lélekvándorlás*, 1995, *In vitro*, 1998) valóban újnak hatott, a korábban is használt narratív technikák, illetve az olyan visszatérő motívumok, témák, mint a szexualitás, a perverzitás, a betegség képei, a hirtelen belépő fantasztikum, a groteszk jelenetek, az azonosítás/önazonosság válsága, a kísérteties, rejtélyes iránti vonzódás újbóli feltűnése tovább egyneműsíti a Karátson-novellisztikát.

Ráadásul az olvasó is kifulladás. A kötet harmadik darabjától (*El a gazditól*) rájön, hogy ha csak az van, amit valaki leír, az elbeszélő önkénye ellen lázadók is az elbeszélőtől kapják a mondatokat, akkor ugyan lesben állhatunk, megpróbálhatjuk elkapni az elbeszélőt, mindegy, hiszen, már előre gyarmatosít mindent. A radikálisan idegent nem tudja talán, ha magát túlságosan elbízva közeledik. Innentől kezdve az olvasó önkényén múlik, megpróbálja-e elkapni az elbeszélőt, vagy hagyja kedvére futkosni a saját labirintusában. (*Kalligram, Pozsony, 2014*)

Gömöri György új kötetének címadó versében, a *Rózsalovaglás*ban a lírai én a rövid életű Békássy Ferenc szerepébe helyezkedik,¹ aki – az előző századforduló utáni években még Magyarországon szerzett angolos műveltségét bővítendő – a Bedales

School, majd a King's College diákjaként tanult Angliában, hogy aztán 1915-ben, szülőhazája nevében „hazatérve” Bukovinában életét veszítse a monarchia huszáráként.

Makai Máté 53

AZ ALMAFA ÁRNYÉKA

Gömöri György: *Rózsalovaglás*

A vers címe részben arra

utal, hogy Békássy állítólag rózsákat tűzött lova fejére, amit a családi címerben is szereplő rózsák indokolnak,² másrészt a szerző összemossa mindezt a Richard Strauss-féle rózsalovag-történettel, mely részben a vers jelentésbeli gazdagodását szolgálja, ugyanakkor finoman kontextualizálja a háttérben bujkáló szerző személyes élettörténetét is. Az Angliában élő, de hazája hívó szavára „válaszoló” tudós magyar férfi, azaz Békássy a szerző alteregója lehet, avagy Gömöri a külföldön élő, de tekintetüket Magyarországra szegező értelmiségi alkotók hagyományához kíván csatlakozni. (Nem véletlenül ajánl verset többek között Sulyok Vincének, Pauk Györgynek, Faludy Györgynek.) Ugyanakkor a *Rózsalovaglás* című vers Strauss és Hugo von Hofmannsthal közös művének főhősére, Octavianra is utal, aki a történet szerint egy cselelő lány ruháját felöltve igyekszik elkerülni, hogy lebukjon Orchs báró előtt, amint annak unokahúgával, Wardenberg herceg nejével folytat titkos viszonyt. A történetben a felkért rózsalovag végül Octavian lesz, akinek szerepe az volna, hogy a szokásnak megfelelően egyfajta küldöttként, tehát „rózsalovagként” érkezve megelőlegezze Orchs báró lánykérését. Az összetett versszöveg óvatos utalásrendszerrel működtet, Békássy személyének a rózsalovag történetével való egybejátszása tág jelentésmezőt nyit meg, melyben aztán olyan merész értelmezésnek is helyt adhat az olvasó, miszerint – az esetleges alteregó szerep mellett – talán Békássy lehetne a hazája lábai elé boruló Gömöri hírhozó rózsalovagja – kifejezve így szülőföldje iránti nem szűnő szeretetét. Bár aligha volna állítható, hogy a magyarságról mint életérzésről szóló szövegei az udvarlás hangnemében íródtak volna – Gömöri hazájához úgy tér meg verseiben, mint az Ady-féle héja-nász hústépő szerelmesei egymáshoz. E hármasság jellemzi Gömöri György verseskötetét, de egész életművét is: a külföldön leélt élet, az örök hazaszeretet és az ebből fakadó identitásvesztés- és keresés, a folyamatos „szerepvállalás”. Ennek kapcsán idézhető egy korábbi verse, az *Ódaszerűség Angliához*, melyben így fogalmazza meg tömören az Angliában élő magyar életérzését: „idegen vagyok,

/ s létem más-állapot”.³ Úgy tűnik ugyanakkor, hogy mindennek kifejeződése az életműben gyakran ismétlődő szerepversek műfajában érik el legeredetibb formájukat.

Ennek megfelelően kiemelkedik a kötet négy ciklusa közül a
54 *Tavaszi Firenzében*, illetve a *Magyarok Deventerben*, melyekben az említett szerepversek mellett olyan nyílt témaválasztású szövegek, útleírások vagy régebbi korokból származó, azaz 17–19. századi beszámolókra építő versek is olvashatók, melyek mögött vélhetően ugyanaz a poétikai magatartás bújjik meg, mint a szerepversek esetében. A *Magyarok Deventerben* első szövege, az *Arany János elgondolkodik a szerzőnek és karaktereinek az elválaszthatatlanságáról*, a szereplők és szerepek szerzői eredetéről tanúskodik: „Minden hősőmben én is benne voltam, / s ki mondja meg, hogy mennyi az »Arany« / Bolond Istókban, csalódott Toldiban” – írja, majd a szöveg végén az elmélkedő Arany megemlíti, hogy az általa fordított Shakespeare-szövegek szintúgy hordozzák a szerző létének jegyeit: „haszonlón zengi e titokzatos ánglus / világ-nagy géniuszát számtalan szerep”. A szerepeiben inkarnálódó szerző talán nem is csak drámai műfajokkal dolgozó alkotókat jelent, hanem mindenkit, aki ír, és talán különös kontúrt kap mindez egy olyan író esetében, akinek kedvelt önkifejezési formája egyfajta szereplíra, és akiről tudható, hogy idegen országban él. A korrajzokra és beszámolókra építő szövegek közül, melyek az említett szereplíra-poétikát viszik tovább, több olyan is olvasható Gömörinél, melyek szinte csak rövid feljegyzéseként működnek, címük pedig egyszerű tartalmi megjelölés. Ilyenek például a *Velenicei farsang 1658-ban*, az *Egy erdélyi gróf a 18. századból (1744)*, vagy az *Egy protestáns magyar naplójából (1694)*, de számos hasonló című és témaválasztású szöveg volna még idézhető. Utóbbi is a jegyzetelés, a lajstromozás praxisáig lecsupaszított szöveg: „Itt a templomban sok jeles látnivaló van. / Először is Mózes / kősziklája, amiből hajdan vizet fakasztott / item, a kő amelyen Keresztelő Szent János fejét vették / item, nyolc oszlop a házból, ahol pilátus lakott / item, az a kő amelyen Jézus feküdt amikor / az irgalmas szamaritánussal beszélt”. A puritánuságot jelen vers esetében a kiemelt tárgyak jelentősége ellensúlyozza, mégis felmerülhet a kérdés, hogy mi indokolja a Gömöri-féle szerepvers és a tudósító forma ilyenfajta radikalitását? A *Vásár Párizs városában (Egy Rákóczi-korabeli magyar naplójából)* hasonlóan felsoroló jellegű, melyben a napló szerzője a vásárban látott furcsaságokat veszi számba. „Csuda dolgokat láttam” – írja, s míg eleinte keresi a megfelelő szókincset a kifejezésre: „egy görögöt aki az égő szent / úgy nyeldeste mint mások a levest”, a végén már csak felsorol: „2 tigris / 3 medve / 4 majom”. Az *Egy Robert Capa-fényképre* című vers pedig egy képleírás, melyet az említett szövegek mellé állítva az a benyomásunk támadhat, hogy Gömöri valójában – maga is történész lévén – a tárgyak, műalkotások, személyek, helyek

történetére, nem pedig valamiféle lényegére, absztrakt fogalmiságok útján való megfejtésére helyezné a hangsúlyt. Ezek a versek rövid szűzség, s nem retorikai bravúrral ejtik ámulatba az olvasót, hanem azzal, hogy szűkszavúságukban válnak kerek művekké – ha ez önmagában nem retorikai bravúr. A *Bélibaste, avagy az utolsó katár* is egy történelemben periférikus 55 személyt és hitközösségét örökít meg, mely egy rettentően sűrű, szinte gyémántkeménységű szövegben fogja össze Bélibaste-nak a történetét; olyan prózaversben, melyet olvasva szinte érzi az olvasó, hogy a kifejezés, a kibontás kevés neki. A nyelvet a „forma” magába szívja egészen a maximális sűrűségig, amibe a rövid történet még éppen hogy belefér, de mégis kerek és egységes; olyan versbeszédet működtet, ami az ehhez hasonló Gömöri-verseket az életmű legjobb alkotásaivá avatja. Ezek a szövegek semmivel nem mondanak többet, mint amennyit tudni érdemes – talán, hogy a szerző odébb állhasson és hírt adhasson még másról is. Ez a poétika azonban csak az egyik oldala a Gömöri-lírának.

Gömöri verseiben a legaktuálisabb eseményeket is témává teszi, úgymint a globális felmelegedést és „katasztrófával terhes napjaink” intő jeleit (*Hírek és sorsok*), melyek ábrázolását egy pesszimista hatásezstétikának rendeli alá a *London 2056* című szövegben: „Ebben a jövőképben egyedül az vigasztal, / hogy már unokánk is túl lesz a negyvenen, / így neki is voltak élhető évei, / mert ami ezután jön, az maga a pokol.” A *Körkép? Kórkép!* című szöveg pedig egészen hűséges összefoglalóját adja a tágabban értelmezett kortárs hazai és világpolitikának: „Mit csinál a pannon puma? / Nyávog csak, nem dübörög. / Vadul rázzák a ketrec rácsát / a rendbe szedett görögök.” Gömöri olvasóinak nem ismeretlenek a hasonló témájú szövegek, melyek tulajdonképpen egy globális fürkésző tekintet jóvoltából születhettek, egy olyan megfigyelő gondolataiként, aki a világban sokfelé szakadva, a különbségeket észlelve képes minél inkább szemmel követni és megragadni az *egészet* – legalábbis kísérletet téve rá. Mindez gyakori moralizálással karöltve jelentkezik, mely esetenként zavarba hozhatja az olvasót, ám az etikai töltöttség szerves része az életműnek, így érdemes felmérni, hogy működhet-e esztétikai kategóriaként, vagy pusztán az irodalom „külpolitikája” felé kacsintgató, tanító szándék áll-e mögötte? Bizonyos szövegeket olvasva azonban sokkal inkább dekódolható ez a hangvétel aggodalomként; a globális jövő kapcsán érzett nyugtalanságként, mint például a *Furcsa idő* című versben: „Megőrült volna minden földi évszak? / Jégkorszak jön, vagy felforrósodás? / Szikesedés, vagy minden napra jégcsap?” Vagy a fiatalságért, mint az *Egy hajdani lázadó újra lázad* című írásban: „Ha lázadok ma / azért teszem, mert elborzadva látom: / kerge eszmék hogyan tenyésznek friss fejekben”. Vagy a magyarságért A *mélymagyar* című költeményben, melyben a címadó

mélymagyarnak „jövője nincs, csak múlt-sajgása van”. Mindenesetre az erkölcsi, etikai hangsúlyokat a *Bethlen Gábor levele lovaskatonáihoz* szövegében sikerült legjobb formába öntenie. Bethlen rápirít katonáira, amiért azok rabolnak, zsoldemelést kérnek, kegyetlenül feldúlják és kihasználják a

56 megjárt falvakat, a vers tételmondata ugyanakkor áttételesen kortárs imperatívusként is működik: „Nyomorult, pusztuló hazánkat / nem szolgáltatok fizetetlen?” A vers amiatt szerencsés, mert sikerült a morális hangnemet egy történelmi példába sűrítene, így elkerüli azt a fajta a didaxist, mely az olvasók egy részét (főleg a fiatalabbakat) messzire száműzheti az irodalomtól.

Ugyan állítható, hogy Gömöri szövegeinek értelmezését megkönnyíti az életút eseményeinek ismerete, és a verseit sűrűn átszövő, ismétlődő életrajzi szálak, mégis képes meglepő kifejezőmódokkal élni. A *Két fügefá* egy badacsonyi és egy cambridge-i fa mentén fejt ki élete allegóriáját, a magyarországi lét lehetetlenségét és a szerencsés nyugatra sodródást. Míg előbbi „meglehet, lefagy egy szálíg, hogy aztán / újra rügyezzen, be sose érjen”, addig a másik jobb körülmények között terebélyesedik: „Szerencsés a fa, amelyik enyhe éghajlat / alatt virágozhat”. Ebben egyértelműen kifejeződik az életműre, s ennyiben a kötetre is olyannyira jellemző kettős érzület, a hazáért érzett aggodalom, ugyanakkor nyugati élet emberségesebb körülményeinek beismerése. A *Történelmi dilemmában* szinte napra pontos aktualitással merül fel a kelethez vagy nyugathoz tartozás kérdése, hogy a „sámándobok dübögése” lesz-e az erősebb, vagy az ezeréves asszimilációs szándék? Ugyanott olvasható Gömöri világos állásfoglalása a kérdésről: „tovább kell haladni nyugatra nyugatra / ha nem akarjuk megint a nyakunkba venni / egy keleti birodalom súlyos vas-igáját”. Mindez ugyanakkor nem ízlésbeli választás ügye Gömörinél, mert már a cím implicite utal az országot több ízben elsópró keleti áradatokra, a tatárjárásra, a török és a szovjet megszállásra. Mintha a szerző abbéli fájdalomát fejezné ki, hogy az elvek és nemzeti érzések mentén csoportosuló népi összetartást felváltja a kortárs anyagi erők világszervező politikája, melyben egy magyar semmiképp nem találhatja meg a helyét, hacsak nem menekül nyugatra, és mintha szeretett hazája népét hívná magához, nem pedig maga szeretne megtérni közéjük. A feloldhatatlanság azonban örök, ahogy a *Kövecses* című vers szép anekdotikusságában is kifejezi ezt. Az ismert brit utazó és útirajzszerző, Leigh Fermor kövecsesi látogatása során idilli környezetbe téved, Schey Tibor báró „túlművelt” aurájába és birtokára, ahol olyan kellemes időt töltött el, melyet képtelen elfelejteni, akárcsak a háború alatt menekülésre kényszerülő Schey: „A báró pedig az Anschluss után Svájcba költözött, / de még elég sokáig álmodott idilli Kövecsesről.” A Gömöri költészetének sajátosságaként ismert szereplőre ismét az életrajziséget játssza az olvasó kezére, de nehezen volna állítható, hogy ez a

könnyebbség a versolvasás kárára menne – a pehelykönnyű grammatika, a gördülékeny olvashatóság nem jelent súlytalanságot.

Az állandó identitás- és hazakeresés állapotát, mely nem kizárólag egy emigráns tapasztalataival korrelálhat, az emberiségben való csalódottságot, „az államilag szentesített rablógyilkosok / korát” (*Egy antológia szerkesztése közben*) a kortárs közhangulatból emeli ki Gömöri György költészete, melynek talán nem a társadalmi kontextus adja igazi karakterét, hanem – a *Rózsalovaglást* olvasva legalábbis mindenképp – azok a szövegek, melyek mások személyiségén keresztül közvetítik egy identitás magvának kifejeződését. De legeslegfőképp azt a kérdést, hogy hol a helye a magyarnak a világban – ma? Mégis megfogalmazható az a sommás vélemény, hogy bármilyen formához nyúl is Gömöri György, – akárcsak számos szerző, aki az életét egy meghatározó esemény (jelen esetben az emigráció) árnyékában éli –, ugyanazt a szöveget írja: „Ha vallanom kell, hová tartozom, / elmondom: abból adtam, amit hoztam. / Az almafát meg nem tagadhatom.”⁴ (*Pannonia Könyvek, Pécs 2014*)

Új Forrás 2015/2 – Makai Máté: Az almafa árnyéka
Gömöri György: *Rózsalovaglás*

¹ Ezt már megtette korábban is, a *B.F. huszáronkéntes levele Angliába 1915 májusában* című versben.

² <http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1400/gomori-gyorgy-versei-bevezetoje>

³ Gömöri György, *Őszi magánbeszéd. Versek 1954-1996*, Framo Publishing, Chicago, M-Szivárvány Alapítvány, Budapest, 1997, 240.

⁴ Gömöri György, *Őszi magánbeszéd. Versek 1954-1996*, 189.

SZÓVILÁG BABASZEMMEL

A másfél éves Lukey-nak

Szóvilágban élünk abban is halunk
édesanyánkhoz szól legelső szavunk
anyánkhoz ki most a teljes nagyvilág
ki értene meg ha nem „anyánk-világ”

később aztán kitágul a világunk
sétálni a nagyiekkal ha járunk
vagy amikor elvisznek a bölcsibe
ahol kedvenc játékom egy zöld csibe

szavak helyett kezünkkel is beszélünk
akkor is ha nincsen nagyobb testvérünk
nézzétek csak de beszédes a kezem
órát mutat meg lámpát ha fölteszem

most még felnőtteké csak a szóvilág
de az enyém minden nyíló képvirág
és lassan két nyelven értek már szavakat
ha dallamuk a fülemben megmarad

Ahol születtem, szürke házsorok
takarják el a templomos teret,
hol iskolába jártam évekig:
térbe-időbe kódolt kisgyerek.

Sok háznak már nincsen csak hűlt helye,
de felidézek régi képeket:
ott lenn a sarkon volt a fűszeres,
szemben kínáltak kétes kéjeket.

Földszintes házak, hol az udvaron
két vén baptistán leng roppant szakáll -
Béla nagyapja dörgi érveit:
„A Bibliában ez másképpen áll!”

S a kis Salétrom utca. Templomom,
ahová jártam sok vasárnapon
megtanulni a reformált ígét,
s megtudni, mért harcoltak egykoron

Bethlen, Rákóczi... hogyan védte meg
hitét a Császártól „kicsiny hazánk”,
itt kezdtem gondolkodni, mit tegyek,
ha német túlerő támadna ránk?

De mikor eljött az a március,
s bevonultak a nyalka németek,
törvényt hozott a „fajvédelmi” önkény
és otthonomból messze kergetett ...

Hová tűntek az osztálytársaim,
Velényi, Zsolgya, hová lett Vajda Ákos?
A múlt sötét vizébe süllyed el
gyerekkorom, s a régi Józsefváros.

A fotográfia furcsa öszvér a többi művészet között, hiszen alapvető létmódja a dokumentáció, a valóság hú leképezése, vagyis a fotótechnikai eljárás egyaránt alkalmas műrecek és sablonos, esztétikailag tökéletesen érték-

60 Deczki Sarolta

KÉPES TÖRTÉNELMI LECKE FELNŐTTEKNEK

Závada Pál: *Természetes fény*

telen képek létrehozására. A fotográfia születése annak a váagnak köszönhető, hogy minél gazdaságosabban és minél nagyobb számban legyünk képesek vizuálisan reprodukálni és megőrizni a jelen egy-egy darabká-

ját a jövőnek. S ezen a szinten még nem is beszélhetünk művészetről igazán, hiszen a fotók milliárdjait túlnyomórészt teljesen amatőrök vagy profi iparosok állították és állítják elő. A művészet nem azokban a műtermekben kezdődik, amelyekben családok, jegyespárok, katonák állnak vagy ülnek mesterséges háttér előtt, mereven, beállítva, vagy amikor pár évtizeddel később, akár mobiltelefonnal is végtelen számú kép rögzíthető.

A fotográfia maga a tiszta esetlegesség, hiszen az exponálás pillanatára korlátozódik, és „nincs ideje” arra, hogy hosszabb, bonyolultabb történeteket meséljen el, melyek általános érvényűségre tarthatnának igényt. A fotó egy röpké jelenet, és nem lehet rajta változtatni akkor sem, ha rosszul sikerült. Ahogyan Barthes írja: „A Fényképen az esemény soha nem lép túl önmagán, a fénykép a korpuszt (corpus), amelyre szükségem van, visszavezeti a tárgyra, amelyet látok. A fénykép maga az abszolút Különösség, a feltétlen, fakó, ostoba Esetlegesség, az Ilyen (ilyen vagy olyan fénykép, és nem a Fénykép), azaz maga a fáradhatatlanul testet öltő Alkalom, Találkozás, Valóság.”¹ A fotográfia feladata ezt az alkalmat, esetlegességet, különösséget, egyszerűséget megőrizni az utókor számára; elkapni és gyorsan konzerválni az idő egy-egy szeletkéjét.

A fotóművészet ugyanakkor tud valami olyasmit, amit a hasonló igényrel létrehozott festmények nem: önmagáról a tárgyra és a múlt időre irányítani a figyelmet. A festészetben egy csendélet, tájkép vagy akár portré is a saját egyediségén túlmutató, általános érvénnyel is rendelkezik, mely mintegy kiemeli az időből, és majdhogynem irrelevánssá teszi, hány évszázad telt el azóta, mióta megalkották. A fotónak azonban alapvető létmódja az, hogy rámutat arra a pillanatra, melyben keletkezett, valamint az azóta eltelt időre is; mintegy érzéki közvetlenségében mutat meg valamit, ami már nem létezik. Ettől olyan szívszorítóan tragikus, vagy éppen nosztalgikus és szentimentális művészet a fotográfia, hiszen képes felidézni az elmúlt időt; „...kifejezi azt a félelmetes dolgot is, amely egy kicsit minden fénykép sajátja, azt tudniillik, hogy a fénykép képes visszahozni a halottat”². A szemlélő pedig

mintegy életre tudja kelteni, át tudja lelkesíteni (animation), elevenné tudja tenni a holt papírlapot, amikor felidézi az életnek azt a pillanatát, amit a fotó megörökít.

Ilyen professzionális szemlélő Závada Pál regényének a narrátora is, aki a birtokába került rengeteg fotóról mesél. Tegyük túl magunkat hamar azon, hogy a regénybe szervesen beleágyazódó 247 darab fénykép valójában egészen más emberekről készült, mint a regény szereplői, egészen más helyszíneken, vagyis a történetek nem az ő történeteik. De ennek valójában nincs is túl nagy jelentősége. Nem az a fontos ugyanis, hogy a könyvben szereplő fotó valóban a szereplőket és az ő élményeiket jeleníti meg, hanem az, hogy hűen illusztrálják a kort, amelyben születtek, és azokat az emberi relációkat, érzelmeket, melyek megjelennek rajtuk. Nem lényeges, hogy a fotón, melyen egy katona fekszik egy arab város posztere előtt, valóban Koleszár Mátyás főhadnagy szerepel-e, vagy valaki más, hanem az, hogy látunk egy katonát, aki akár Koleszár Mátyás főhadnagy is lehetett volna.

Mindazonáltal nagyon bonyolult játék ez a referencia és a fikció között. A fotókon tehát olyan emberek szerepelnek, akik valójában nem azok, akikről a történetek szólnak. A történetek pedig akkor is fiktívek, ha soknak erős referenciális alapja van³. Az is minden nehézség nélkül azonosítható, hogy a regény fő helyszíne, vagyis az a bizonyos T., nem más, mint Tótkomlós, ahol Závada Pál több, korábbi műve is játszódik – ahogyan a kötet belső borítóján is a város teljes neve szerepel. Csakhogy a regényben elmesélt történetek részben tényeken alapulnak, részben pedig nem. Azt Závada maga meséli egy vele készült interjúbán, hogy a tótkomlói lakosság „nélkülözi azokat a hősokeket, akiket már azóta beleírtam ebbe a képzelet településbe”⁴. Vagyis nem afféle életút-interjúkon alapuló történetalkotásról van szó, melyben a szereplők egytől-egyig jól beazonosíthatók lennének, s vegyük hozzá ehhez azt is, hogy a fotók is másokat ábrázolnak, vagyis minden elkülönbödik mindentől, teljes a szétartás. Ugyanakkor a könyvbeli fotók és szövegek furcsa konstellációt hoznak létre: a ténytudás és a fikció nem kioltják egymást, hanem ellenkezőleg, együttesen hoznak létre egy olyan jelentéshálót, vagy barthes-i értelemben együttesen lelkesítik át úgy a rendelkezésre álló dokumentumokat, hogy azok a lehető leghűbb képet tudják mutatni arról az egykori életvilágról.

A fikció egy sajátos módjáról van szó, mely ugyanakkor ezer szállal kötődik az úgynevezett valósághoz, és talán jobban és alaposabban tud róla mesélni, mintha nagyon ragaszkodni akarna a puszta tényekhez. Ismét csak érdemes a szerzőre hivatkozni: „A tényirodalom utánzásáról van szó: az a legizgalmasabb benne, hogy a történeti szociográfiai írások, lejegyzési módok miféle fikció megteremtésére adnak alkalmat. Miközben, mondjuk, tematizálom

azt a problémát, hogy mit lehet kezdeni az emlékezet nagyon is hiányos, ezért kipótolt voltával, a hazugság és az igazmondás sajátos viszonyai lepleződnek le.”⁵ Talán nem haszontalan elővenni és felütni az irodalmi műfajok egyik alap-

művét, Arisztotelész *Poétikáját*⁶, amely világos megkülönböztetést tesz 62 a történetírás és a költészet között: az előbbi azt meséli el, ami megtörtént, tehát az egyedit, az utóbbi viszont azt, ami megtörténhet a valószínűség vagy a szükségszerűség alapján, s ezért jóval általánosabb. Nem biztos ugyan, hogy sokkal okosabbak lettünk tőle, de talán annyival mégis előrébb vagyunk, hogy megkockáztathatjuk a kijelentést: Závada Pál szóban forgó könyve valahol a kettő között helyezkedik el; a költészet és a történetírás határán. S azt már a kritikus teszi hozzá, hogy úgy egyensúlyozik ezen a határon, hogy rendelkezik mindkét műnem előnyeivel – de a hátrányaival nem. Hanem a múltunkról mesél nekünk, méghozzá úgy, hogy ha ezek a dolgok nem is pontról-pontra így és ezekkel az emberekkel történtek meg, de „a valószínűség alapján” akár így is megtörténhettek volna – hiszen végső soron mindaz, ami valóban megtörtént, nem különbözik nagyon a fikciótól. Mert a főbb történeti események valóban megtörténtek, és a 247 fényképen is valószínű emberek szerepelnek, a valószínű történelem poklában. Valószínű volt a háború, a deportálások, a kegyetlenkedések, a szenvedések.

Sok irányba tapogatózhatunk akkor is, ha éppen arra vagyunk kíváncsiak, hogy a regények családján belül a *Természetes fény* melyik nemzetségbe tartozik: történelmi regény, tényregény, családrege, háborús regény vagy akár szerelmes regény – de nem ez az egyetlen könyv a kortárs irodalmi művek között, melynek esetében valamennyi kategória szóba jöhet – ha éppen kategorizálni támad kedvünk.

Kicsit kuszává teszi a regény narrációját, s ugyanakkor a befogadást is megnehezíti kissé, hogy sok elbeszélő váltja egymást. Az olvasónak nagyon oda kell figyelnie, hogy követni tudja, éppen ki beszél, hiszen akár egy oldalon is előfordulhat, hogy az, aki egyes szám első személyben beszélt, egyes szám harmadikban jelenik meg. Tovább fokozza a bonyodalmakat, hogy van a regénynek egy egyes szám első személyű elbeszélője, aki a történet alapjául szolgáló két interjút készíti Sebes (Semetka) Pistával és Semetka Máriával. A „mi elbeszélőnként” emlegeti a két testvért, s olykor korrigálja is őket, hiszen úgy találja, hogy vagy nem tudnak valamiről, vagy rosszul emlékeznek rá. Több különböző szólam hangzik fel a regényben egyes szám első illetve harmadik személyben, melyek összjátéka amúgy sem egyszerű szövedéket mintáz. De mindemellett ott vannak még az egyéb, a folyamatos történetmeséléstől, monológoktól valamelyest elkülönülő szólamok, mint például Weisz Jakab képzeletbeli tudósításai munkaszolgálatos idejének különböző állomásairól, melyeket ráadásul képzeletben exponált fotókkal „illusztrál”; a katonák frontról írott levelei a kedves(ek)nek, illetve azok válaszlai;

a fronton szolgáló Semetka István jegyzetei, és külön szálat jelentenek Semetka Mária Kanadába kivándorolt barátnőjének, Bettynek a levelei, melyek tökéletesen új perspektívát nyitnak meg.

S így, ezekből a szövegekből tárul fel a II. világháború időszakának magyar vidéke. Elsősorban Tótkomlós, hiszen ez a történetek 63 kiinduló- és végállomása, de hőseinket sokfelé dobálja a sors: az ukrán frontra, Bécs és Brno közelébe, a környékbeli városokba: Makóra és Hódmezővásárhelyre, Romániába, Kanadába, s a kitelepülés helyszínére: Szlovákiába. De a történet-szálak központja mégis az alföldi, félig szlovák, félig magyar nagyközség, mely akármilyen álmos kis helynek bizonyul, mégis fontos események helyszíne lesz. De hát ebben nem különbözik mindazon magyarországi (sőt, európai) helységek sokaságától, melyek elszenvedték a háborút, s ahonnan férfiakat soroztak be, ahonnan deportálták a zsidó lakosságot, ahová később bevonultak az oroszok, s megvetette a lábát az új, a régitől erőszakosságában és embertelenségében semmiben sem különböző kommunista rend. Elvégre ez volt a legtöbb magyar falu és város sorsa is, vélhetően Tótkomlós lakosai nem szenvedtek sem többet, sem kevesebbet, mint a többiek. Az akkor átélt traumákat pedig nem csak Tótkomlós egykori és jelenlegi polgárai nem tudták feldolgozni a mai napig, hanem ebben a poszttraumás szindrómában szenved az egész ország. Tótkomlós sorsában, mint cseppben a tenger mutatkozik meg a huszadik századi magyar történelem sok-sok nyomorúsága. És ez a regénynek az egyik legmellbevágóbb tanulsága: minden magyar település Tótkomlós. Legalább egy kicsit. Igaz, nem volt mindenhol szlovák kisebbség, amelynek a sorsa egészen speciális helyzetet teremtett a vesztes háború után, viszont máshol voltak kitelepített svábok, elhurcolt cigányok – de ha történetesen semmilyen kisebbség nem élt egy adott településen, annak a lakói akkor sem kerülhették el a mérhetetlen szenvedéssel járó háborút és az azt követő időket.

A *Természetes fény* egy kisváros lakóinak történeteinek keresztül próbálja személyessé tenni a történelmet, és a mindenkori, az események forgatagában élő ember perspektívájából megeleveníteni (átlelkesíteni, animation) a háború körüli időket. Közel hozni a személyeket és történeteket s a fényképek e szempontból mintha pedagógiai szemléltető eszközként is funkcionálnának, hiszen segítségükkel még inkább átélhetővé, elképzelhetővé válik minden. Minden, ami egyszeri, esetleges, s ki van szolgáltatva a múltó időknek. Láthatjuk, hogyan öltözködtek az emberek, milyen ruhákat viseltek a katonák, a Horthy-kor bornírt allegóriáiról is nézegethetünk felvételt – és igen, nagyon sok menekültről, kegyetlenkedésről és hulláról. Az egyik legmegrázóbb fotón két teljesen meztelen férfi és egy gödröt, talán a saját sírjukat,

míg mögöttük egyenruhás katonák figyelik őket, láthatóan jó hangulatban, egy közülük pedig az egyik férfi hátára irányítja a gépfegyverét. Egy másikon akasztott férfi lóg egy fán – az emberben feltolul a kérdés: ki az, aki lefotóz egy akasztott embert, és mi célból? De a fotómasina nem érzeleg és
64 nem finnyás: exponál akkor is, ha boldogan és gondtalanul mosolygó fiatal lányok állnak előtte, és akkor is, ha hullák fekszenek végig az úton. Úgy tűnik, nem csak a digitális technológia korára jellemző a képcsínálás láza, hanem a fotográfia születésétől fogva arra csábítja a kamera használóit, hogy mindent lefényképezzenek, ami az útjukba kerül.

A fotókkal együtt a maguk testi mivoltában állnak előttünk azok az egykori emberek, az egykori események, melyek mindenféle vizuális segédeszköz nélkül is éppen eléggé megrázzák a mai olvasót. Hiszen olyan történetésekről számolnak be a szereplők, melyekről nem nagyon szoktunk beszélni, s melyeket azok is, akik átélték őket, igyekeztek mihamarabb elfelejteni. Vagy legalább nem beszélni róla, füllenteni, hazudni helyette valamit. Az átélt borzalmak azonban mindenkiben mély nyomot hagytak, akár tud róla beszélni, akár nem.

A besorozott katonák nem tudhatták előre, hogy az ukrán fronton az lesz a dolguk, hogy ártatlan, polgári lakosokra vadásszanak, és válogatás nélkül végezzenek ki nőt, öreget, gyereket. Erről persze nem írnak az otthon várakozó menyasszonynak, és csak futólag gondolnak rá olykor, hogy ez az ő szeretteikkel is megtörténhet... És azt sem írják meg otthonra, hogy amikor lehetőség nyílik rá, bizony ők is erőszakoskodnak a nőkkel; Koleszár Mátyás főhadnagy például egész kis háremet tartott, két, még szinte gyermek ukrán lány kiszolgáltattóságát kihasználva, akiknek az ő emberei gyilkolták meg a családtagjait.

A regényben úgy váltogatódnak a szélsőségek, mint egy vadromantikus filmben: a legnagyobb borzalmakat közvetlenül váltja az idill. Koleszár főhadnagy levelet ír a menyasszonyának, melyben arra buzdítja, hogy gyakorolja szorgalmasan Liszt *II. Magyar rapszódia*ját, miközben Ukrajnában már gettókba terelik a zsidókat. S közben az elbeszélő képzeletben írja tovább a levelet: „...a mi magyar államunk bizonyos szervei ugyanekkor ugyanilyen népiértásban vállalnak részt – az általunk frissen megszállt Galíciában, mindjárt a határ mentén. Az áldozatok részint olyan zsidók lesznek, akik Magyarországon tartózkodnak, de rendezetlen az állampolgárságuk, részint pedig a nemrég hozzánk csatolt Kárpátalja zsidóságából kerülnek ki”. Valószínűleg az akkor, és egyesek által manapság is „idegenrendészeti eljárásnak” minősített kamenyec-podolszki mészárlásról van szó.

A magyar hadsereg katonái nem voltak emberségesebbek vagy könyörületesebbek, mint bármely más nemzeté – dacára minden mítosznak, mely hősköként kezeli őket. Ugyanakkor többnyire nem szadista hajlamokat kiélve gyilkoltak, hanem parancsra. Ha nem teszik, amit a feljebbvalók mondanak,

akkor hadbírótság elé kerülnek, ami nagyon súlyos következményekkel jár. A háborús gépezet férfiak százezreiből csinált gyilkoló robotokat, akik számára a lelkiismeret luxuscikké vált. A „parancsra teljesítés” automatizmusa kiiktatta a morális meggondolásokat, és csak néha gondoltak arra, hogy mit is cselekszenek voltaképpen. A Hannah Arendt által leírt „gondolatlanság” alattomos működését érhetjük tetten: amikor az egyén a saját morális meggyőződését és a vele járó felelősséget áthárítja egy nála erősebbnek és magasabb rendűnek gondolt instanciára, mely az autonómiájától és szuverenitásától lemondott/megfosztott egyént gátlástalanul felhasználja saját gonosz céljai érdekében.

Legjobb tudomásom szerint a magyar katonák által elkövetett háborús bűnökről csak az utóbbi években kezdtek el beszélni, és még szakmai berkekben sem keltettek nagy visszhangot Ungváry Krisztián publikációi, melyekben a német feletteseknek írt jelentésekből rekonstruálja a magyar katonák ukrainai mészárlásait.⁷ E tekintetben is úttörő Závada Pál regénye, hiszen olyan eseményekről tudósít, melyeket kiszorítani igyekszik magából az áldozatiság tudatára épülő kollektív nemzeti emlékezet.

S arról is viszonylag kevés szó szokott esni, hogyan ment végbe a lakosságcsere Csehszlovákia és Magyarország között a háborút követő években. Az öreg Semetka István, egykori tótkomlói bíró (valóságos népmesebeli, igazságos és emberséges előljáróról van szó) sorsán követhetjük végig, mi vezethetett oda, hogy sokan odahagyják a szülőföldjüket, és áttelepüljenek a szomszédos Szlovákiába, melynek a nyelvét ugyan beszélik, ismerik a kultúráját, de mégis idegen föld, ahol nem is érzik otthon magukat. Az öreg sem csomagolta ki soha sok-sok faládáját, melyekben a tótkomlói ház összes bútora és háztartási eszköze küzdött az enyészettel. Keveset tudunk arról, hogy minek hatására döntött úgy családok sokasága, hogy az új életet választják; milyen propagandával toborozták az áttelepülőket, és ők milyen sérelmekről hajtva hagyták ott az óhazát. Az öreg bíró az új, szovjet rendet érezte elviselhetetlennek, pláne azok után, hogy őt is brutálisan megverték, mint oly sokakat, akik nem a kommunista párt tagjai voltak.

A zsidók elhurcolásáról már annál több ismeretünk van – elvileg. Furcsa kettősség, hogy miközben a Holokauszt történetét számos tudományos munka, film, konferencia, regény dolgozza fel, másik oldalról viszont mégis mély csönd övezi. Olyan csönd, melyet megtörni még ma sem következmények nélküli; van olyan, hogy egy kutatót még manapság is fenyegetések érnek, ha fel akarja tární, hogyan és miért deportálták a kis falu zsidó lakosságát.⁸ Ha ezt is számításba vesszük, akkor mondhatjuk azt, hogy még ma is bátor tetteknek számít egy viszonylag kis közösségben, a mai időkben egy ilyen „kényes” témát bolygatni.

Hiszen ilyen esetekben személyekre, házakra lebontva kell tisztázni, kivel mi történt, és kik voltak azok, akik közreműködtek a deportálásokban, és kik azok, akik dacoltak a veszéllyel, és amennyire tőlük telt, segítettek a zsidóknak. A regény elején, a kezdeti békeidőkben antiszemizmus-
66 nak semmi nyoma a községben, békében él együtt a zsidó, a magyar és a szlovák lakosság, szoros szimbiózisban egymással. Aztán, amikor a zsidóknak gettóba kell menniük, akkor már veszélyessé válik kimenni az utcára, hiszen bármikor bárki feljelenetheti azt, aki nem a kijelölt helyen tartózkodik. A szarvasi lakosság magatartását a zsidóüldözések alatt pedig Weisz Juci jellemzi a legpontosabban: „Képzelm el, magyarázza Juci értetlenül, hogy mindjárt be fog özönlenni a városba egy idegen sereg, amelyiktől ezeknek félniük kell, hiszen ki fogja ütni őket a hatalomból, és ezzel vége szakad az uralmuknak, amely kiüldözött és elhurcolt az otthonunkból, vagyis közeleg az óra, hogy nekik szint kell majd vallaniuk, hová tüntették el ezt a temérdek embert, és ők ahelyett, hogy meghasonlanának, s legalább utólag visszarettenének attól, amit műveltek, ahelyett, hogy a bűnösök meg a résztvevők is visszatekintenének, és legalább elképzelnék, hogy jóvá akarnak valamit tenni... Hát nem, Miska, képzelje, hogy nem, hanem az utolsó pillanatban még a templomot is felgyújtják”.

Nehezen kibeszélhető témának számít még a nők tömeges megerőszkolása is a megszállt területeken. Volt, aki önként, vagy pontosabban a kisebb rosszat választva nem ellenkezett sokat, s volt, aki belehalt. A regény egyik főszereplője, Semetka Mária is hiába menekült Weisz Jucival egyetemben Makóra, mégsem tudtak megmenekülni ettől a sorstól. Alighanem ez volt az az alkalom is, amikor a bíró lánya elveszítette szüzességét, hiszen életében mindig csak Weisz Jakabot szerette, hiába udvaroltak mások is neki. A zsidó fényképész iránti szerelmét még az sem törte meg teljesen, mikor rájött, hogy az a barátnőjébe és egyben szállásadónőjébe szerelmes. A férfi halála után kiköltözött idős szüleivel Szlovákiába, és nem ment férjhez sohasem.

A háborús évek tökéletesen szétzilálták az emberi kapcsolatokat is. Szerelmek mentek tönkre, házastársak, családok szakadtak szét, nők maradtak özvegyen, lányok pártában vagy megbecstelenítve egyedül a szegénnyel. Alig van boldog szerelmi kapcsolat a regényben, talán Weisz Jakab és Suta Klára rövid ideig tartó romantikus szerelme az egyetlen, de ez sem teljesedhetett ki a férfi halála miatt. Weisz Juci Koleszár Mátyásba volt szerelmes, akit a férfi annak ellenére magához tudott láncolni, hogy még bevonulása előtt eljegyezte a Tótkomlós legjobb partijának számító Ágoston Annát. Aki a jegyese eleste után előnyös házasságot kötött, és kikosarazta a kezére áhítozó Semetka Istvánt, aki végül visszasomfordált megcsalt jegyeséhez, Rózsához, és egy életen át kínlódott vele boldogtalan, gyermektelen házasságban. Pedig a regény elején még életük virágjában levő fiatal, jövőt tervező,

flörtölő, szerelmi vágyaktól fűtött fiatalokkal ismerkedünk meg, akik a kor szokásos etikettjéhez hűen, vagy éppen ezt felrúgva ismerkednek, kacérkodnak egymással. Életük derekára (már aki megéri) valamennyien boldogtalan, kiégett emberré válnak.

Tönkrement életek krónikája ez a könyv. A háború, majd a háborút követő szovjet megszállás mindent magával sodort, ami addig az életnek kereteket és értelmet adott, sőt, nem egyszer magát az életet is. Závada Pál egy időben korábbi könyve, a *Kulákprés*, akár a *Természetes fény* folytatásaként is felfogható, hiszen ott kezdődik, ahol ez véget ér. A szovjet rendszer berendezkedéséről szól, ami azt a keveset is elvette az emberektől, ami a háború után megmaradt, és kuláknak bélyegzett gazdák és családjaik sokaságának az életét nyomorította meg. Ha egymás után olvassuk a két könyvet, akkor a legszomorúbb s egyben legkijózanítóbb tanulságuk az lehet, hogy minden embertelen rendszernek megvannak a maga kollaboránsai, haszonélvezői, akik akár félelemből, akár egyéni számításból fenntartások nélkül alávetik magukat a soron következő represszív hatalomnak.

A nemzeti emlékezethez és önismerethez nyújt fontos adalékokat, szempontokat, perspektívákat ez a könyv. S hogy kétségeink ne legyenek az írott szóval szemben, fényképek is segítik a befogadást, értelmezést – a nem is olyan rég volt dolgok átleltetését, elevenné tételét. Márpedig jelenünk és jövőnk szempontjából élet-halál kérdése, hogy tisztázzuk magunknak történelmünk mégoly kényes kérdéseit is, hiszen ahogyan Santayana rengetegszer idézett mondása állítja: „aki nem emlékszik a múltjára, az arra kárhozott, hogy megismételje azt”. (*Magvető, Bp. 2014*)

¹ Roland Barthes: *Világoskamra* (ford. Ferch Magda). Budapest, Európa Könyvkiadó, 1985, 8.

² *I. m.* 14.

³ Lengyel Imre Zsolt például arra mutat rá, hogy az a regénybeli jelenet, amely Weiss Jakab fogságba esésének körülményeit meséli el, valóban megtörtént – csak éppen mással. (Ld. Lengyel Imre Zsolt: *Még inkább otthon* = http://www.muut.hu/?p=8593&fb_action_ids=10204781652729604&fb_action_types=og.likes, letöltés ideje: 2014. október 31.)

⁴ Vö. <http://feol.hu/hetvege/zavada-uj-regenye-ismet-totkomlosra-repiti-az-olvasot-1629443> letöltés ideje: 2014. október 31.

⁵ Vö. <http://magyarnarancs.hu/konyv/totalis-trauma-90466> letöltés ideje: 2014. október 31.

⁶ Arisztotelész: *Poétika* (ford. Sarkady János). Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1997.

⁷ Vö. http://nol.hu/belfold/ungvary_krisztian_a_magyar_katonak_buneiroi_es_a_multtal_valo_sze_benezesrol_-1374095 letöltés ideje: 2014. október 31.

⁸ Vö. <http://magyarnarancs.hu/kismagyarorszag/egyertelmu-a-haritas-holokausz-ugyben-toth-peter-a-cserepfalui-zsidodeportáltakról-92268> letöltés ideje: 2014. október 31.

Adott a cím, meglehetősen merész. Egy Faludy-vers jut róla eszünkbe, egy pajzán Janus Pannonius-epigrammagyűjtemény, na jó, esetleg egy barokk ételcsendélet. Tudományos igénygel megírt tanulmánykötet kevésbé. Pedig

68 Földes Györgyi

A KÉZZELFOGHATÓ ÉS A TENYÉRBŐL KICSÚSZÓ

Deczki Sarolta: *Az érzékiség*

discérete

ez az, bár Deczki Sarolta meglehetősen alapos filozófiai, irodalomelméleti és -történeti tájékozottsága mellett is többnyire roppant szórakoztatóan, voltaképpen esszéstílusban ír – még ha szövegeinek argumentációs módja nem is mindig az esszéére hasonlít. (Ilyen mondatokat

képes leírni – miközben, vegyük észre, szakirodalomra is hivatkozik éppen: „Fekete Barbara nyelvi laborként jellemzi Parti Nagy lírai műhelyét. Én ebben a laborban úgy tudnám elképzelni a költőt, mint egy aranycsináló mestert, a sarokban egy vigyorgó fekete macskával.”)

Maga a cím képként is érzéki, s valóban, az érzékiség, a testi létezés (s szerint nemcsak szexuális értelemben, hanem az érzékletek szintjén is) adja a kötet majd minden írásának – legyen az irodalmi vagy filozófiai érdekeltsgű – fő kérdésirányát. Ez persze fenyegethetne bizonyos egyoldalúsággal – vagyis azzal, hogy túlságosan egy csatornába tereli és túlságosan homogenizálja a szövegértést –, de ez nem válik különösebben zavaróvá. Inkább éppen hogy nagyon erős karaktert ad az ekként tematikus tanulmánykötetté váló, amúgy elegyes írásokat tartalmazó gyűjteménynek, s ugyanígy, egy iskoláktól, csoportoktól elkülönülő arcot magának a szerzőnek, akinek karrierje pedig kétfelé ágazik: egyszerre filozófus és irodalmár, ír bölcséleti értekezést, irodalomtörténeti esszét és tanulmányt, s kritikát kortárs és mindenféle műfajú művekről, olykor még képzőművészeti alkotásokról is. Úgy is mondhatnánk, filozófusi, még pontosabban fenomenológusi tekintet vetül itt rá minden egyes műre, de a kifejtés során az elemző már figyelembe vesz esztétikai szempontokat, felhasznál irodalomtudományi fogalomkészletet is – elég szerencsés együttállás.

A fenomenológusi tekintet eleve nem tud objektív lenni, nem egy független tárgyra irányul (mert az külső nézőpontot feltételezne), hanem egy, a tudattal direkt – intencionális – viszonyban álló fenoménként adott. A fenomenológusi viszony a tárgyasító reflexió előtti közvetlenségben található, viszont ekként nem is leképezés, hanem értelemadás. Mindehhez járul még, hogy mintha Deczki Saroltára nagy hatással lenne Husserl késői korszaka, a transzcendentális fordulat utáni bölcsellete is – amely sajátosságot én azon

nyomban a borítófényképpel is összekötöttem magamban (szerencsére nem a „romkocsmák félhomályában kallódó” értelmiségi jutott róla elsősorban eszembe). A fotón ugyanis egy romkocsmá összefirkált fala látható, ráerősítve egy rózsaszín lámpa, amelynek erős fénye rávetül a falra, s így szinte eltűnnek a feliratok: ott csak a világosság... Valami olyasmi ju- 69

tott eszembe a fotó, pontosabban a látható graffitikre vetülő, azokat nem megszüntető, de elhomályosító fény láttán, ami a könyv egyik kulcsfogalmát – s ezzel együtt egyik meghatározó vonását – adja; valami olyasmire gondolok, ami köthető az egyik fontos tanulmány – *A krízis fenomenológiája* – tanulságaira, vagyis rímel talán a Deczki Sarolta számára oly fontos Husserl filozófiájának transzcendentális fordulata, annak egyik alap gondolatára is. Tudniillik, hogy ugyan az érzéki tapasztalat alapját képezi a világról való leírásainknak, de ezekben – a válság adta dinamikában és dialektikában –, cselekvéseink meghatározása, irányuk megszabása olyan ideálok mentén – olyan ideálok fényénél, lásd a lámpa-hasonlatot – történnek meg, amelyek „szükségszerűen az abszolút, ideális igazságok birodalmába tartoznak”, amelyek rávetülnek ezekre a tapasztalatokra. Az ehhez tartozó transzcendentális program mintha jellemezné is Deczki Sarolta gyűjteményes tanulmánykötetének mögöttes elvét, az írásokat valami módon összetartó, közös szemléletmódot is. Husserl vonatkozó koncepcióját a kötet szerzője így foglalja össze: „Az egyén felelősséget visel önmagáért, azért, hogy minden egyes lépése, tette eleget tegyen az igazolhatóság követelményének. Mindenkori tudnom kell, mit és miért teszek, milyen motivációim vannak az adott cselekvésre, mit akarok vele elérni, s amire törekszem, az megfelel-e az a priori morális céloknak. [...] Azért kell felelősnek lennem, aki abban a horizontban vagyok, ami körbeölel mind térben, mind időben. Felelős vagyok múltamért, de egykori önmagamban leülepedett tetteim olyan habitust alakítottak ki bennem, mely a jövő irányába is felelősséggel terhel. Felelős vagyok az engem befogadó és körbevevő világért, és felelős vagyok embertársaimért: »mindenki mindenért és mindenkiért felelős« (A V 1).” Talán ezért lehet a kötet nyitótanulmánya *A mi országunk (Tar Sándor és a szociográfia)* című írás, s ehhez kapcsolhatjuk a következőt, a *Térképről lemaradt tájakat* is: hiszen ezekben Deczki Sarolta Tar Sándor munkásságát egy félig máris elfeledett életmű jelentőségét a marginálisan élő szegényemberek – hajdúsági parasztok, a debreceni és endékasi vendégmunkások – iránti, az elérzékenyülés giccsességét mellőző szolidaritásban látja: mikor is az író szociográfusi módszere a fenomenológus tekintetét előfeltételezi, egy új látásmódot, „amely voltaképpen arra akarja felhívni a figyelmet, ami ott van az orrunk előtt, mégsem vagyunk képesek észrevenni”. S ettől a szemlélettől korántsem állnak távol a fenomenológia

Új Forrás 2015/2 – Földes Györgyi: A kézzelfogható és a tényből kicsúszó – Deczki Sarolta: Az érzékiség dicsőítése

kritériumai sem, legalábbis ahogy szerzőnk határozza meg azokat: a föltárás igénye, a szembesítés követelménye, az öntörvényűség érvényesítése, az érzékenység tárgya iránt.

70 S ugyanígy, ez az erkölcsi tétetekkel is bíró fenomenológiai hozzáállás tűnik ki azon szövegekből, amelyek egyfajta szolidaritást mutatnak fel a valamiért marginalizált, elnyomott, az ilyen-olyan hatalmi struktúrában alulra kényszerített csoportok (a szegények, a diktatúra elnyomottjai, a fallocentrikus társadalom társkapcsolatainak női áldozatai) irányában – ezek másfelől természetsszerűleg egyénekből állnak, akik konkrét, megtestesített és egyediesített szereplőként tűnnek fel. Vagy éppen efféle fenomenológusi megközelítés mutatkozik meg abban a szövegben (*A néma tapasztalat*), amely a saját magát kimondani nem tudó, s voltaképpen direkt módon kimondhatatlan néma (nyelv előtti) tapasztalat – az intim, velünk közelségben létező dolgok – megközelítésére tett kísérlet(ek)et igyekszik felhasználni egy diktatúraregényben (Tompá Andrea: *A hóhér kötele*) megmutatkozó egyéni és közösségi identitásváltozások megragadására. A hatalom elszemélytelenítő agressziója hatására megtörténő identitás- és intimitásveszélyeztetés a vad tartományban megy végbe, mint ahogy egyébként természetsszerűleg minden szerelmi és szexuális tapasztalat is, mondja Merleau-Pontyval a szerző; s innentől kezdve világos, hogy az erotikus élményeket hangsúlyosan előtérbe helyező szövegek – *Szól a fűmuzsika* (Darvasi László: *Virágzabálók*), *A szerelem fenomenológiája* (Oravecz Imre: 1972. szeptember) – is ezen alapfeltételt kijelölve fókuszálnak rá a témára.

A *Natura morte* című tanulmány Parti Nagy Lajos *Emlékműjének*, körünk egyik legmegrázóbb halálversének alapvetően szövegközpontú elemzése pedig a mondhatatlanság hatókörének és a nyelvi játék közben bejelentkező „ambivalens teljességnek” (Bahtyin kifejezése) a megmutatása lesz: a kórházi ágyon kiterülő holttest pusztá, felsorolásszerű leírásának és dologi környezetének leltárba vételének a léten túlival való összefonódása a nyelv játékában a dolgok alapvető légmódját is megértetheti velünk, az „adódo”, a szándékos értelemtulajdonítással fel nem ismerhető, mégis lényegi ambivalenciát. Egy másik, ennél korábbi halálvers (Vas István: *Etruszk szarkofág*) apropóján explicite kimondva pedig Deczki Sarolta olyasmire kérdez rá, mint a látás ábrázolása, és ennek a képiséghez és a nyelvhez fűződő viszonya, illetve a látható-érzéki-láthatatlan mibenléte: persze a kiindulópont itt is a fenomenológia, de a távollévőnek a képi jelenvalóság általi megidézése (a szimbólumhasználat) már a mágiához utal minket, melyet Merleau-Ponty és Boehm a kép funkciójának tartanak. Vagyis látnunk kell: a szerző, mintha hosszú polipkarjaival mind messzebb és messzebb tapogatna egy konkrét irodalmi alkotás és az érzékelés tárgyalásának *űrűgén*, s voltaképpen olyasféle „hullaegyszerű” témákról beszél egyszerre könnyen

olvasható, de azért filozófiai citátumokkal alátámasztott esszéjében, mint halál, végesség, világ...

A testtematika egy kicsit kevésbé szigorú gondolkodási rendszerben (azaz nem a fenomenológiai beállítódás felől) is foglalkoztatja Deczki Saroltát, mely „lazaság” – adott esetben vicces hangvétel – természetesen az alkalmibb jellegű, s szélesebb olvasói rétegnek szánt recenzióira jellemző: ilyen például az evés motívumának előkerülése *Az ideális testsúly* (Esze Dóra: *Ellenség*), illetve az *Így gondozd a gyomrod!* (Parti Nagy Lajos: *Az étkezés ártalmasságáról*) című kritikákban: azaz hol diétázunk, hol zabálunk, mely két tevékenység olykor ütemesen váltja egymást, ráadásul közvetve kapcsolhatóak éppen mindenféle ideologikumokhoz és társadalmi-hatalmi struktúrákhoz is. Az állandó fogyókúrázás vak engedelmességet jelent a szépségipar elvárásainak, s aki erre hajlik, az talán könnyebben behódol a politikai elnyomó rendszernek is, mondja ironikus hangvételben az első szöveg. A második pedig megmutatja, hogy aki nem tudatosan, dietetikai megfontolásokat követve táplálkozik, az embert, azaz magyart próbáló cselekedetet hajt végre: a babgulyás és a disznótoros nem mint hungarikum lesz fontos, hanem mint az emésztés rákfeneje, a magyarság egyik nagy sorskérdésének eredőjénél helyezkedik el (milyen a gyomor, ha magyar?).

De ez korántsem mechanikus elemzési elv, van, hogy az egyébként az adott irodalmi szöveget egyébként eminensen jellemző testet (illetve testi jelenlétet) csak másodlagos interpretációs terepnek tekinti a szerző: az elmúlt évtizedek egyik kivételes szépírói vállalkozásának, Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című regényének elemzésekor például a testek és a különböző idősíkokon játszódó történetek, jelek, utalások egymásra vonatkozásának, egyáltalán, a narratív szerkezetnek kiinduló metaforája a földgolyót vastagon beburkoló gneisz kőzet lesz. „Ez az első kihűlési réteg az, ez a hatalmas és vastag burok lesz az, ami a formátlan magmát átszűri »szerkezeti repedésein«, és történeteket csinál belőle”: roppant erő működik a regényben, amely történetek megszámlálhatatlan sokaságát hozza létre.

Az utolsó előtti tanulmányban – amely nekem egyébként a végére kíváncskozna – Vajda Mihály *Szókratészi huzatban* című naplóját recenzálja egy entellektüel magatartásformát, a szókratészi autonóm viselkedést bemutatva – s mestere gondolkodói hozzáállását méltatva (olykor kritizálva) mintha egy kicsit saját magáról is beszélne. Mert más értelmiségiekkel szemben, akik az intézményesített tudomány keretei között, azok védelmét élvezve igyekeznek gondolkodni, a görög mester a szabad életet választotta, arra ment, amerre a *daimon* és saját bölcselkedői kedve vezette: nem vonult be a szélárnyékba, vállalta a véleményalkotás kockázatát, a huzatot, ami

egyébként egy polifonikus, nem előíró jellegű, többféle igazság létezését elfogadó beszédmódot is feltételez, s úgy tűnik, ez az, ami recenzensünk számára talán a legfontosabb érték most. Merthogy igenis leáll mesterével vitázni, mert vannak elvi kérdései Vajda szókratészi példázatával kapcsolatban: hogy tehát Szókratész azonos lenne-e a szókratizmussal, egyáltalán, az ógörög filozófus dialogikusan vagy monologikusan filozófált-e. Továbbá rámutat (lásd Derrida megkülönböztetését beszéd és írás között), hogy az írásos bölcsélet nem feltétlenül utólagos pótlék, nem másodlagos a beszédhez képest, mely pedig ekképpen nem biztos, hogy eleven eredetnek, az originális igazság lelőhelyének tekinthető, ráadásul a napló meg éppen írott műfaj – de azért világos, Deczki Sarolta számára ez, tudniillik a „huzatban állás”, az írás mint tanulmányírói és kritikaírói praxis valódi tétje. (Néha ugyan ő is hajlamos szenvedélytől hajtva nagyon határozott, szinte megfellebbezhetetlen véleményalkotásra, de a kötet egészére nézve azért messze nem ez a jellemző.) (*Kalligram, Bp.-Pozsony 2013*)

*„A fényképen mindig két ember van:
a fényképész és a néző”*
(Ansel Adams)

Dallos István 73

Kiindulási alapunk Ansel Adams idézete, mely alapján magamat is nézőként értelmezem. És mint minden néző, én is egy értelmezési álláspontot jelentek. Egy nézőpont alapja, amelyhez mindenki az emberi kulturális mező egy bizonyos pont-

jából érkezik, egy perspektíva, amely formája és tartalma szerint attól az objektív pozíciótól függ, amelyről az ember ehhez érkezik.

Ez a meghatározás alkalmazható az észlelés élményfolyamára, azaz az alkotói hozzáférésmódra, ami hozzáférésmód már mintegy előre előlegezi a megközelítésmódok sajátosságait. Konkrétan egy tájkép nem arról beszél, hogy milyen szép is a táj, a természet, hanem arról miként gondolkodunk róla.

Száz blues – Fülöp Péter a képek keletkezéséről azt mondja: nem volt koncepciója, a képek belső érzések, hangulatok – blues. Fontos – állítja – nem szerzés, nem vadászat, csak egyszerűen impulzusok – szomorú világ – blues. Bolyongások egyedül, Berlin, Szabadka, Zenta, Győr, Kolozsvár utcáin. Blues a kulcsszó – blues az útonlevőség. Hamvas Béla írja valahol Kierkegaard kapcsán, ha elutazol, magadat ismered meg, ha otthon maradsz, a világot. Blues – mert egyszerűség, mert nem akar nagyot mondani a világról. Blues – egyszerű emberi sóhajtás, a tehetetlenség érzése.

Igen, ebben a kis könyvben nincsen trombitaszó, dobpergés... nagy felkiáltás. Fülöp Péter folytatja a tőle megszokott utat, visszatérő képek ezek, a részletek élete.

Egy városi létezés részleteinek képei. Előképei nem a street-fotó manapság oly divatos képei, hanem sokkal inkább belső tudati konstitúciók. A belső, tudati konstitúciója.

„Dicsőség mennyben az Istennek, békesség földi népeknek.”

„Gesztusból fényképezek” – nyilatkozza. Az a tudati tevékenység, tudatactus, ami a fényképezés lényege a világ jelenségeinek, a valóságnak az értelmezése. A „jelentéstulajdonítás” valamire irányulása. Pillanatfelvételek a

100 BLUES

Néhány szóharmonika akkord

Fülöp Péter képeihez

valóságról. A „benne valóság”, vagy inkább a „benne látás” az ő irányultsága. Képei ennek megfelelően kidolgozottak. „Blues” – az egyszerűség elvét követik. Redukció, szelekció elválaszthatatlan párosát alkalmazva hozza létre a jelentés szuperpozícióit.

74 A való világ tárgyainak funkcionalitásától a lényegi megmutatkozásig, ami Fülöp Péter sajátos jelviszony-rendszerének alapja. Jelentés- és utalásviszonyt átértelmező képi világ ez, amelyben a dolgoknak van jelentése és ez benne rejlik a képben. A környező világ megjelenítése számára valóságosan megélt szituációkhoz társul. Benne van az a kettősség, mely a fénykép tárgya és a tárgy fényképe között feszül. Pontosabban ezen kettősség *egyben* látása, szemléleti módja jellemzi. Egyrészt a valóságos tárgy feltételezett funkcionalitásának mindennaposága, ami önmagában érdektelen és csak az ő átértelmezésében, jelentésperspektívájában válik érdekessé. Ez a másik aspektus, aminek az értelmezése révén elszakadhatunk a valóságos tárgyi struktúráktól, azok használati módjától, jelentésrétegeitől. Új képvilág nyílik meg számunkra, amit tiszta képfenomenon megjelenéseként üdvözölhetünk, a „Tisztán Látás”, az „Állami ünnep”, a „Melody”-tól, a „Dialógus a néppel” képekig. De ez a megállapításunk általános érvényű lehet az összes képre.

Fülöp Péter képein nincsenek távlatok, nincs igazán előtér és háttér, nincs perspektíva, olyan falszerű az egész. Mintha mindenki egy nagy fal előtt adná elő életét. „Blues” és kilátástalanság. A falon firkák, életjelek önazonosságszignálok és reklámok. Reklámok, amelyek kapcsán egy olyan viszony, egy olyan jelentésréteg sejlik fel, amelyet Fülöp Péter úgy fogalmaz meg: elidegenedés, a magára maradt ember. Az ember, ember által maradt magára. Az írástudók árulása után jelenvalóságunk a szociálpszichológusok árulása.

Feltárták az emberi viselkedés rejtjelmeit, döntéseink, cselekedeteink mikéntjét, mozgató erőit, sajátosságait. Ezen ismeretek birtokában befolyásolják döntéseinket a vásárláskor, befolyásolják politikai beállítódásunkat, vagy legalábbis kihasználják azt.

Itt kell megjegyezni a képek színtelensége sem véletlen. Nem sötét tónusú képek ezek, sokkal inkább szomorú szürkék. Középszürkék. Kepes György, „A látás nyelve” könyvében írja: a sebesen száguldó autóból nézve, a színes világ szürkévé válik, szürkének látszik. Rohanó világunk, amely a sebesség mítoszának démonjaival viaskodik, természetesen szürkének érzékeli a valóságot. Egy gyors blues.

A „Nagy buli” című kép után jelennek meg emberek a könyv oldalain, de azok sem nagyok, csak úgy *jelzesszerűen* vannak a fotók alján, sarkában. Mintha nem is mi, emberek lennénk ennek a világnak a fontos részei, hanem az általunk alkotott valóság nyomorúságos, szorgos, tétova apró képzetei lennénk. Mintha a magunk formálta világ elnyomná vágyaink az önaktualizálás és az öntranszcendencia iránt. Saját képünkkel, torzképünkkel hirdetjük

az önaktualizálásunk felé mutató utat. Reklámok minden mennyiségben, és formában az „Eufóriától” a „Koremlékig”. Számomra talán a könyv központi ikonikus képpárja a „Régi idők” – „Modern idők”. A belülről vezérelt ember és a modern kívülről vezérelt emberpár képpárja. Az ikonon a régi egy-
mást simogató nézése, amely érzelmi erőt, töltést ad az embernek, 75
míg a másikon a boldogság-mosoly, ami a vásárlói elégedettség mérfoka.

A képek következő egységét az 50. oldaltól a 66. oldali „Ballagó idő”-ig, felületesen szemlélve, akár szociófotóként is értelmezhetnénk. Nem lennénk azonban konzekvensek a már kialakított fülöpi új képi világhoz. Ezen képek esetében nem a kép tárgya nyitja meg magát, hanem nekünk kell észrevenni, azaz megnyitni magunkat az egyedi létezőmódok felé.

A „Ballagó idő” című kép alkalmat ad arra, hogy az időről beszéljünk. Hogyan viszonyulnak Fülöp Péter képei az időhöz? Ez a kérdés megkerülhetetlen, mivel a fénykép egyik fontos jellemzője az időhöz való viszonya. A fotó esztétikájának alappontja a fényképek eme viszonya, ami nem más, mint a visszafordíthatatlanság. A visszafordíthatatlanság, amely vagy helyrehozhatatlan, vagy az elveszett múlt nyoma, vagy az elveszett múltból vezető út. Nem más, mint szembenézés az énnel és a külvilággal. Jelenrelikviák.

Az ezt követő képeken megjelenik erőteljesen a mozgás, talán mégis van valami kiút. Érdemes edzeni, ne hagyjuk el magunkat és zöld jelzést is kaphatunk...

A képek szerkesztettsége feltűnő, ívük van. Egy zenei hasonlat jut az eszembe. Dobai Péter egyik elbeszéléskötetében azt magyarázza az elbeszélés hőse, milyen a jó jazz improvizáció. Az olyan – mondja – mint amikor elhajítasz egy követ és a hajítás pillanatában tudod, célba találsz. Mert íve van. Fülöp dramaturgiája is ívelt, a jelentések folyamatos egymásra építése, és a dinamika fokozása.

Ha egy mondatban kellene összefoglalni Fülöp Péter képeinek üzenetét ez így hangzik: adalékok az újkori kultúra destrukciójához.

„Száz blues”.

76 Belinszki Zoltán

SÉTA EGY RÉGI PARKBAN

Bányásznapijött a Fradi.
Az alsógallai állomástól
rendőrök kísérték a hordát
egyenesen a lelátókig. Szé-
les sorokban vonultak a
drukkerek, de nem úgy vol-
tak felöltözve, mint apáink
május elsején...

Ha kimaradt a gólhelyzet, egész Óváros hallhatta egy kisvárosnyi ember hördülését. A KISZ-lakótelepen mindenki tudta, hány gól esett. A hangok csak azt titkolták, melyik oldalon.

A fradistákról azt mondták: huligánok. Nyomukban rengeteg szotyihéj maradt. Sörös kupakok, törött üvegek és padok.

Múlt ez is, mint Kipu 2107-es Ladája. A Halászkert étterem zöld hálói. A park közepén elárvult szabadtéri színpad. Nehéz indulat nélkül összesepregetni, mi mindent tettek tönkre az igazi huligánok.

FŰZFA ÉS POÉZIS

A kis szigetre szerelmesek jártak. Muszáj volt nekik: az öreg fűzfa ágai itt úgy hajlottak a vízre, mint leányhaj az udvarló vállára. Csacsкасágokat beszéltek, örök hűséget ígértek, néha nagyot veszekedtek, hogy békülhessenek.

Néhány méternyire, a másik parton a súlyos beteg Ady szobra ült. Nézhetett a fűzfa ágait. Hallhatta a mély vallomásokat. A víz elvitte hozzá az összes felszínes fecsegést is.

De ő már akkor régen megírta a héja-nászt, az elbocsátó szép üzenetet, s hogy mennyire fáj az eljátszott öregség. Kőalapja és kőkabátja alatt szerelmes szemeket őrzött.

ELHAGYOTT SZÍNTÉR

A színpad falán változtak a képek. Emlékszem, kőbe faragva állt itt Lenin, Marx és Engels. Megtanultuk, hogy melyikük melyik. A kopasz meg a nagyszakállú után, kizárásos alapon Engels a harmadik... Bányásznapijöttek a szónokok, a zászlók meg a lampionsor. Itt mindenki föllépett, aki számít.

Ünneplő ruhában tolongott a város. Betaposták a földbe az előző héten kihordott és szétterített kötőrmelékét.

A képekre családi idill és dolgozó bányász került, őket nem lehet összetéveszteni. Itt áll a rendszerváltás utáni első címer. Ma már csak itt... A napsütéses avatáson azt gondoltuk, felszabadultunk. Friss kötőrmelék csikorgott a talpunk alatt. 77

Az ünnepségek azután Újvárosba költöztek. Ahogyan a buszállomás, a hivatalok, az élet. Amit sosem hittünk volna, eltűnt a dolgozó bányász is. Nyugdíjba ment vagy a megyeszerte kanyargó gázvezetékeknek ásta az árkot.

Rebesgetik, hogy a kötőrmelék régi szinterekről, levert képekből érkezett. De már olyan mélyen betapostuk, ítéletnapig se fog összeállni abból semmiféle kompozíció.

Esős napok alkonyán még fölragyog a nagy családi kép. Kőanya mosolyog a történetünkön.

VÁRNI A MŰSORT

Mert nincs itt semmi – mondták a városból elköltözők. A szabadtéri színpad előtt ültek egy padon. Várták a műsort. Csak nem akart kezdődni, hát zúgolódtak, nemegyszer hajnalig.

Pont úgy, mint reggel a buszmegállóban. Ha nem jött a járat, végre beszélgetni kezdtek egymással az emberek. Szidták a rendszert. Aztán, ha beállt a busz, ment ki-ki a dolga után: előbb Tatabányára, majd Budapestre, Győrbe, később Angliába meg Németországba...

Mennyire csodálkoztak, ha megtudták valaha, hogy ők lettek volna itt a szereplők?!

BONYOLULT VISZONYOK

Andi a trösztí étkezde felé elmesélte, hogy nem szereti a Zolit. Babaarcából szép szemek ragyogtak, kis fogai közt csillogtak a szavak. Szeretett erről beszélni, hetente kétszer-háromszor, a trösztí étkezde felé menet.

Mert a Zoli tetszhetne is. Karcsú, magas fiú, sűrű barna hajjal. Izmos is, meg jól pingpongozik. Gazdag is, mert nagy ember az apja. Kedveskedik, folyton udvarol, sokszor várja meg a sulinál. Kísérné Andit mindenhová...

Egyszer már eljutottak a csókig, Andi szerint sose fognak tovább. Nem szerelmes, erről nem tehet. Meg is mondta, igaz, finoman. Vagy csak meg akarta mondani. Szeretett erről beszélni, hetente kétszer-háromszor, a trösztí étkezde felé menet. Egy korábbi Zolinak.

GENERÁCIÓVÁLTÁS

A fiatal fa már készülődik. Lenyugvó nappal próbálja a helyet. Egyre kopot-
tabbnak látja a padot, sokkal rátermettebbnek önmagát.

78 Nem tudja még, hogy ezerszer könnyebb madarakat dajkálni,
álmodozni és élni. A többi pályázót sem látja: magától az erdőt.

A régi pad nem szól, csak mosolyog. Ismerős a csalogató fény, a fontos
posztra várás. Százával látta már a csenevész törzseket nagyra vágyni s rit-
kábban nagyra nőni.

Tudja, hogy egyszer eljön a csere. Olyan nap lesz, mint ezer másik.
Közömbösen körülálló tanúk. Véső és fűrészfűrés, mint kinevezéskor. Kegyetlenül
természetes fény.

Kincseit repedéseibe rejti. Felkészül az útra.

ÍGY IS, ÚGY IS JÓ

Furcsa itt a fű, mert régen zúzott kő volt. Emlékszem, apámmal fél délutáno-
kat petanque-oztunk rajta. Érdekes, hogy abban a parkban nem fűvön járta-
tok – mondja otthon okos nagyfiam.

Furcsa lett a színpad, nincs meg a teteje. Mintha munkásmintás
táblacsokiból törőgetett volna le valaki. Más talán úgy látná, fák nőnek ki
belőle...

Alacsonyabb a pad is. Feltöltötte a föld. Óvodás koromban még nem
ért le itt a lábam. Fiam meg annak örül, hogy neki most leér.

TÉPETT VIDEOFILM

(tradicionális strófák vagdalthús konzervre – az elásott versekből)

Faludi Ádám 79

Kékségem!

Amikor betoppan a csizma
akkor a riadalom toppan be.
Megdermedtek állják körül az asztalt,
a hihetetlen elhinni módszerét szeretnék
gyorsan meglesni. Csizma az asztalon!
Célra tartott ujjak mereven.
Borsország halott.

Keresztűzre keresztvizet ajánlottatok.
Pár satnya fa, néhány kódorgó túlélő,
akcióművészeti elemeknek hiszik mindegyiket
az elhaladók.
Gazdátlanok, gyertek hozzám Übü csapszékébe!

Szét kellene hasítani egy valódi szekercével
a királylány hajszálát. A Mária-szakadék vége felé
találni rá az egyik szikla alatt, ahol az oly emlékezetes
szalonnasütés megesett valamikor nagyon régen,
ezer és ezer hétlépés mélységnyire ide.
Ezer hétlépésnyi mélység,
ez a tegnap mai neve.

A királylánynak egyetlen vörös hajszála a szikla alatt,
azt kell megtalálnod, és merészen pontos suhintással
hosszában széthasítanod.
Borsország megdermedt,
topp, topp, csizma van az asztalon,
a merevedés önkéntelen,
borshintéstől nem kell tartanod.
A hajszálban felcsavarva az Utolsó Beckett.
Furcsa tákolmány képe dereng a sorok között Kékségem!
Gazdátlanok, gyertek hozzám Übü csapszékébe!

A csizmát ácskapoccsal a cégérre feszíteni,
asztalom előtt térdre haszontalanok!

Hol a nyaram, hol a fagylaltom, az ing vakuja, az állomási freskó?
Mind a kettő, mindkét állomásom hol és hol?
(Székesfehérvár; keretekbe képzelt panno, Balatonszentgyörgy anno dac.)

- 80 – Néhány kóbor löveget megereszthetnének feléjük –
nyúlt a borsszóróért, és ennek pincér lett a vége.
Egy sötét vaskombinát udvarán álltam másnap,
azzal vigasztalva magamat, hogy az ég felettem
ugyanaz, mint otthon.
Otthon, ahol ezer hétlépésnyi mélyen lakom
jelen állásomhoz mérten,
a vaskombinát udvarán bárányfelhőkkel vasszürkével.
Kékségem, Borsország halott. A királylány hajszálaban a szükséges iratok.
Gazdátlanok, gyertek hozzám Übü csapszékébe!

VERS A VERSENY KÉPTELENSÉGÉRŐL

(tradicionális strófák vagdalthús konzervre – az elásott versekből)

Arra lettem figyelmes,
hogy szorongatott vagy kilátástalannak érzett
helyzetemben,
ha lehetőségem kínálkozik rá,
versekkel védem magamat.
Megjelölt időktől velem élő versekkel védelmezem
megjelölt időmet az egybezártban és a szertesztben.

Néha elég egy sor, elég a megfogható könyv,
elég hozzáérni a borítóhoz, ha nem látja senki,
mint például az előbb,
amikor az Európában lakozó
Henri Michaux fekete fedelét megérintettem.

Elvénült, cellux ragasztóval összetákoltsz szent könyv.
Ahogyan kihúztam a reklámszatyorból
a reggelire csomagolt szendvics mellől,
Henri Michaux megsegített.

Pedig ez ma már egyáltalán nem lehetséges,
az ilyesmi nem segíthet.
Ha pénzkötegeket húznék ki a szatyorból,
az elismerésre méltó és hasznos cselekedet lenne,
és rám irányítaná a figyelmet.
Vagy csak azt súgnám a fülükbe,
hogy a szűzanya megsegített,
legtöbbje még arra is rábólintana,
de így csak fél óra hosszat reggeliznek
a vasszagú csarnokban,
ahol a verseny versenyképtelen.

A vers versenyképtelen,
Mégis rád borul, elrejt, erre lettem figyelmes.
Arra lettem figyelmes, hogy ismét védelemre szorulok,
és ez meglepett, erre nem számítottam, amikor a
tekintetektől védtem Michaux mennyemet.

Talán elbizonytalanodva azt gondoltam,
hogy szűzanya segíts meg,
talán az emlékezetemen az elsárgult cellux engedett,
és helyette mégis
a fekete Európában lakozó Henri Michaux volt
aki segített.
Pedig ez már sehol a világon nem lehetséges,
ez ma már egyáltalán nem lehetséges sehol a világon.

82 MALMOK

(különféle konyhákban – az elásott versekből)

a kóbor lovagból megmaradt kóborlások
egy tele láda a padláson
a teteje nyitva
kilóg némelyik poros drapéria
az út leírása rajta a por
a gerendán átvetve a legutolsók
és valóban
felesleges mind
nem változtatott a dicsőség az igazságon
semennyit

a lovag változott csak
belátom hogy igazság nincs
felnyergelem a felismerés lovát
és megyek megnézni
a szélalmokat szélmolnárt
vitorlát malomkövet
őrölt óriások csontlisztjének halmát

ÉTOLAJ SONG

83

(különféle konyhákban – az elásott versekből)

először is azt mondtam
talán a konyha gerendái
a gázláng kékje
vagy a dobozok titka az ablak alatt
esetleg az egész együtt
 kozmikus

először is azt mondtam
milyen jó lenne egy hátsó gondolat
amitől kedvem kerekedik
meglegyinteni lendületből az eget

beolajoztam a nadrágomat reggelire
olajra léptem vagy bedőltem neki
a tűzhelyen át a sóért nyúlva
ki deríti ki
ki derítheti ki
tiki tiki
madárhang hegye
írja a dalt
ez az étolaj song

próbaként pár lépést közlekedtem
és széttártam a karod hogy nézzed
ez a nap így kezdett meg
szól az étolaj song az étolaj song
lehangolt nadrágszár trombitáimon

vesd le
leültem a szemedben
mint rodin előtt a modell
de semmi gondolkodó
néztem ahogyan mosol

„Utálom az egész 20. századot” – mondhatná Nagy Ferót idézve *A rockdíler* főhős-elbeszélője, de az ő részéről az állítás egyrészt nem lenne egészen pontos, hiszen nemcsak a 20., hanem a 21. századot is kimondhatatlanul

84 Reichert Gábor

KIS MAGYAR ROCKOGRÁFIA

Faludi Ádám: *A rockdíler*

utálja, másrészt pedig nem is biztos, hogy hajlandó lenne a szájára venni az említett dalszöveget, mert elképzelhető, hogy magát Nagy Ferót sem kedveli különösebben – a regényben olvasottak alapján legalábbis

ezen sem csodálkozhatnánk. A Beatricéről ugyan nem esik szó Faludi Ádám legújabb könyvében, de a magyar és az egyetemes rocktörténelem egyéb nagyjai rendre előkerülnek a szövegben: *A rockdíler* nem elsősorban a fordulatosságra, hanem a kidolgozott karakterektől vagy a narrációs truvájoktól marad emlékezetes, hanem a „rockdíler-életérzés” roppant bőbeszédű megfogalmazásától, amibe szinte bármi és bárminek az ellenkezője beletartozhat. (Egyébként érdemes ellátogatni a szerző honlapjára, ahol olvasás közben a sűrűn emlegetett Rolling Stones-, The Who-, Beatles-, Hendrix-, stb.-számok a szöveg megfelelő helyére beágyazva meg is hallgathatók.)

Mit is csinál az igazi rockdíler? „Rockkal kereskedtem haszonkulcs nélkül. *Rokkereskedő* voltam, azaz inkább rockterjesztő. Rockhintő. Terítettem a rockot, mint földműves szántás előtt a gyönyörűséges istállótrágyát a földjére, ám se a zenéről, se a kifejezés eredetéről nem volt szó, inkább az élet szemléletéről, a szemlélet módjáról, esetleg a cukorspárga természetéről, vagy az uborkasaláta élvezetének jelentőségéről. Most sincs másról szó. A rock csak egy kód a szélesség, hosszúság és a tágasság jelen idejű megnevezésére. Száguldozás a pillanatnyi végtelenben, magadban belül és magadon kívül. Utóbbi esetben a centrifugális erőhöz fohászkodva.” A rock tehát hősünk számára nem pusztán egy zenei irányzatot jelent, hanem mindazt, amit a műfaj képviselt a „régiben”, és – szerinte – ma is képviselnie kellene: a konvenciók elleni lázadást, a konzumkultúra elítélését, a gondolkodás és az életvezetés szabadságának dühös követelését. Emberünk mást sem tesz csaknem félezer oldalon keresztül, mint hogy megpróbál bennünket beavtatni ennek a gondolkodásmódnak a rejtelmeibe, de mintha maga is sejtene, hogy rajta és esetleg néhány másik rockdíleren kívül senki nem fogja érteni, hogy miről is magyaráz. Ennek jegyében meg sem próbál mindenki számára érthetően fogalmazni: mintha egy közeli cimborájának mesélne, szövege tele van kódszerű megnevezésekkel, szójátékokkal, amelyeket néha egyből meg tudunk fejteni, néha viszont egy pillanatra meg kell állnunk az

olvasásban, hogy képbe kerüljünk. Lássuk például a 120. oldalról a következő mondatot, amely a Rolling Stones jelentőségét igyekszik hangsúlyozni: „Se a Vörös Október Hullagvárhoz, se a Berlińi Falhoz, se a Rákosi viparához, se Gagyı Úrhoz és Gagyiné Asszonyághoz nincs köze.” A felsoroltak közül egyedül talán a berlińi fal szimbolikája nem szorul további magyarázatra, a többi tétel viszont csak a regényben korábban elhangzottak ismeretében nyeri el jelentését. Így érthetjük meg, hogy az elbeszélő a Vörös Október Hullagvár tulajdonnévvel a Szovjetuniót jelöli; hogy a Rákosi vipera megnevezés egy képtelen ’50-es évekbeli történetre – rajta keresztül pedig annak főszereplőjére – utal, amikor az ismert hullófajt politikai okokból, az egykori pártfőtitkárra való tekintettel kellett parlagi viperára átkeresztelni; hogy Gagyı Úr és Gagyiné Asszonyág a Kádár-korszak átlagos magyar állampolgárának szimbolikus neve. És ha már Kádár-korszak: a rendszerváltás előtti Magyarország Faludinál Kádármedence vagy Népi Demokratikus Idiotizmus, vezetői a Csermanek-rend tagjai, a korszak hivatalos kultúrájának összefoglaló neve (így, egybeírva) Márminálunkbabám... Elbeszélőnk összetett, számtalanféle egyéb jelentésárnyalattal, említésre méltó aspektussal rendelkező fogalmakat próbál egy-egy kifejezésbe sűríteni, ami hol szellemes, hol inkább bántó leegyszerősítésnek hat – narrációs fogásként viszont kétségkívül egyedi megoldással van dolgunk. A regény végére egészen belelendülünk a kódfejtésbe: mint Tandori *Koppár Köldüsében*, ahol egy egész kötet végigolvasásával tanulhatunk bele a költő által megalkotott, széttroncsolt nyelvbe, itt is jóval könnyebben zajlik a befogadás folyamata, amikor több száz oldal után végre hozzá tudunk idomulni az elbeszélés furcsa logikájához és jelhasználatához.

Hol és mikor játszódik *A rockdíler*? A kérdés első felére nem adhatunk egyértelmű választ: mintha itt-ott felfedezhetőek lennének az ezredforduló Tatabányájának pillanatképei – bár talán csak azért mondom ezt, mert a szerző földijeként próbálom valahová kötni az elhangzottakat –, a földrajzi hely pontos meghatározására azonban nem történik kísérlet. Más a helyzet az időbeli határokkal: a cselekmény napra pontosan 2002. június 28-án, John Entwistle (a The Who egykori basszusgitárosa) halálának másnapján veszi kezdetét, fontos dátuma augusztus 2-a – Iggy Pop fellépésének napja a 2002-es Sziget Fesztiválon –, majd a történet „levezetése” ugyanennek az évnek a novemberéig tart. Főhősünk mindennapjait az említett koncertre való készülődésen kívül nem sok minden tagolja, hiszen nincs is semmi, amiért szerinte érdemes lenne túl nagy erőfeszítést tennie: testvérét elvesztette, legjobb barátját, Somot évek óta nem látta, anyagi helyzete viszonylag stabil – jut sörre, borra, kajára –, új otthonát éppen kezdi megszeretni, és bár képbe kerül egy fiatal lány, eleinte érte sem töri magát

különösebben. Ideje nagy részét önmaga szórakoztatásával, az elmúlt nagy idők fölötti merengéssel tölti, a regény így javarészt rövid (átlagosan egy-két oldalas), ironikus traktátusokból épül fel, amelyek között nem minden esetben érdemes összefüggést keresnünk. A *rockdiler* leginkább egy örökifjú – vagy inkább az örökifjúság képzetéhez minden ennek ellentmondó tény dacára ragaszkodó – rocker füveskönyveként olvasható, ennek megfelelően pedig nem érdemes a benne felhalmozott bölcsességekből egyszerre túl nagy dózist magunkhoz vennünk. Nem azért, mintha nem lennének önmagukban is szórakoztatók és/vagy elgondolkodtatók ezek a bekezdések, hanem inkább azért, mert annyira egy tőről fakadó gondolatmenetek követik egymást a könyvben, hogy egy ültő helyünkben olvasva könnyen zavaróvá válhat a repetitívitásuk. Valamivel szigorúbb szerkesztéssel feszebbé válhatott volna a kötet felépítése, de persze azt is látnunk kell, hogy a bőbeszédűség, a „szétbeszélés” fontos eljárása Faludi prózájának, amely ezt evidenciában tartó olvasási stratégiát igényel.

A *rockdiler* egy letűnőben lévő, sokak számára jelentőségét veszített életérzés apológiájaként, enciklopédikus összegzéseként olvasható. Viszont, ahogy az a nagy enciklopédiáknál lenni szokott, a korpusz itt is jóval korábban lezárult, mint ahogy feldolgozva napvilágra kerülhetett volna: elbeszélőnk 2002-ből szól hozzánk, *akkor* érzi magát teljesen gyökértelennek és *akkor* látja kilátástalannak a helyzetet a Népi Demokratizmus Idiotizmustól való végleges megszabadulásra. Ahogy barátja, Luxi fogalmaz: „Lehet, hogy kár erőlködni, és be kell ismerni, nem lesz tovább. Nem lesz folytatás, beköltözünk a Húsvárosba a Bélgépek közé, vagy inkább ők nyitják ránk a Húsáruházaikat, győz a Testek Forradalma. Hetven után egyszerűen negyedére csökkent a fordulatszám, és hiába dolgoztak ész nélkül a szerelők a gépezeten, többé nem pörgött fel. Szereltek, szereltek a szerelők, aztán bedűhödtek, szétrúgták a Berliini Falat, visszazavarták a Béke Hadseregét a Birodalmi Anyjába. Túl későn ahhoz, hogy a közben összejött maradandó agykárosodással bármit is kezdhettek volna. Nem elég, hogy semmi sem valódi, ráadásul minden hamisítvány.”

Nem szeretnék a szereplők nevében beszélni, de valószínűleg ők is úgy gondolnák, hogy a helyzet azóta csak még tovább romlott – szívesen elolvassám erre vonatkozó fejtegetéseiket is. (*Magyar Napló – Tatabánya Alkotó Művészeiért Közalapítvány, Tatabánya, 2013*)

„A művészi újrajátszás nem a múlt affirmatív visszaigazolása, hanem sokkal inkább a jelent kérdőjelezi meg azon közelmúltbeli események felidézésén keresztül, melyek kitörölhetetlen nyomot hagytak a kollektív emlékezetben”¹

A *re-enactment* mai jelensége újra elérte az irodalmat Gyukics Gábor *A Kisfa galeri* című művének történeteivel, és új hangot is kapott a jövő rock-poétikai generációs diszkurzusainak a sorában. A budapesti Belvárosi plébániatemplom előtt egykor állt Kisfa körül találkozó fiatalokról kapta nevét az a

Domán Csaba 87

BEAT, HIPPI, PUNK ÉS ÚJ HULLÁMOS ÚJRAJÁTSZÁSOK

Gyukics Gábor: *A Kisfa galeri*

(szociohorror)

közösség, kulturális csoportosulás – a kora saját külső köznyelvi meghatározása szerint *galeri* –, melynek 1973 és 1979 közötti élettörténeteit mutatja be a kötet. A hippikorszak galeri-világának, a Nagyfa-, a Kalef- és más csoportoknak már több formában emléket állítottak – de kik voltak a Kisfások, és milyen újdonsággal szolgálhat Gyukics Gábor könyve a beat, hippie, punk és új hullámos szubkulturális, generációs újrajátszások világában? A könyv fülszövege a *jazzt*, a *hippit* adja meg nemzedéki vonatkozási pontnak, de a szöveg egésze már a jazz-rock, punk, rockzenei generációs diszkurzusok stílári, szubkulturális ellenállási formáit is tematizálja. A mű újdonságait a *reinventig* (újrafeltalálás) kortárs társadalmi történetek, a *re-enactment* (újrajátszási) jelenségek tágabb történelmi kontextusában érdemes bemutatni.

A magyar pop-, rockzene az Egyesült Államokban születő, majd Európában is népszerűvé váló forradalmi trendeket az 1960-as évektől a saját lehetőségein belül, páréves fáziskéséssel már próbálta követni. Az új stílusirányzatok hozzánk is begyűrűztek: „[A]z 1962-ben születő beat nálunk 1966-tól vált szélesebb körben ismertté, és a »beatmozgalom« 1968-ra tetőzött. Az 1967-1968-ban születő [globális] underground viszont nálunk csak a hetvenes évek elején vált divattá, s ugyanez a lépéshátrány vonatkozott az [1976-79-től indult] punkra, új hullámra mely Magyarországon 1980-tól vált előbb hírhedtté, majd ismertté és 1983-tól hírgult divattá” – írja a korszak underground kultúrájáról Sebők János.² *A Kisfa galeri* történetmondó szólama a csoport baráti történeteit írja le és egyben sajátos ellenkulturális, új zenei kultuszokkal tagolt heroikus elbeszélte időrendet is ad. Az 1970-es évek átfogó utalásrendszert kapnak az ezt megelőző és követő korszakokra: az elbeszélés nem akar hőseket gyártani kultuszképző új diszkurzust alkotva és a történelmet

visszavetítve, miközben autentikus módon mégis létrehozza és újraépíti történetét. De mi ez a történet és mi a köze a rock-poétikai generációs diszkurzusok stílári történeti sorához?

88 A Kádár-korszak egyik első, mindennapi, populáris és egyben magas kulturális új ellenállási helyzetét a nyugati pop-, rockzene teremtetette meg számos máig élő nemzedéki emlékezetben. Az egyik jelenkori újrájátszó feldolgozásunk szerint 1956 eseményei, 1957 májusa után az új rendszer erődemonstrációi folytatódtak a tömegmédiában, az új elektronikus szóbeliségben. Az első szilveszteri televízióadásokban ekkor mutatkozott be az új nyugati, tánczenei generáció. Németh Lehel és nemzedéktársaival a rendszer már tudatosan építette konszolidációs politikáját, de féltékeny is volt első nyugatias sztárjai sikereire, az első ellenállási potenciál botrányaira, a protokollműsorokat megszakító, tüntető tapsviharokra és sokszorosított sztár-idol képekre. A rendszer 1960-as évekbeli konszolidációja már felhasználta a beat-korszak generációját, az Ifipark egymilliomodik vendége 1968-ban pedig az ifjúsági jelenség tömegszerűségét is mutatta. A Kisfa galeri története ekkor indult el, de már egy új hippi, poszt-hippi korszakkal tetézve, melyben az ifjúsági közösségek legendás közösségi összetartó ereje újra a zene szeretete lett, de nem a populáris pop- rockzene, hanem az új underground, jazz-, progresszív rock mintája. Itthon az 1970-es évekre ezt csakis a Syrius, a Mini, az Interbrass együttesek új zenéi jelenthették. Koncertjeik, dalaik, dalszövegeik, viselkedési identifikációik jelentették a találkozási pontokat a nihil, a kultúra folytonossági hiánya és a kaotikus, nagy történelmi törések sorozatában.

A zenei (szub)kulturális/generációs korszakok újrájátszásai, mint a történeti neoavantgárd és más performance, előadóművészi populáris–magas kulturális párhuzamok is keretet adhatnak a nagy történeti képnek, amelynek összefüggésében a *Kisfa galeri retreatment*-je is megérthető.³ A Kádár-kori fiatalság tizenéves lázadásainak és huszonéves ellenállásainak formáit a legfőbb nyugati modelljeiken keresztül már kortárs leíróik, a hazai rock történetírói is megnevezték. A globális rock'n'roll forradalom idején itthon a lázadás és az ellenállás demonstrációját még a hagyományos esztrádtáncdal jelentette, 1963-ban, a háború után újraindított berlini rádió tízéves hazai évfordulóján fellépett Németh Lehel az első nyugatias jellegű magyar táncdalénekes volt. (Irodalmi, rockzenei újrájátszása *Csak egy kis emlék* címmel riportszerűen meséli el a jelenséget.⁴) Tudatlanul az egyik legelső zenei ellenálló ősfarmája lett, aki akkor furcsa módon tánczenei esztrádműsora formájában már (bel)városi legendává válhatott – mígnem sikerei, 13. kerületi rajongói rúzsoltjai az autóján elhozták a betiltását, leállítását.

Hasonlóan állították le már a beatkorszak együtteseit, a Kexet és Illést is, mint ahogy a hírhedt hippi galerik, a Nagyfa (Budai Vár, Budai Ifjúsági

Park), a Belvárosi (5. kerület) és a Kalef (Széll Kálmán-tér) közösségeit, hippisétáit is kriminalizálták – az események történelmi feldolgozása részben megtörtént, de a történetegész a rendszerváltás ideje óta hiányos maradt. Irodalmi feldolgozására új kísérlet Gyukics Gábor regénye, amely a galéri életét rekonstruálja történetmondó formában két fő szálon – a laza, sztorizós részeket folyamatosan felváltja egy új fiktív elbeszélői reflexió, amely még személyesebben próbál rendet rakni az emlékek között. A rendrakás maga is a *retreatment* kérdése lett – ami elérte a beat, hippi, punk történeti sorait is. A beat/hippi és a punk/új hullámos generációk önmagukat kereső, kétségbeesetten a jelenben újra rekonstruáló újrajátszásai jó példák erre: a Bizottság együttes Műcsarnok-beli kiállításától a *Képzelt riport* Sziget-fesztiváli és vígszínházi jubileumi feldolgozásáig vagy a tavaly év végi, Illés-féle *Beat ünnepig*. A Nyugat-Európa és Amerika párhuzamos multidiszciplináris társadalmi szakterületein jelentkező problematika itthon is több éve jelen van a társadalmi életben, de legtöbbször csak mint egy több területen is reflektálatlanul maradó új, általános jelenség. A történelem folyamatát, a jövőbe látó, jövőt építő történetfilozófiai, történelmi folytonosság megélését helyettesítve ebben a közösség nem tudja a múltja lezáratlan, feldolgozatlan társas, társadalmi problémáit újraélni a diszkurzusteremtő harcnak látszó teátrális újra-lejátszásokban.

A rendszerváltás korától a Kádár-korszak és a korábbi hagyományok töréseinek, hiányainak a feldolgozása, mint a múlt elmaradt megélése, feldolgozása rohamléptekkel elindult ugyan, de közben már a rendszerváltás óta elmúlt negyedszázad is olyan torlódó, feldolgozatlan rendszerkényszert idézett elő, melyben a múlttal való szembenem-nézés válhatott a fő hagyománnyá. A *Kisfa galéri* nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy alapot adjon egy hasonló újraépítési és egy alapítási kísérletnek, és ebben a jelen és a jövő számára az üzenetet egy feledésbe merülő korból, a Kádár-kor (többek között) zenei undergroundjából küldi. A Kisfa-könyv mindeközben nem politizál – egész egyszerűen kijelenti létezését, van. Jelenségértékű, ahogy az irodalmi, fikciós próza poézise és a történeti képek egymás mellett jelennek meg, ledöbbsentve az olvasót, hogy a mai irodalmi fikció egykor valóság volt, és mára történelemmé vált. (*L'Harmattan, Bp. 2014*)

¹ „Artistic re-enactments are not simply affirming what has happened in the past, but rather they are questioning the present via repeating or re-enacting historical events that have left their traces in the collective memory.” – *Will Repeat Itself: Strategies of Re-enactment in Contemporary (Media) Art and Performance*, in: *History Will Repeat Itself*, ed. by Inke ARNS, Gabriele HORN, Revolver Publishing, Frankfurt am Main, 2008. – Idézi a Labor (1053 Budapest, Képző utca 6.) 2012. május 11-ig

tartó *A Közel- Kelet-Európa / Az újrajátszás stratégiái* című kiállítás-sorozat lényegi koncepcióját Tamara Moyzes, Zuzana Štefková Vö. <http://www.mke.hu/node/32825>

² A hazai fázis-eltolódásról lásd: SEBŐK János: *Rock a vasfüggöny mögött*. GM & Társai Kiadó, Budapest, 2002, 302.

³ Vö. Sandra UMATHUM: *Seven Easy Pieces, avagy gondolatok a Performance Art történetírásának művészetéről – Marina Abramovič és Peggy Phelan: a performansz ontológiája – a Seven Easy Pieces oder von der Kunst, die Geschichte der Performance Art zu schreiben* írása magyar fordítása in: *Theatron* XII. 2. Budapest, 2013, 3-12. A magyar párhuzamról: CZIRÁK Ádám: *Újra lehet-e játszani a tiltott művészetet? Gondolatok a magyarországi neoavantgárd melankolikus jegyeiről és reenactment-jeinek hiányáról* in: *Theatron* XII 2 Budapest, 2013, 13-23.

⁴ ZOLTÁN János: *Csak egy kis emlék... Németh Lehelről*. Budapest, Elsza, 2004. A pop-tánczene ekkor már épített a jazz-zene alapjaira. A swinges, lazább éneklés első hazai úttörőjévé vált Németh Lehel, akit 1963-ban a későbbi beat sikercsapat vezetője, Szörényi Levente is kísért, és aki elsőként vált itthon már tinédzser-idollá sztárfotókon, amit a párt el akart utasítani: „Meg van maga örülve... még Gagarinról sem forog közkézen ennyi [16 ezer] kép!”

Mi van, te Jónás?
 Gyere ki már!
 Bűdös az a cethal, és
 valaki vár.
 Mi van, te Jónás?
 Kemény a gyónás?
 Vagy attól félsz, hogy, ha
 kiköp az a cet
 beköp egy
 titok-
 fitogtató
 hitoktató?

Te Jónás
 gyere ki onnan
 hagyd, hogy az a
 cethal
 kiköpjön,
 jön, ami jön
 már jönnöd kell
 ha belülről
 emészted
 elfogy a milió
 elfogy az a millió-
 kalóriás
 halóriás!

Tudom, hogy emlősállat
 de a rím miatt
 most hallá kellett tennem
 a lényeg az, hogy
 tátva szája
 hogy te jobban halljál engem.

HALPEDIKŰR

92 *(Hommage á Christian Morgenstern)*

Ezek a bajuszos kishalak
nekilátnak a lábadnak,
profi módon megoldgozzák,
szép sorjában megsorjázzák,
ez a halpedikűr:
a láb a vízbe merül,
az ember, az pedig ül.
Ez a halpedikűr.

Félóra, vagy annyi se kell,
s ha elnyom az álom,
arra ébredsz, hogy ápolt
a fej a lábon,
ami elhalt, az elhagyott,
halaknak martaléka lett,
a kemény bőr, lám, szelídül.
Halpedikűr, halk pedikűr.

Míg lábad köztük lengeted,
kezedet is kezelteted,
egyszerre tripla élvezet,
füledben Wagner zengzetek,
manikűr, Walkür, pedikűr...
belecsusszant a retikül
a halpedikűr-kúra
akváriumba,
s már az is teljesen üres,
a szorgos pedikűr-halak
kiettek mindent abból is
a lábápolás alatt.

Halpedikűr, halpedikűr,
tartalom volt, most pedig űr,
kifosztott, árva retikül.
Halk pedikűr, halpedikűr.

Mitől költő egy költő? És mitől zenész a zenész?

Jön egy sugallat, észreveszi, elkapja, kikölti, megformázza, később átnézi, gyúrja még kicsit, várja a következőt. És ez a költői lakozás hatja át az összes percét. Költőnek

lenni ilyesmi életforma.

Acsai Roland 93

A zenész szerintem több, mint egy jó hangszeres. Az ő életét a ritmus, a dallam, a harmónia, a másokkal való zenélős együttlét teszik.

Gasner János barátom

mondta, hogy egyszer valaki a kozmoszban, nagyjából a Genézisszel egy időben leütötte az egyet, és aki azt a zeneművet játssza, folytatja – az a zenész.

LAZA BESZÉLGETÉS MÜLLER PÉTER SZIÁMIVAL

Milyen a jó dalszöveg?

Érzékeny a zenére, amelyikből fogant, vagy magában foglalja a zenét, ami társulni tud hozzá. Én igazából úgy szeretek (másnak) szöveget írni, hogy addig hallgatom a kíséretet, meg a szerző dudorászását, míg meg nem hallom benne a szöveget. Szeretem alaposan ismerni és tekintetbe venni az előadót is.

Milyen a jó élet?

Költészet, játék, zene, szerelem, bambulás, megfejtés, barátkozás, gyerekezés.

Milyen egy jó nap?

Lazán eseménydús.

Hány évesnek érzed magad?

Konstansan valahol három és háromezer közt. Peti fiam még nagyon pici volt, amikor megkérdezte a feleségemtől: „Anyá, az apa idősebb nálad vagy időtlenebb?”

Hogy születtek ezek a gyerekversek?

Sok gyerekverset írtam, először két kis kötetet Pepe Volpe álnéven. Az újabbak közül a *kicsi*, *NAGY*, *közÉpső* című kötet első versét azért írtam, hogy Peti fiamnak legyen mit mondania az iskolai versmondó versenyen. Aztán Brúnó és Lili is sorban kérték és kapták a verseket, mert így igazságos – és mert jöttek. A *Mi a jeled?* szerintem jó ötlet, és hiánypótló, az óvodai jelekhez és csoportoknak szóló versek vannak benne.

Gyereklemezben gondolkoztál-e már?

Tóth Krisztinával közös gyereklemezünkéből született meg a *kicsi, NAGY, közÉps* kibővített könyvváltozata. Sok változatban (először Veres Andi és a Palinta lemezén) látott napvilágot a *Jó ha van...* című, folytatható 94 gyerekversem hangzó és animációs formában. Utoljára a MOMÉ-n készült belőle vizsgamunka. A *Mi a jeled?* pedig eleve CD-vel jelent meg könyvként, Igor Lazin bombajó rajzaival. Az Universal nemrég adta ki Szinetár Dóra gyereklemezét, *Árnyacska, szörnyecske* címmel. A féleleműző meséket és dalokat tartalmazó lemezen Hámosi Ildikó is szerepel, a meséket Böszörményi Gyula, a zenét Veres Andi írta, a dalszövegeket pedig én. A hangszerezés és a zenei produkció Kirschner Péter barátomnak, az ANDFRIENDS zeneszerző- gitárosának munkája.

Mi a kedvenc dalod magadtól/magatoktól?

Nagyon kevés kivétellel az összes. Az új CD-ről pedig (ANDFRIENDS zenekar – *Látom, ha hiszem* című lemez) talán a *Futottak még*, aminek most került ki a klipje a youtube-ra, és a címadó szám. És szeretem azt a lemezt is, ami a Baltazár Színház Dalműhelyének másfél éves munkáját dokumentálja. 21 dal van rajta, a szövegeket egytől- egyig én írtam a 21 élvonalbeli zeneszerzőnek- előadónak a Baltazáros színészek gondolatait, sorait, olykor teljes verseit felhasználva- alakítva. Tegnap ment le a Duna TV-ben a koncert, amit májusban a Művészetek Palotájában adtunk ebből az anyagból. Egyformán szeretem rajta Cipő és Koncz Zsuzsa, Bródy János, Zorán, Hobo, Tolcsvay László vagy Szakcsi és Szinetár Dóra dalát, vagy épp Bérczesi Robiét a Hiperkarmából, Dorogi Péterét az Intimtornából, épp úgy, mint (Quimby) Kiss Tibiét, a Pa-Dö-Dőét, Bornai Tborét, Krulik Zoliét, Dévényi Ádámét, Palya Beáét, Szalóki Ágiét, Kirschner Péterét, Odettét, Szirtes Edina Mókusét, Darvas Ferencét és Darvas Kristófét, amelyet Kováts Kriszta adott elő...

Mire készülsz legközelebb?

Év elején a Pintér Béla Társulata színészeivel tervezünk budapesti koncertet – ők a *Titkaink* című, átütő előadásukban amúgy is éneklük és játsszák a dalainkat. Nemrég a Szépírók Társaságának buliján játszottunk Horváth Bálint zongorista barátommal, a Tiszafüredi Könyvtárban pedig verset mondtam. Készülünk néhány előadásra Gerlóczy Zsigmonddal is – vele Seress Rezső dalaiból állítottunk össze koncertprogramot.

(A beszélgetés megjelent az Indiánokban [www.ujforras.hu])

AZ ŐRZŐANGYAL

Van egy őrzőangyalom
A fejemben tartom
És ha egyedül vagyok
Az ágyamba hívom
Van egy őrzőangyalom
Aki megóv a bajtól

Lou Reed 95

De észrevétlen a szárnyát szegem, ha félek
Magamtól
Észre sem veszem, ha szárnyát szegem, és félek
Magamtól

Az én őrangyalom
Sokszor megmentett már
Ha vihar tombol, ha kristály-dob szól
A jobb vállamra száll
Felemel vagy földre ültet
Mindig tudja, mi vár rám

Ha az ösztön rosszat súgna
Szólásra nyitja a szám
Ha a szám egy rossz szót szólna
Nem büntet, tán meg is szán

Van egy őrzőangyalom
Itt benn a fejemben
És ha rémeket látok
Álmodik helyettem
Gyűrűt, fehér ruhát hozzá
És egy üres kagylót

A törött csészék alá
Ahol a könyveket tartod
Hogy legyen hamutartód
Ha égnek a lapok

Pánikolok, szorongok
Elvesztem a fejem

De bízhatok az angyalban
Aki agyal szüntelen
Most pezsgő durran, bagoly huhog
Amott kacska károg

És enyészet vet magot
Szíved közelében
Romlott mag bont virágot
Szíved közepében

Ha szerelmed szerencsét hoz
Nincs mitől félned
Ha szerencséd szerelmet hoz
Itt áll előtted
Fegyvertelenül az angyal
Hogyha elgondolod

Nem leszel sohasem egyedül
Tollat hullat érted
Ott csücsül majd helyetted belül
Te szárnyat növesztesz

S megvéded
Magadtól

(Fordította: Papp Máté)

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyagi támogatásával jelenik meg. Terjeszti a Budapesti,
a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő, kiadóvezető)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, Zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, felelős szerkesztő)
SZŰCS BALÁZS PÉTER (próza rovat: szbalaazs@freemail.hu , Füstjelek online rovat)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

ACSAI ROLAND (Indián-erményirodalmi rovat)
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
TURI MÁRTON
POGRÁNYI PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PETER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVAN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626
E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címen. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.